

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

HODNOTOVÝ SYSTÉM A VYUŽITÍ
INTERNETU U ČESKÝCH SENIORŮ
VALUE SYSTEM AND INTERNET USE AMONG CZECH
SENIORS

Magisterská diplomová práce

Autor: **Bc. Dorotea Meisnerová**

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.**

Olomouc

2023

Děkuji vedoucímu své práce doktoru Martinu Dolejšovi za jeho čas, cenné rady a komentáře. Děkuji také magistře Považanové za možnost zapojit se do rozsáhlejšího výzkumu. Děkuji všem domovům pro seniory, které mi otevřely své dveře, všem akademiím třetího věku, které mi pomohly se šířením odkazu na dotazníky, a především děkuji všem seniorům, kteří se do studie zapojili. Jsem vděčná za obohacení, která mi setkání s mnohými z nich přinesla. Děkuji Tomovi a Filipovi za pomoc s grafikou a statistikou. Na závěr děkuji mamce za podporu, přečtení a zkontrolování mé práce.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Hodnotový systém a využití internetu u českých seniorů“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a že jsem uvedla všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 14. 3. 2023

Podpis

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	OBSAH	3
	ÚVOD	5
	TEORETICKÁ ČÁST	6
1	Senioři	7
1.1	Vymezení pojmu stáří a senior	7
1.2	Vybrané teorie vývoje	8
1.2.1	Teorie psychosociálního vývoje	8
1.2.2	Teorie vývojových úkolů.....	9
1.2.3	Lifespanová teorie vývoje	10
1.2.4	Třetí a čtvrtý věk	10
1.3	Stárnutí	11
1.3.1	Definice stárnutí a vyrovnávání se s ním	11
1.3.2	Biologické, psychické a sociální stárnutí	12
1.3.3	Úspěšné stárnutí	13
1.3.4	Zdravé stárnutí	14
1.4	Senioři v dnešní společnosti	15
1.4.1	Senioři dnes, média, mýty, ageismus, očekávání.....	15
1.4.2	Baby boomers, generace dnešních seniorů.....	16
2	Hodnoty a hodnotový systém	18
2.1	Vymezení pojmů, měření hodnot a významné psychologické teorie	18
2.1.1	Vymezení pojmů souvisejících s lidskými hodnotami.....	18
2.1.2	Krátké uvedení do historie měření a pojetí hodnot.....	20
2.2	Teorie hodnot podle Schwartze a Gouveia.....	21
2.2.1	Uvedení do Teorie hodnot.....	21
2.2.2	Struktura dynamických vztahů mezi hodnotami	23
2.3	Funkční teorie lidských hodnot podle Gouveia.....	26
2.4	Vývoj hodnot a jejich funkce.....	27
2.4.1	Vývoj hodnot	28
2.4.2	Funkce hodnot.....	29
3	Využití internetu u seniorů	31
3.1	ICT gramotnost, mediální a informační gramotnost a digitální propast	31
3.2	Senioři a internet.....	33
3.3	Čeští senioři a internet.....	35
4	Hodnoty u seniorů	37
4.1	Hodnoty v průběhu života	37
4.2	Průřezové studie vývoje hodnot v dospělosti	37

4.3	Longitudinální studie vývoje hodnot	39
4.4	Hodnoty u seniorů.....	40
4.5	Hodnoty a využití internetu	41
4.6	Hodnoty v souvislosti s COVID-19	42
VÝZKUMNÁ ČÁST		44
5	Výzkumný problém	45
5.1	Cíle výzkumu.....	47
6	Metodologický rámec a použité metody	48
6.1	Portrait Values Questionnaire (PVQ-RR)	48
6.2	Dotazník používání internetu pro dospělé (DPI-D).....	49
7	Sběr dat a výzkumný soubor	51
7.1	Základní soubor	52
7.2	Výběrový soubor.....	53
8	Etické hledisko a ochrana soukromí.....	56
9	Metody zpracování a analýzy dat	57
10	Popis a interpretace výsledků	59
10.1	Popis a interpretace výsledků DPI-D	59
10.2	Popis a interpretace výsledků PVQ-RR	63
10.3	Popis a interpretace výsledků PVQ-RR s DPI-D.....	66
Diskuze		71
11	Závěr	78
12	Souhrn	80
LITERATURA		83
PŘÍLOHY		101

ÚVOD

Senioři jsou v euroamerické společnosti významně rostoucí skupinou, které je věnována čím dál větší pozornost. Zároveň v současnosti hýbe světem internet a možnosti, které přináší. Na naše chování mají vliv také hodnoty, které se vyvíjejí jak na individuální, tak celospolečenské úrovni, a které působí mnohdy spíše latentně. Tématem této diplomové práce je hodnotový systém českých seniorů ve vztahu k používání internetu. Zabýváme se tedy hierarchizací jejich hodnot, protože seniory vnímám jako jejich významné nositele v naší společnosti. Vycházím ze Schwartzovy (2012) Teorie hodnot a zajímá mě, jaké hodnoty jsou pro seniory důležité a které naopak méně. Dále se věnuji tomu, jakým způsobem čeští senioři zacházejí s internetem, kolik na něm tráví času, co je k používání internetu přivedlo apod. Oblast hodnot a internetu pak porovnávám mezi sebou a zjišťuji, zda je mezi nimi nějaká souvislost. Zajímá mě také, jak se uspořádání hodnot liší mezi muži a ženami a mezi současnými dvěma generacemi seniorů, a to baby boomers (1946-1964) a tichou generací (1925-1945).

Důvodem, proč jsem se pro toto téma rozhodla, byla touha věnovat svůj čas a svou výslednou práci tomuto tématu, které pro mě bude mít přesah. Tento cíl mi umožnil naplnit výzkumný tým Katedry psychologie FF UP tím, že jsem se mohla zapojit do rozsáhlejšího výzkumného projektu, zaměřeného na hledání souvislostí mezi hodnotami a používáním internetu u českých a slovenských dospělých jedinců. Má část věnovaná seniorům je pouze výseč studie prováděné na české a slovenské populaci. Přesahem pro mě byla také setkání s respondenty v průběhu sběru dat, která mi umožnila přiblížit se tématům, ovlivňující jejich život.

Dalším důvodem pro mě byla možnost věnovat se ve výzkumných aktivitách seniorům, což jsem vnímala jako příležitost přijít do kontaktu s věkovou kategorií, se kterou jsem se doposud setkávala během praxí a dobrovolnictví pouze minimálně. Vnímám, že setkání se seniory pro mě byla obohacující zkušeností, a to obzvláště v oblasti hodnot, o kterých jsem s nimi mnohdy hovořila nad rámec prováděné studie.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SENIOŘI

V této kapitole se zabýváme tématem seniorů, stáří a stárnutí. Jednotlivé pojmy definujeme a rozvíjíme uznávanými teoriemi i novodobými výzkumy s důrazem na ty, které se týkají českých seniorů. Věnujeme se tomu, jak samotní senioři vnímají stáří, a zaměřujeme se na jejich postavení v dnešní společnosti. Poukazujeme na aktuálnost tématu a předkládáme výzvy i možnosti, které období stáří nabízí.

1.1 Vymezení pojmu stáří a senior

Stárnutí populace je považováno za jeden z úspěchů lidstva. Patří mezi tzv. čtyři megatrendy (mega-trends) globální společnosti se zásadním a dlouhodobým dopadem na lidstvo (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2020). V letech 2020 až 2030 probíhá Dekáda zdravého stárnutí (The Decade of Healthy Ageing) vyhlášena Světovou zdravotnickou organizací. Jejím cílem je zlepšit životy starších lidí, jejich rodin a komunit, ve kterých žijí, za pomoci koordinované spolupráce odborníků z různých odvětví. Hlavními tématy jsou dlouhodobá a integrovaná péče, starším uzpůsobené prostředí (age friendly environment) a boj s ageismem (World Health Organization, 2020).

Je zřejmé, že témata týkající se stáří a seniorů jsou v dnešní společnosti velmi aktuální. Zatímco v roce 2015 žilo 900 milionů osob starších 60 let, jejich předpokládaný počet pro rok 2050 jsou 2 miliardy (World Health Organization, 2017). I přes aktuálnost tématu neexistuje jednotné vymezení stáří. Nejčastěji je stáří rozdělováno od 60 do 75 let (vyšší věk, mladé či počínající stáří), od 75 do 89 let (stařecký věk, senium či vlastní stáří) a od 90 let (dlouhověkost) (Haškovcová, 2010; Holmerová et al., 2007). Dalším dělení je od 60 do 75 let (rané stáří) a od 75 let výše (pravé stáří) (Vágnerová, 2007), případně od 65 do 74 let (mladí senioři), od 75 do 84 let (staří senioři) a od 85 let (velmi staří senioři) (Holmerová et al., 2007). Setkáváme se také s dělením na třetí a čtvrtý věk (Laslett, 1989), nebo na mladší a starší stáří (Neugarten, 1974), jejichž věkové vymezení prochází vývojem, stejně tak jako charakteristiky jednotlivých kategorií (Baltes & Smith, 2003). Dělení stáří na třetí a čtvrtý věk se budeme věnovat podrobněji v další kapitole.

Stejně jako u stáří, neexistuje jednotná definice ani u pojmu senior. Spolek Senioři ČR navrhuje, že by seniorem „měl být každý občan, který splnil podmínky pro nabytí starobního důchodu stanovené legislativou České republiky. Bez ohledu na věk a bez ohledu na to, zda starobní důchod pobírá či nepobírá“ (Dvořák, 2018). Z toho vyplývá, že by pojem senior nabyl stejného významu jako pojem starobní důchodce. Také Haškovcová (2010) poukazuje na to, že pojem stáří je sociálním konstruktem pro státní administrativu a že často bývá v souladu s dnem odchodu do starobního důchodu. WHO, dříve označující za seniora jedince staršího 60 let (World Health Organization, 2002), nově definuje seniora jako člověka staršího 65 let. Tato věková kategorie navazuje na ekonomicky aktivní věkovou skupinu od 20 do 64 (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2020). V této práci se budeme držet stejného dělení. Za seniora tedy pokládáme člověka, který dosáhl věku 65 let.

1.2 Vybrané teorie vývoje

Nyní se zaměříme na vývojové úkoly typické pro stáří a také na jeho charakteristiky podle autorů Eriksona, Havighursta a Baltese. U Eriksonovy a Havighurstovy teorie přinášíme také jejich revize a novodobé pohledy. Blíže specifikujeme třetí a čtvrtý věk podle Lasletta, čímž rozvíjíme dělení stáří z předchozí kapitoly.

1.2.1 Teorie psychosociálního vývoje

Erikson a Erikson (1999, s. 109), kteří předpokládali, že „jednotlivému životnímu cyklu nemůžeme porozumět bez ohledu na sociální kontext“, představili epigenetickou teorii psychosociálního vývoje rozděleného do osmi stádií. V každém stádiu dochází k psychosociální krizi tvořené syntonními a dystonnými položkami, které způsobují konflikt a tenzi podporující růst. Pokud dojde k úspěšnému vyřešení krize, vyrůstá z ní ctnost či kvalita ega (sympatické tendence), při nevyřešení krize dochází k antipatickým tendencím. Každá ctnost je založená na ctnostech z předchozích stádií, kterým zároveň dává zpětně nový význam. Tématem krize v osmém stádiu, tedy ve stáří, je *integrita* (pocit koherence a celistvosti) oproti *zoufalství*. Představitelem ctnosti je *moudrost* definovaná jako „způsob informovaného a nezaujatého zabývání se životem jako takovým, tváří v tvář smrti“ (Erikson & Erikson, 1999, s. 60), jejím protikladem je *opovržení*, popsané jako „reakce na pocit vzrůstajícího stavu ukončenosti, zmatenosti, bezmoci“ (Erikson & Erikson, 1999, s. 60). V tomto období se podle Eriksona obracíme zpět k *naděži* (ctnosti prvního stádia), která

přerůstá do *víry*, proto vnímá výjimečnost kontaktu dětí se staršími osobami. Vaillant (2003) na základě Harvardské studie (Harvard's Study of Adult Development) přidal před Eriksonovo vývojové stádium stáří stádium *strážce smyslu* (keeper of the meaning). Jako jeho ctnost považuje moudrost a spravedlnost a přisuzuje mu úlohu zachování kolektivního dědictví lidstva.

Po smrti Eriksona přidala jeho manželka deváté stádium, odpovídající věku nad 80 let, které podle ní přináší „*nové požadavky, přehodnocování a každodenní obtíže*“ (Erikson & Erikson, 1999, s. 101). Deváté stádium je charakterizované vyrovnáváním se s krizemi z každého předešlého stádia. Objevuje se nedůvěra ve své schopnosti; stud z nespolehlivosti autonomie svého těla a životních voleb; vyhýbání se pocitům viny skrze snížení iniciativy; pocit méněcennosti kvůli úbytku schopností; nejistota o svém statutu a roli; těžkost v navazování vztahů a kontaktů, a z toho plynoucí izolace; pocit nepotřebnosti a nedostatek výzev vedoucích k stagnaci; dezintegrace, značnější ztráty vztahů a úbytky kapacity ústící v zoufalství. Oproti dystonním prvkům v 9. stádiu stojí gerotranscendence.

1.2.2 Teorie vývojových úkolů

Mezi další epigenetickou teorii řadíme teorii vývojových úkolů Roberta Havighursta, který vychází z předpokladu, že určité vývojové období přináší charakteristické úlohy. Jejich zvládnutí pozitivně ovlivňuje další vývoj, spokojenost jedince a jeho zařazení do společnosti. Úlohy dělí do třech kategorií, a to (1) osobní hodnoty a aspirace člověka, (2) sociální a kulturní faktory společnosti (významně ovlivněné kulturou) a (3) fyzické faktory (nejuniverzálnější), jež mají ve stáří největší vliv. Mezi úkoly ve stáří, které definuje nad 61 let, řadí „*přizpůsobit se snižující se fyzické síle a zdraví, přizpůsobit se odchodu do důchodu a sníženému příjmu, vyrovnat se se smrtí partnera, vytvořit si dobré vztahy s lidmi stejného věku, přijmout a vhodně si přizpůsobit sociální role, vytvořit uspokojivé fyzické životní uspořádání*“ (Havighurst, 1972; citováno v Blatný, 2016, s. 35). Rezende Freitas s kolegy (2013) upozorňují na proměnu psychologických vývojových úkolů v dnešní společnosti. U starších poukazují na zvyšování kvality života, prodlužování jeho délky, vyšší sociální hodnocení a zapojení například ve vzdělávacích či volnočasových aktivitách, které umožňují setkávání a vznik nových vztahů (partnerských či přátelských), a proto navrhují přidat ke stáří vývojový úkol *udržovat a navazovat rodinné a přátelské vazby*.

1.2.3 Lifespanová teorie vývoje

Mezi novodobé teorie vývoje patří tzv. lifespanové, které se zabývají stálostí a změnami chování v průběhu života (Baltes, 1987). Na vývoj se dívají širším pohledem, přestože primárně vycházejí z psychologických charakteristik vývoje, a zároveň popisují vývoj na základě principů a jejich konkrétních vlivů (Blatný, 2016). Baltesova (1987) lifespanová teorie vývoje zohledňuje vícesměrnost ontogenetických změn, věnuje se nepřetržité a dynamické interakci zisků a ztrát, považuje některé faktory vývoje za vázané na věk, jiné nikoli, zabývá se plasticitou vývoje a jeho zasazením do historického a strukturálního kontextu. Předpokládá, že „*žádný postup ve vývoji nespočívá pouze v růstu nebo progresi*“ (Baltes, 1987, s. 611). Mezi teoretické předpoklady patří také snížená adaptace ve stáří a zdroje uplatňované k udržování úrovně, později k řízení ztrát, zatímco v mládí jsou zdroje uplatňovány k růstu. Avšak i stáří přináší své zisky například v podobě moudrosti či pracovní zkušenosti (Baltes et al., 1998, citováno z Blatný, 2016).

1.2.4 Třetí a čtvrtý věk

Laslett (1989) ve své knize *A Fresh Map of Life* použil poprvé pojem čtvrtý (závěrečný) věk, pro který je podle něj specifická závislost a invalidita vedoucí ke smrti. Oddělil jej tak od třetího věku, který definoval jako období raného důchodu (v té době od 55) přibližně do 75 až 80 let. Třetí věk považuje za korunu života, kdy už jedince nezatěžují pracovní a rodinné povinnosti, stres, frustrace a společenské požadavky. Může proto být obdobím nezávislosti, sebenaplnění a radosti, bez výraznějších zdravotních omezení (Sýkorová, 2007). Třetí věk se tak stal optimistickou verzí stárnutí, kdežto čtvrtý věk obdobím charakterizovaným patologiemi (Petrová Kafková & Sedláková, 2017).

Podle Petrové Kafkové (2016, s. 636) spíše než chronologickým věkem „*může být čtvrtý věk charakterizován zejména ztrátou svobody aktérství, schopnosti o sebe pečovat a rozhodovat o sobě*“. Ve svém výzkumu na českých seniorech zjistila, že k významnému zhoršení zdraví dochází po 80. roce života u mužů i u žen, ještě významnější změny se vyskytují u osob starších 85 let. Křehkost a zdravotní stav starších osob je ovlivněn také kulturně a ekonomicky, nikoli pouze věkem. Upozorňuje na to, že pokud do kategorie čtvrtého věku zahrnujeme všechny osoby nad 80 let, jedná se o vysoce heterogenní skupinu od plně závislých po zcela samostatné. A právě ke čtvrtému věku patří ztráta nezávislosti a autonomie a obtížnost udržení vlastního sebepojetí, sebeúcty a důstojnosti (Sýkorová, 2007). Baltes a Smith (2003) mluví v souvislosti se čtvrtým věkem o křehkosti a psychickém

umírání, čímž poukazují na ztrátu identity, psychické autonomie a ztrátu sebekontroly. V tomto období dochází také k častějším fyziologickým dysfunkcím s menší pravděpodobností jejich obnovy. Dosahování vysokého věku má podle zmíněných autorů dvě strany mince. Pokládají otázku, zda prodlužování života ve čtvrtém věku nesnižuje množství osob žijících a umírajících důstojně.

1.3 Stárnutí

V této kapitole se zabýváme procesem stárnutí a výzvám, které přináší. Nejprve stárnutí definujeme a představujeme styly vyrovnávání se s ním. Následně nabízíme proces stárnutí z biologického, psychického a sociálního hlediska, jejich charakteristiky i vzájemnou propojenost. Na závěr se věnujeme konceptům úspěšného a zdravého stárnutí.

1.3.1 Definice stárnutí a vyrovnávání se s ním

O stárnutí mluvíme jako o souhrnu „*změn ve struktuře a funkci organismu, přičemž se jedná o změny v oblasti somatické, psychické, emoční a sociální. Tyto změny mohou podmiňovat zvýšenou zranitelnost organismu, pokles některých schopností a tím i celkového výkonu*“ (Holmerová et al., 2007, s. 60). Jedná se o přirozený a nenávratný proces, který dělíme na úspěšný, obvyklý či patologický (Dziechciaż & Filip, 2014). Je pro něj typické hromadění ztrát (tzv. symbolických úmrtí) fyzických sil, blízkých osob a vztahů, společenského života a hodnoty jedince, která v dnešní společnosti úzce souvisí s produktivitou (Ribeiro et al., 2017). S proměnou schopností, zdraví, vnějších činitelů a preferencí dochází také ke změně jednání a aktivit (Petrová Kafková & Sedláková, 2017).

Každý jedinec se s procesem stárnutí vyrovnává jiným způsobem. Reichardová (1964; citováno v Müller De Morais, 2019) mezi 5 vyrovnávacích strategií řadí (1) konstruktivní přístup, (2) závislost na okolí, (3) obranný a (4) nepřátelský postoj a (5) sebenenávisť. Někteří se se stárnutím, ztrátami a vlastní konečností vyrovnávají předjímáním smutku, případně touhou zemřít. Tyto negativní copingové strategie mohou souviset se strachem, že se stanou závislými na okolí, a tím také přítěží. Jiní naproti tomu hledají přijetí, sociální oporu či duchovní útěchu (Ribeiro et al., 2017).

1.3.2 Biologické, psychické a sociální stárnutí

Fyziologickými změnami souvisejícími s věkem se zabývají biologické teorie stárnutí. Rozlišujeme teorie (1) stochastické, neboli ty, které vnímají stárnutí jako kumulaci náhodných událostí poškozujících organismus (Lange & Grossman, 2010), a (2) nestochastické, které chápou stáří jako geneticky či biologicky naprogramované a poukazují například na existenci systému regulujícího stárnutí buněk (CARS, cell aging regulation system; Barja, 2019). Ve stáří dochází k většímu počtu molekulárních a buněčných poškození vedoucích k vyššímu riziku mnoha onemocnění, k poklesu kapacity jedince a v konečném důsledku mohou způsobit i jeho úmrtí. Tyto změny však nejsou ani lineární ani konzistentní a s věkem jsou spojeny pouze volně (Steves et al., 2012). Významným ohrožením fyzického zdraví se v posledních třech letech stal také COVID-19, který představuje nebezpečí především pro zranitelné osoby, mezi které se řadí také starší lidé (Donizzetti & Lagacé, 2022).

Na aspekty osobnosti, postojů a chování se zaměřují psychosociální teorie stárnutí. Chápou stárnutí jako postupný vývoj jedince doprovázený výzvami charakteristickými pro jednotlivé životní fáze (Lange & Grossman, 2010). Z psychologického hlediska dochází ke změnám v kognitivní a intelektuální oblasti, snižuje se schopnost adaptace, vnímání, přijímání a uchování informací (Dziechciaz & Filip, 2014), narůstají obtíže s pamětí a vybavováním, s exekutivními funkcemi, objevují se nemoci, které mohou vést k celkové změně osobnosti (např. Alzheimerova demence), také rigidní myšlení i tendence k dogmatismu, snižuje se frustrační tolerance (Vágnerová, 2007). Staří prožívají méně intenzivních negativních emocí a emocí spojených s vysokým nabuzením, kdežto více intenzivních pozitivních emocí a více emocí s nízkým nabuzením, emoční prožívání může být tedy vnímáno jako vyrovnanější (MacCormack et al., 2021). Pokud prožívají lidé staršího věku vyšší míru klidu (calmness), dochází k tlumení dopadu postupného snižování psychické pohody a fyzického zdraví (Hamm et al., 2021).

Mezi sociální aspekty stárnutí řadíme ztrátu sociálních rolí, omezení mezilidských vztahů a pocit osamělosti (Dziechciaz & Filip, 2014), který představuje ohrožení psychického zdraví. Nutno podotknout, že opatření v průběhu pandemie COVID-19 způsobily izolovanost, zmenšení sociální sítě a zvýšily u starších osob pocity osamělosti (Donizzetti & Lagacé, 2022). Významným mezníkem stáří je nabytí prarodičovské role (Vidovičová et al., 2015) a odchod do důchodu, který může vyvolávat pocity bezcennosti a ztracenosti, nebo přinést naopak nový smysl života (Yemiscigil et al., 2021). Můžeme říci,

že přestože se staří lidé pravidelně stýkají s menším počtem osob, jejich život bývá pestřejší co se aktivit týče díky množství volného času, který mají (Weber et al., 2020). Vzdávají se sice starých aktivit, na které nestačí jejich kapacita, mají však čas přibrat nové, nebo využívat seniorské kluby a výhody pro důchodce (Agahi et al., 2006).

Jak už jsme zmínili dříve, jednotlivé oblasti jsou vzájemně propojeny. Jak píše Sýkorová (2006, s. 154) „z fyzické soběstačnosti senioři čerpají pocit kompetence, užitečnosti, sebevědomí a sociálního uznání. Je pro ně zásadně důležité, že nemusejí žádat o pomoc, nejsou nikomu na obtíž ani komukoli zavázáni. Někteří výslovně ztotožnili fyzickou soběstačnost s hodnotou vlastního „člověčenství“, smyslu života“. Také ztráta partnera ovlivňuje well-being a vnímanou kvalitu života (van Boekel et al., 2021), biologické změny mají zase podíl na změně nálady, postoji k prostředí, fyzickému stavu, čímž určují také postavení osoby ve společnosti a jeho začlenění v rodině (Dziechciaż & Filip, 2014). Zatímco některé zdravotní obtíže souvisí s genetickými předpoklady, většina z nich se odvíjí od fyzického a sociálního prostředí. Mluvíme pak o podmínkách a možnostech zdravotní péče (tedy prostředí), která ovlivňuje stárnutí již od dětství (World Health Organization, 2017).

1.3.3 Úspěšné stárnutí

Teorie úspěšného stárnutí (Rowe & Kahn, 1987) již v 80. letech poukazovala na přeceňování věkové podmíněnosti ve vztahu ke kognitivním a fyziologickým deficitům. Její autoři naproti tomu zdůrazňují vliv životního stylu, stravování, psychosociálních determinantů a návyků, které se podle nich odvíjí od volby a úsilí daného jedince. Za úspěšné stárnutí považují, pokud dochází (1) ke snížení nemocí a postižení, (2) k udržení kognitivních a fyzických funkcí na vysoké úrovni a (3) k aktivnímu zapojení v životě. Kvalita života ve stáří do značné míry souvisí s rozhodnutími, které jedinec učinil v předešlých letech (Hilton et al., 2009). Rowe a Kahn (1997) staví úspěšné stárnutí do opozice proti patologickému stárnutí, charakterizovanému nemocemi a postiženími, a obvyklému stárnutí, pro které jsou typické s věkem spojené změny kognitivních a fyzických funkcí. Považují jej za nepatologické, avšak rizikové, kdežto úspěšné stárnutí se podle nich vyznačuje nízkou rizikovostí a vysokou funkčností.

Z výzkumu zabývajícím se pohledem starších dospělých na úspěšné stárnutí (Phelan et al., 2004) vyplývá, že vysoký věk ani práci v důchodu jako znak úspěšného stárnutí nepovažují. Třináct respondenty definovaných aspektů úspěšného stárnutí bylo rozděleno do

4 kategorií, a to (1) fyzické zdraví (nepřítomnost nemoci), (2) funkční zdraví (funkční nezávislost), (3) psychické zdraví (mentální zdraví a kognitivní funkce), (4) sociální zdraví (angažovanost v životě). K dalším dimenzím úspěšného stárnutí můžeme zařadit také finanční zaopatření, spiritualitu, řízení (managing) změn (plánování, proaktivita, cíle,...) a sebeobsluhu, pozitivní přístup (vděčnost, humor, sebezpřijetí, štěstí) a kvalitu života (žití naplno a užívání života) (Hilton et al., 2009). Na úspěšné stárnutí má pozitivní vliv také co nejdříve možnost bydlení v původním prostředí a spokojenost s ním. Vyšší úspěšnost se projevuje také u těch, kteří žijí v „*manželství, vystudovali vysokou školu, žijí se svým partnerem, mají vyšší příjmy než výdaje, žijí v domě, který jim patří; pohlaví ani přítomnost chronických nemocí nevykazovaly žádný efekt*“ (Yalzinovs Baysal et al., 2020, s. 476), naopak negativně jej ovlivňuje prodlužování života. Z amerického výzkumu (Strawbridge et al., 2002) vyplynulo, že úspěšné stárnutí závisí spíše na osobním hodnocení jeho úspěšnosti, než na splnění podmínek, které představili Rowe a Kahn (1987). Upozorňují také na to, že úspěšnost stárnutí můžeme určit spíše na základě životní spokojenosti než na naplnění daných podmínek.

Hilton se svými kolegy (2009) navrhuje zavedení nového pojmu *kvalita života*, který by nahradil stávající úspěšné stárnutí, které podle nich a priori vyčleňuje jedince, kteří stárnou neúspěšně. Kvalita života podle nich vyjadřuje kontinuum, okolo kterého se každý jedinec pohybuje. Upozorňují také na fakt, že každý může úspěšné stárnutí vnímat jinak, a proto je důležité se zaměřovat na to, jak konkrétní jedinec tento termín chápe.

1.3.4 Zdravé stárnutí

Světová zdravotnická organizace přišla s novým konceptem zdravého stárnutí (healthy aging; World Health Organization, 2020) a nahradila tak koncept stárnutí aktivního, které chápala jako snahu zlepšit kvalitu života starších lidí a to jak na úrovni jednotlivce, tak společnosti (World Health Organization, 2002). Teorie aktivního stáří mimo koncept WHO zahrnovala vysoká očekávání na osoby pokročilého věku a to, že si udrží úroveň aktivity jako ve věku středním. Byla kritizovaná také pro zobecňování procesu stárnutí (Walker, 2002).

WHO definuje zdravé stárnutí jako „*proces rozvoje a udržení funkční schopnosti, která umožňuje well-being ve vyšším věku. Funkční schopnost odráží fyzické a duševní schopnosti člověka, prostředí, ve kterém žije, a způsoby, jakým interaguje se svým prostředím*“ (World Health Organization, 2020, s. 8). Funkční schopnosti chápe jako

„kapacitu, která umožňuje být tím, koho si váží a dělat to, čeho si váží“ (World Health Organization, 2020, s. 12). Funkční schopnost závisí na vnitřní kapacitě jedince, jeho interakci s prostředím a na jeho prostředí. Základními oblastmi je schopnost (1) naplňovat základní potřeby, (2) učit se, růst, rozhodovat se, (3) mobility, (4) budovat a udržovat vztahy a (5) přispívat společnosti (World Health Organization, 2020, s. 12). Cílem konceptu zdravého stárnutí je poskytnout národům strategický rámec, který jim umožní různorodé zpracování politiky v oblasti stárnutí (Rudnicka et al., 2020).

Z výzkumu provedeného na českých a slovenských seniorech (Petrová Kafková, 2022), který se zabýval indexem aktivního stárnutí, vyplynulo, že je na tom Česká republika lépe než Slovensko (lepší zdravotnická dostupnost a vyšší zaměstnanost ve stáří), avšak rozdílly nejsou tak velké.

1.4 Senioři v dnešní společnosti

V této kapitole představujeme pohled veřejnosti na seniory i jejich vnímání sebe samých. Popisujeme mýty, vyobrazení v médiích, zmiňujeme také problematiku ageismu. Poslední část věnujeme charakteristikám generace baby boomers, která v současnosti představuje seniory do věku 77 let.

1.4.1 Senioři dnes, média, mýty, ageismus, očekávání

Vidovičová a Rabušic (2003) zjistili ve svém výzkumu, který se zabýval pohledem české veřejnosti na seniory, že je člověk v naší společnosti považován za starého primárně podle fyzického stavu a až následně podle věku, ztráty duševní svěžesti a ztráty samostatnosti. Hlavním determinantem stáří je tedy fyzický stav, který se vyvíjí individuálně a nemusí souviset s dosaženým věkem (Petrová Kafková, 2016).

Vliv na utváření obrazu stáří, mají také média (Featherstone & Hepworth, 2007). Podle britského výzkumu (Williams et al., 2010) jsou senioři v dnešní době zobrazováni medií především v pozitivním světle. Jejich přítomnost v reklamách zřejmě odráží očekávanou délku života, očekávanou roli prarodiče, v případě zobrazení páru také idylickou pospolitost ve stáří. Objevují se však i negativní zobrazení seniorů jako imobilních a pomoc vyžadujících. Oproti 60. létům, kdy byli vyobrazováni především v negativním světle, můžeme však mluvit o důležitém pokroku, protože jejich negativních vyobrazení ubylo, stejně tak i tendence považovat je za snadno manipulovatelné (Featherstone & Hepworth,

2007). Jak podotýkají zmínění autoři, média nejenže obraz utvářejí, ale také jej reflektují, díky čemuž můžeme konstatovat, že se pohled na seniory ve společnosti příznivě proměnil.

V 60. letech 20. století, kdy došlo k nárůstu počtu starších osob, se poprvé objevila problematika ageismu, který můžeme definovat jako „rozšířenou existenci negativních postojů k lidem jednoduše proto, že jsou biologicky starší“ (Featherstone & Hepworth, 2007, s. 735). Ageismus vyvolává u starších osob nižší sebeúctu, zhoršuje průběh stárnutí (Marquet et al., 2019), má významný negativní dopad na mentální zdraví a well-being těch, kteří jsou jím ohroženi. Proto boj proti němu patří mezi jeden ze čtyř pilířů *Dekády zdravého stárnutí* vyhlášenou WHO, která seniory vnímá jako důležitou a přínosnou součást společnosti (Rudnicka et al., 2020).

Sýkorová (2006) identifikovala 3 hlavní mýty týkající se seniorů v ČR, mezi které patří (1) mýtus nemocného a nesoběstačného stáří, (2) mýtus chudých a nespokojených seniorů, (3) mýtus nesamostatných seniorů navyklých státnímu paternalismu, pasivních a spoléhajících na pomoc druhých. Při dekonstrukci mýtů poukazuje na to, že jsou staří lidé sice více nemocní, přesto se snaží podtrhnout to, co ještě dokážou, a interpretují své zdraví spíše ve vztahu ke každodennímu fungování než k tomu, jaké bylo dříve. I přes nižší příjem se snaží vystačit, nebo dokonce uspořit peníze pro děti a vnoučata. Od státu očekávají spíše pomoc ve formě důchodu a dostupné lékařské péče, od okolí pak toleranci, ohleduplnost, úctu a možnost být ještě užiteční.

Zatímco senioři bývají vnímáni jako pasivní a závislí, německý výzkum (Pavlova et al., 2022) ukázal, že seniorům připadá, že jsou na ně kladena vysoká očekávání k udržení si fyzické i duševní kondice, menší pak k udržení si sociální angažovanosti. K tomu Agahi s kolegy (2006) dodává, že pokud se senioři věnují volnočasovým aktivitám už v mladším věku, je vysoká pravděpodobnost, že v nich budou pokračovat a upevňovat to, co už znají.

1.4.2 Baby boomers, generace dnešních seniorů

Mezi generaci baby boomers řadíme jedince narozené po druhé světové válce, a to konkrétně v letech 1946-1964. Jedná se o generaci, která si prošla řadou významných sociálních změn, ke kterým i sama přispěla, cítí závazek k širšímu okruhu lidí než pouze k nukleární rodině, vnímají se jako generace, která měla štěstí (možnosti, jistoty, zabezpečení, bez sociálního tlaku) oproti následujícím generacím, které to podle nich mají těžší (Leach et al., 2013). Někdy jsou považováni za individualistické a sobecké, protože následující generace okradli o možnosti, které sami využívali (Airey et al., 2021).

Díky lepší zdravotní péči a vyššímu věku dožití čelí generace baby boomers s příchodem stáří třem výzvám, a to (1) péči o své rodiče, (2) ztrátám (rodičů, partnera, sourozenců i dětí) a (3) případné péči o sebe samé (Fingerman et al., 2012). Pečují však také o svá vnoučata, čemuž uzpůsobují svůj program i za cenu změny zaměstnání (Airey et al., 2021). Podle britského výzkumu (Leach et al., 2013) vnímá tato generace sebe sama jako generační most. Společně s mladšími žije v konzumním světě, do kterého však vnáší hodnoty dřívějších generací. Sami sebe totiž vnímají jako ty, co investují racionálně, kvalitně a na základě dobrého rozhodování. Je v nich stále přítomné heslo jejich rodičů „*vyrob, udělej a oprav*“ (s. 114), které stojí v opozici vůči dnešnímu spotřebnímu chování. Rozdílnost hodnot oproti dřívějším generacím vidíme například i u volnočasových aktivit pro seniory, kde upřednostňují fyzické i sebezdokonalovací programy, což odráží jejich soutěživost a snahu o konkurenceschopnost (Sperazza & Banerjee, 2010).

Prozatím jsme se zaměřili na tematiku stáří a na oblasti týkající se seniorů. Představili jsme si významné teorie, pohledy veřejnosti na problematiku stárnutí a výzvy, kterým senioři čelí. Ke konci jsme načrtli také téma hodnot, jejichž vývoji, funkcím a významným teoriím se věnujeme v následující kapitole.

2 HODNOTY A HODNOTOVÝ SYSTÉM

Na následujících stránkách nejprve vymezujeme pojmy související s hodnotami a přibližujeme první teorie zabývající se měřením hodnot společně s pojetím hodnot z pohledu vybraných významných psychologických teorií. Podrobněji zpracováváme pojetí hodnot především z pohledu Teorie hodnot a Funkční teorie hodnot. Představujeme formování a vývoj hodnot v průběhu života jedince a na závěr představujeme jejich funkci pro jedince i společnost.

2.1 Vymezení pojmů, měření hodnot a významné psychologické teorie

V této kapitole definujeme lidské hodnoty a s nimi související pojmy hodnotový systém, cíle, motivy a potřeby, osobnostní rysy, zvyky a postoje. Krátce uvádíme první teorie, které se měřením hodnot zabývaly a představujeme pojetí hodnot u Maslowa, Fromma, Frankla a Kohlberga.

2.1.1 Vymezení pojmů souvisejících s lidskými hodnotami

Hodnoty v psychologickém slova smyslu chápeme jako to, „*co je pro nás v životě důležité*“ (Schwartz, 2012, s. 3). Jsou to abstraktní cíle (Rokeach, 1973, citováno v Maio, 2016), které „*ovlivňují myšlení, postoje, volby a rozhodnutí jednotlivců*“ (Sagiv et al., 2017, s. 11). Jsou považovány za relativně stabilní v průběhu života a fungují jako filtry nebo zesilovače, pokud jsou v ohrožení hodnotové objekty jedince (Slimak & Dietz, 2006). „*Jsou základním aspektem identity člověka a ovlivňují jeho postoje a chování*“ (Sagiv et al., 2017, s. 23). Cakirpaloglu dodává, že „*hodnoty představují přesvědčení o dobrém nebo prospěšném, ale také o špatném nebo nežádoucím, které regulují individuální nebo skupinovou aktivitu*“ (2009, s. 277).

Hodnotový systém je specifický pro každého jedince. Hodnoty jsou každým člověkem uspořádány v hierarchii důležitosti, takže různí lidé považují různé hodnoty za důležitější než jiné (Schwartz, 2012). Čím výše je hodnota postavená, tím více ovlivňuje naše rozhodování a řídí naše jednání (Sagiv et al., 2017). Hodnoty nejsou organizovány pouze podle priority, ale také podle rozsáhlosti, univerzálnosti a stálosti (Rokeach, 2008).

Cíle, o které může člověk usilovat, lze klasifikovat na základě 4 kategorií, a to podle orientace na vrozené psychologické potřeby (např. sounáležitost), na vnější odměnu či pochvalu (např. popularita), fyzické potěšení a přežití (např. hédonismus) nebo na cíle se společenským a duchovním přesahem (spiritualita). Jedná se o občas překrývající se, jindy konfliktní motivační systémy, mezi kterými musíme vyjednávat. Liší se na základě různých motivů a potřeb prožívaných v různých situacích a čase (Grouzet et al., 2005) na rozdíl od hodnot, které mají trvalejší charakter (Vilar et al., 2020) a nezáleží u nich na konkrétní situaci (Roccas et al., 2002). Kruhový model cílů se částečně překrývá se Schwartzovým modelem hodnot (2012), avšak nachází se zde značné rozdíly mezi konformitou a bezpečím na úrovni hodnoty a na úrovni cíle. Grouzet a kolektiv (2005) to vysvětlují tak, že na úrovni cílů může konformita a bezpečí souviset s psychologickými potřebami jiným způsobem, než pokud nad nimi uvažujeme na úrovni abstraktních zásad.

Motivy a potřeby jsou i přes vzájemnou propojenost oddělovány od cílů. Potřeby jsou biologické nebo psychické stavy, které se snažíme naplnit, kdežto motivy jsou obecné kognitivní, emocionální a behaviorální orientace, které mohou naše potřeby uspokojit (Maio, 2016). Teorie sebe determinace předpokládá, že míra podpory nebo potlačení základních psychologických potřeb autonomie, kompetence a příbuznosti ovlivňuje jak typ (autonomní či řízené motivace nebo amotivace), tak sílu motivace (Deci & Ryan, 2008).

Osobnostní rysy jsou definovány jako popis lidí z hlediska relativně stabilních vzorců chování, myšlení a emocí (McCrae & Costa, 2003). Základní rozdíl mezi osobnostními rysy a hodnotami spočívá v tom, že rysy popisují, jak se jedinec cítí, myslí a jak se chová, zatímco hodnoty jedince motivují, což se může, avšak nemusí odrážet v jeho chování (Parks-Leduc et al., 2015). Existuje významný vztah mezi rysy osobnosti a hodnotami jedince, které jsou mimo jiné také ovlivňovány kontextem (Fischer & Boer, 2015). Osobnostní rysy a hodnoty jsou tedy propojené, ale odlišné (Roccas et al., 2002).

Zvyky, neboli automatické (podvědomé a obtížně kontrolovatelné) chování (Verplanken, 2006), mohou potlačovat chování, které vyjadřuje naše hodnoty, nebo se mohou stát naopak způsobem, jakým je dáváme najevo (Maio, 2016). Zároveň jsou zvyky nezávislé na postojích, subjektivní normě, vnímané kontrole chování a záměru jedince (Verplanken, 2006).

Postoje zahrnují souhrnné pozitivní či negativní hodnocení objektu, mohou být vzájemně v opozici v konkrétní situaci k jednomu konkrétnímu objektu, jsou také

zprostředkovateli vztahu mezi hodnotami a chováním (Ajzen, 2001). Podobají se v naplňování psychických potřeb, avšak hodnoty jsou vysoce abstraktní úsudky o důležitosti, vzájemně provázaná motivační vodítka a ústřední aspekty jáství (Maio, 2016).

2.1.2 Krátké uvedení do historie měření a pojetí hodnot

Jako první se měřením hodnot zabývali Allport, Vernon a Lindzey (1960), kteří k němu sestavili první dotazník věnující se 6 hodnotám, mezi které řadili hodnoty sociální, teoretické, ekonomické, estetické, politické nebo náboženské (citováno v Maio, 2016). Dalším významným autorem byl Rokeach (1973), který rozdělil hodnoty na terminální a instrumentální. Hodnoty jsou podle něj trvalá přesvědčení, která se však mohou zároveň měnit v průběhu života, když se učíme upřednostňovat jednu hodnotu před dalšími (citováno v Maio, 2016), při změně potřeb či změně selfkonceptu. K proměně hodnot dochází také v případech diskrepance mezi chováním, postoji, přesvědčeními a hodnotami (Rokeach, 2008).

Významným konceptem v oblasti hodnot je Maslowova pyramida potřeb, kam spadají základní fyziologické potřeby, potřeby bezpečí, sounáležitosti, uznání a seberealizace. Maslow (1956) předpokládá, že aby došlo k naplnění určitých potřeb (např. sounáležitosti) musí být prvně naplněny potřeby nižší úrovně (např. bezpečí). Z toho vyplývá, že hodnoty odrážejí potřeby a mění se v závislosti na nich (citováno v Maio, 2016). Zatímco v prvních čtyřech stupních se jedná o deficitní hodnoty, v pátém stupni spojeném se seberealizací mluvíme o tzv. růstových hodnotách (nebo také metamotivech), kam spadá například krása, pravda, celistvost, jedinečnost. Metamotivy v sobě zahrnují „*vývoj člověka směrem k všestranné realizaci potenciálů svobodného bytí*“ (Cakirpaloglu, 2009, s. 209). Fromm mezi základní potřeby řadí vztahovost, transcendentnost, jednotu, identitu a orientaci ve světě. Každou potřebu můžeme naplňovat buď kreativně, což vede k pocitu štěstí, nebo naopak destruktivně. Způsob naplňování potřeb neboli instrumentální hodnota určují na intrapersonální úrovni míru psychického zdraví, a na interpersonální úrovni pak ovlivňují míru společenské harmonie (Cakirpaloglu, 2009).

Frankl chápe hodnoty jako „*univerzálie smyslu, které krystalizují v typických situacích, jimž musí společnost nebo přímo lidstvo čelit*“ (2021, s. 55). Konflikt hodnot má podle něj důležitou roli při vzniku noogenních neuróz. Frankl rozlišuje hodnoty univerzální (přenášené tradicí) a individuální (Cakirpaloglu, 2009), které dále dělí na zážitkové – zážitky, které člověka obohacují, nebo také to, co si od světa bere; tvořivé hodnoty – vlastní činnost člověka, kterou se podílí na svém životě i přetváření okolí, neboli to, co světu dává;

a postojevé hodnoty – smysluplný postoj vůči tragické triádě, tedy vůči bolesti, vině a smrti (Frankl, 2021).

Hodnotám se věnoval také Kohlberg ve své teorii morálního vývoje a hodnocení. Popisuje postupný vývoj a integraci hodnot v rámci vývoje morálky ve směru od heteronomních k autonomním. Rozděluje vývoj na stupně předkonvenční (na sebe zaměřený), konvenční (na skupinu zaměřený) a postkonvenční (zaměřený na vnitřní self). Tento koncept počítá s přirozenými změnami v průběhu kognitivního vývoje (Cakirpaloglu, 2009).

2.2 Teorie hodnot podle Schwartz a Gouveia

Nyní se zaměříme na Schwartzovu Teorii hodnot, kterou využíváme také v praktické části práce. Uvádíme rysy hodnot, každou hodnotu přibližujeme, představujeme strukturu jejich uspořádání a vztahy mezi nimi. Pro rozšíření teorie přidáváme také novodobější poznatky. Představujeme novější Funkční teorii hodnot, která dělí hodnoty na základě jejich funkce.

2.2.1 Uvedení do Teorie hodnot

Schwartz (2012) shrnul ve svém díle poznatky o hodnotách a postuloval šest hlavních rysů hodnot, které jsou dle jeho mínění implicitně obsažené také v dílech významných teoretiků.

1. Jsou to od emocí neoddělitelná přesvědčení. Jejich naplnění či narušení má dopad na emoční prožívání.
2. Odkazují na žádoucí cíle, které motivují jednání.
3. Na rozdíl od norem a postojů většinou přesahují konkrétní situace a činy, jsou tedy univerzálnějšími.
4. Fungují jako standardy a kritéria, podle kterých se lidé rozhodují.
5. Tvoří uspořádaný hodnotový systém na základě důležitosti jednotlivých hodnot pro daného jedince.
6. Jednání a postoje jsou určovány relativním významem vícero hodnot, které nabývají na váze, pokud jsou v tom konkrétním kontextu relevantní a důležité.

Teorie hodnot rozlišuje na základě jejich motivace 10 elementárních hodnot. Schwartz (2012) postuluje univerzálnost těchto hodnot napříč kulturami, protože podle něj vychází z požadavků lidské existence, a to fyziologické potřeby jednotlivců, požadavky sociální interakce a potřeby přežití a blahobytu skupin (Schwartz, 1994). Tyto požadavky

jsou naplnitelné pouze ve spolupráci s druhými, pokud je však jedinec nejprve schopen vyjádřit vlastní cíle a komunikovat je. Hodnoty jsou pak mentální reprezentací těchto cílů. Přestože všechny hodnoty představují cíle, ne všechny cíle jsou zároveň hodnotami. Mluvíme spíše o obecných cílech, které jsou relevantní v různých situacích (Sagiv et al., 2017). V tabulce 1 uvádíme 10 elementárních hodnot společně s cíli, který každá z hodnot představuje.

Tabulka 1: Hodnoty a cíle, které dané hodnoty určují

Hodnota	Určující cíl
Sebeurčení	Samostatné myšlení a jednání – výběr, tvorba, zkoumání
Stimulace	Vzrušení, novost a životní výzvy
Hédonismus	Potěšení nebo smyslové uspokojení sebe sama
Úspěch	Osobní úspěch prostřednictvím prokázání kompetencí podle společenských norem
Moc	Společenské postavení a prestiž, kontrola nebo nadvláda nad lidmi a zdroji
Bezpečnost	Bezpečí, harmonie a stabilita společnosti, vztahů a sebe sama
Konformismus	Omezení jednání, sklonů a impulsů, které by mohly rozrušit nebo poškodit ostatní a porušit společenská očekávání nebo normy
Tradice	Úcta, oddanost a přijetí zvyků a myšlenek, které poskytuje vlastní kultura nebo náboženství
Benevolence	Zachovávání a zvyšování blaha těch, s nimiž je člověk v častém osobním kontaktu (tzv. "in-group")
Univerzalizmus	Porozumění, uznání, tolerance a ochrana blaha všech lidí a přírody

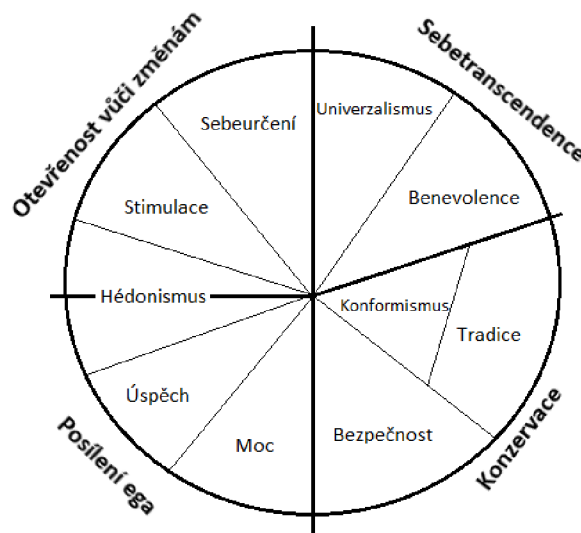
Zdroj: podle Schwartz (2012, s. 5-7), překlad podle Millové & Blatného (2021).

Přestože má každý člověk svou vlastní hierarchii hodnot (hodnotový systém), kde hodnoty fungují jako řídicí principy a jsou seřazeny podle své subjektivní důležitosti, existují u většiny lidí určité podobnosti (Schwartz & Bardi, 2001) nazývané jako „pankulturní základ hodnotových priorit“ (Schwartz, 2012). Ve výzkumu ve 20 rozdílných kulturách nebyl zjištěn téměř žádný moderační efekt kultury, což podporuje myšlenku, že hodnoty odrážejí univerzální vzorec lidského jednání při řešení problémů v průběhu života (Vilar et al., 2020). Mezi nejdůležitější hodnoty napříč kulturami patří především sociální hodnoty, které vyjadřují motivaci k péči o druhé (benevolence, univerzalizmus, dále sebeurčení), naopak k nejméně důležitým hodnotám patří hodnoty podmíněné motivací ovládat a kontrolovat druhé (moc, dále tradice a stimulace). Nutno podotknout, že se přisouzená důležitost mezi jednotlivci značně liší (Schwartz & Bardi, 2001). Jisté rozdíly existuje mezi asijskými a západními zeměmi, kdy v asijských zemích najdeme vyšší míru kolektivismu (Maio, 2016).

2.2.2 Struktura dynamických vztahů mezi hodnotami

Ačkoli Schwartz (2012) rozlišuje 10 základních hodnot, na obecnější úrovni mluvíme spíše o kontinuu vzájemně propojených motivací vytvářejících kruhovou strukturu. Jednání vedoucí k dosažení určitého cíle je s některými hodnotami v souladu, s jinými naopak v konfliktu. Odvíjí se totiž od kompromisu mezi hodnotami, které dané chování podporují, a hodnotami, které ho brzdí (Schwartz et al., 2017). Obrázek 1 znázorňuje vztahy a konflikty mezi jednotlivými hodnotami. Jednání motivované hodnotami má pro jedince psychologické (např. psychologická disonance), sociální (např. společenské sankce) i praktické důsledky (Schwartz, 2012).

Obrázek 1: Teoretický model vztahů mezi deseti motivačními typy hodnot

Zdroj: podle Schwartz (2012, s. 9)

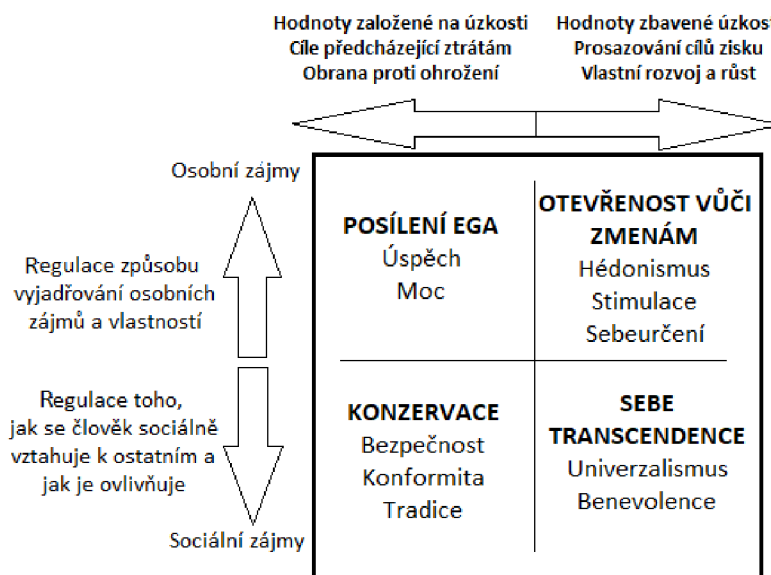
Ve vnějším kruhu vidíme čtyři hodnotové typy vyššího řádu (Schwartz et al., 2017). Hodnoty spadající do typu posílení ega cílí na prosazování vlastních zájmů, naopak hodnoty sebetranscendence zdůrazňují zájem o druhé, přijetí a toleranci. Otevřenost vůči změnám vyjadřuje samostatnost myšlení a jednání, vyhledávání nových podnětů a zážitků, což je v rozporu s hodnotami konzervace, tedy s tendencí zachovat tradiční názory a zvyky, dodržovat pravidla a očekávání a vyhledávat bezpečí a jistoty. Hédonismus řadíme jak k otevřenosti vůči změně, tak k sebesprosazení (český překlad z Millová & Blatný, 2021; Sagiv et al., 2017).

Blízkost hodnot vyjadřuje podobnost jejich bazální motivace. Lidé však jednají také pod vlivem protilehlých hodnot, ale děje se tak spíše v různých prostředích a v odlišném

čase. Konformita a tradice se nachází ve stejném políčku, protože oboje mají za cíl podřídit se společensky stanoveným očekáváním. Avšak zatímco u konformity se přizpůsobujeme konkrétním osobám a očekáváním k aktuální situaci, u tradice je to přizpůsobení se abstraktnějším objektům (zvyky, náboženství) a neměnným očekáváním z minulosti. Rozložení hodnot ukazuje, že je tradice v ještě větším konfliktu s protilehlými hodnotami (Schwartz, 2012).

Jak vidíme na obrázku 2, zájmy se řadí mezi další principy formující strukturu dynamických vztahů. Zájmy mohou být osobní či sociální. Hodnoty posílení ega a otevřenost vůči změnám slouží k dosažení osobních zájmů, konzervace a sebetranscendence k naplnění sociálních zájmů. Dále jsou hodnoty děleny na sebeochranné, které slouží ke zvládnutí úzkosti, nebo hodnoty, které jsou úzkosti zbavené (Schwartz et al., 2012).

Obrázek 2: Dynamické základy univerzální hodnotové struktury

Zdroj: Schwartz (2012, s. 13)

V tabulce 2 uvádíme Zpřesněnou teorii hodnot a ke všem 19 hodnotám připojujeme jejich definici. Jejich dynamiku pak vyjadřuje obrázek 3. Také nové rozdělení hodnot je v souladu s motivačním pořadím hodnot, nyní však poskytuje přesnější vhled do hodnotových základů (Schwartz et al., 2012). Podařilo se systematicky ověřit, že „*chování je výsledkem kompromisů mezi hodnotami, které ho podporují, a hodnotami, které mu odporují*“ (Schwartz et al., 2017, s. 25), přičemž každá z 19 hodnot předpovídá odlišné chování. Nově je možné měřit všech 19 hodnot, nebo měřit původních 10 hodnot pomocí

spojení sousedních hodnot (navíc s přidávanými hodnotami pokora a zachování image), případně měřit čtyři hodnoty vyššího řádu (Schwartz et al., 2012).

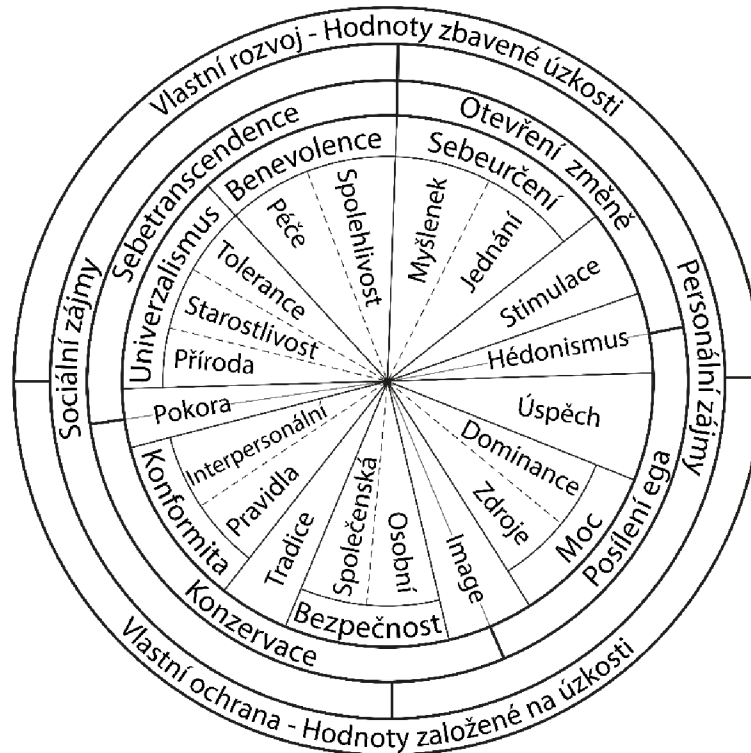
Tabulka 2: 19 hodnot ve Zpřesněné teorii hodnot, z nichž každá je definována z hlediska svého motivačního cíle

Hodnota	Definice z hlediska motivačních cílů
Sebeurčení	
Myšlenek	Svoboda rozvíjet vlastní myšlenky a schopnosti
Jednání	Svoboda rozhodovat o vlastních činech
Stimulace	Nadšení, novost a změna
Hédonismus	Potěšení a smyslové uspokojení
Úspěch	Úspěch podle společenských měřítek
Moc	
Dominance	Moc skrze kontrolu nad lidmi
Zdroje	Moc skrze kontrolu materiálních a sociálních zdrojů
Image	Bezpečnost a moc zajištěná udržováním svého veřejného image a vyhýbání se ponížení
Bezpečnost	
Osobní	Bezpečnost ve svém bezprostředním okolí
Společenská	Bezpečnost a stabilita v širší společnosti
Tradice	Udržování a zachovávání kulturních, rodinných nebo náboženských tradic
Konformita	
Pravidla	Dodržování pravidel, zákonů a formálních povinností
Interpersonální	Vyhýbání se rozrušení druhých nebo ublížení druhým
Pokora	Uvědomění si vlastní bezvýznamnosti v širším měřítku
Benevolence	
Spolehlivost	Být spolehlivým a důvěryhodným členem skupiny
Péče	Obětavost pro blaho členů skupiny
Univerzalizmus	
Starostlivost	Závazek k rovnosti, spravedlnosti a ochraně všech lidí
Příroda	Ochrana přírodního prostředí
Tolerance	Přijetí a pochopení těch, kteří se odlišují

Zdroj: Schwartz a kolektiv (2012, s.669)

Obrázek 3 znázorňuje vzájemné vztahy mezi jednotlivými hodnotami. Můžeme si všimnout, že pokora je na pomezí mezi sebetranscendencí a konzervací, hodnota image na pomezí mezi konzervací a posílením ega, a nakonec hédonismus na pomezí mezi otevřeností vůči změně a posílením ega.

Obrázek 3: Kruhové motivační kontinuum 19 hodnot na základě zdrojů určujících jejich uspořádání

Zdroj: Schwartz a kolektiv (2017, s. 242)

2.3 Funkční teorie lidských hodnot podle Gouveia

Gouveia a kolektiv (2014a) představili Funkční teorii lidských hodnot, která odpovídá Schwartzovým zjištěním, avšak má oproti Teorii hodnot menší počet dimenzí (Gouveia et al., 2014b). Navrhovaný model rozlišuje hodnoty na základě jejich dvou funkcí, a to podle cílů, které sledují, a podle potřeb, které vyjadřují. Tímto způsobem vzniká model 6 základních hodnot, a to hodnoty podle sledovaných cílů (osobní, centrální nebo společenské cíle) a hodnoty podle sledovaných potřeb (potřeby přežití nebo prosperity). Tyto hodnoty pravděpodobně vyplývají z evolučních podmínek spojených s vývojem člověka (Gouveia et al., 2014a).

Gouveia (2003) představuje 5 základních předpokladů týkajících se hodnot: (1) člověk má pozitivní povahu, a proto jsou všechny hodnoty pozitivní; (2) hodnoty jsou individuálními vůdčími principy, kultura by měla podporovat spíše ty, které jsou užitečné pro přežití skupiny; (3) mají motivační základ, jsou kognitivními reprezentacemi lidských potřeb; (4) mají terminální charakter, vyjadřují konečné cíle nebo konečný účel života; a (5) představují trvalý stav, jsou přibližně stejné ve všech dobách a místech, liší se pouze velikostí, s jakou jsou prezentovány.

Na obrázku 4 vidíme tabulku, ve které jsou jednotlivé hodnoty vyobrazeny s konkrétními příklady. Současně jsou zde také zařazeny podle sledovaného cíle a podle potřeb, které vyjadřují.

Obrázek 4: Funkce, dimenze a základní hodnoty Funkční teorie lidských hodnot

		Hodnoty jako vodítka k jednání		
		<i>Osobní cíle</i> (jednotlivec sám o sobě)	<i>Centrální cíle</i> (obecný smysl života)	<i>Sociální cíle</i> (jednotlivec ve společnosti)
Hodnoty jako vyjádření potřeb	Potřeby idealistické (život jako zdroj příležitostí) ²	Experimentální hodnoty Emoce Potěšení Sexualita	Suprapersonální hodnoty Krása Poznání Zralost	Interaktivní hodnoty Afektivita Sounáležitost Podpora
	Potřeby materialistické (život jako zdroj ohrožení) ¹	Realizační hodnoty Moc Prestiž Úspěch	Existenciální hodnoty Zdraví Stabilita Přežití	Normativní hodnoty Poslušnost Religiozita Tradice

Zdroj: podle Gouveia a kolektiv (2014a, s. 42) a Silva a kolektiv (2022). Pozn.: (1) V naléhavých podmínkách, které představují existenční hrozbu. (2) Za přípustných podmínek, které zajišťují existenční bezpečnost.

Osobní a společenské cíle spadají do kategorie terminálních hodnot (Rokeach 1973, citováno v Maio, 2016) a oba typy cílů jsou kongruentní s centrálními cíli, které se nachází mezi nimi a vyjadřují obecnější smysl života, přičemž nejsou limitovány ani sebestřednými ani společenskými zájmy (Gouveia et al., 2014a). Sociálně orientované cíle jsou vlastní spíše ženám, kdežto pro muže jsou charakterističtější osobně zaměřené cíle, a to především experimentální a realizační hodnoty (Schwartz & Rubel, 2005). Materialisticky (pragmaticky) orientovaní jedinci se zaměřují spíše na vlastní existenci a podmínky k jejímu zajištění, zatímco humanitární (idealistické) hodnoty vyjadřují potřeby rozvoje a menší závislost na materiálních věcech (Gouveia et al., 2014a).

2.4 Vývoj hodnot a jejich funkce

V následující kapitole se věnujeme ontogenezi hodnot a vlivům, které na ni působí. Zaměříme se na proměny a ustálení hodnot v průběhu dětství a adolescence. Na závěr popisujeme nejprve obecné funkce hodnot a následně se věnujeme funkcím specifických hodnot podle Funkční teorie hodnot.

2.4.1 Vývoj hodnot

Na vývoji hodnot se podílejí jak genetické faktory, bezprostředně nejbližší osoby (rodiče, kamarádi, škola a další instituce), tak celková kultura společnosti (Sagiv et al., 2017). Rokeach (2008) předpokládal, že jsou hodnoty do velké míry převzaty a internalizovány ze společnosti a jejích institucí. Děti si je osvojují, když se přizpůsobují zvykům, praktikám, normám a očekáváním, s nimiž se každodenně setkávají (Döring et al., 2015). Společenské hodnoty dané kultury jsou zakořeněné v základních potřebách lidí a skupin, proto podobnost hodnot u dětí a jejich rodičů může být z velké části dána podobností prostředí, ve kterém se nachází (Schwartz, 2012). Také média ovlivňují naše hodnoty, a ty naopak působí na náš výběr médií. Avšak každý jednotlivec vnímá kulturní a stejně tak mediální vlivy různým způsobem (Maio, 2016).

Podle Schwartze (2012) jsou hodnotové preference formovány jak základními motivacemi, tak latentní kulturou, přičemž jsou oboje stabilnější než hodnotové preference. Avšak i latentní kultura se může proměnit při změně prostředí či významných historických událostech a základní motivace pak na základě vývojových procesů či kontaktu s prostředím. K proměně ve společnosti může dojít v období destabilizace a deprivace, které mohou zvýšit individualistické hodnoty, pokud však není pro přežití důležitá podpora komunity (Maio, 2016). Podle výzkumu, který byl proveden na tureckých dyádách otec-syn žijících v Turecku či Německu, kulturní kontext neměl takový význam jako osobní charakteristiky předávajícího a přijímajícího a přímé rodinné interakce (Schönplflug, 2001). Významný vliv na formování hodnot má také náboženský kontext (Maio, 2016).

Přestože děti ve stádiu konkrétních operací nemají kognitivní reprezentace hodnot, můžeme u nich pozorovat konkrétní motivační cíle, které lze považovat za základ a předstupeň hodnot dospělých (Döring et al., 2015). Už u dětí od 5 let nacházíme stejné hodnotové struktury, pankulturní hierarchii hodnot a konzistentní rozdíly mezi pohlavími stejně jako u starších dětí a dospělých (Lee et al., 2017). Můžeme tedy konstatovat, že hodnotová struktura je již v dětství (přibližně od 7 let) poměrně vyvinutá a stabilní. Okolo 9 let začíná nabývat na významnosti posílení ega oproti transcenci, která je významnější opět okolo 12 let, s přechodem do dospívání také vzrůstá význam otevřenosti ke změně, a naopak klesá význam konzervace (Cieciuch et al., 2016). Způsob řešení konfliktu identity souvisí s hodnotami jedince, a zároveň v období dospívání dochází ke stabilizaci hierarchie hodnot, která se stává relativně stálým prvkem osobní identity přetrvávající během dospělosti (Berzonsky et al., 2011).

2.4.2 Funkce hodnot

Hodnoty představují to, co je pro jednotlivce a společnost žádoucí, jsou to kritéria pro chování, ale také kritéria pro hodnocení, úsudek, volbu, postoj i přisuzování příčinné souvislosti (Rokeach, 2008). Hodnoty charakterizují člověka i skupiny, ke kterým se hlásí (Sagiv et al., 2017). Řídí chování k dosažení cílů a jsou kognitivním vyjádřením potřeb, které pomáhají naplnit (Gouveia et al., 2014a), přičemž s intenzitou potřeby rostou hodnoty, které ji podporují (Rokeach, 2008). Můžeme však říci, „že vliv hodnot na každodenní rozhodování je málokdy vědomý. Hodnoty vstupují do vědomí tehdy, když jednání nebo úsudky, které člověk zvažuje, mají protichůdné důsledky pro různé hodnoty, kterých si váží“ (Schwartz, 2012, s. 4). Abstraktní povaha hodnot nám pomáhá predikovat chování v různém kontextu, zároveň však tytéž hodnoty mohou ústít do velmi odlišného chování (Sagiv et al., 2017).

McGuire (1969, citováno v Cakirpaloglu, 2009) dělí funkce hodnot na ty, které podporují proces adaptace (společenské) a na ty, které podporují proces osobního růstu (individuální). Do společenských řadí funkce sociální integrace, tedy udržení skupiny, a sociální racionalizace, tedy ospravedlnění společenských zájmů. Do individuálních řadí funkci adaptace člověka na fyzické a sociální podmínky, přičemž se jedná o primitivní hodnotovou funkci osvojenou na základě vlastních zkušeností nebo během socializace. Druhou individuální funkcí je překonávání vlastní existence, které se zaměřuje na ideální stavy jako je nejvyšší dobro, morální dokonalost aj. Každá hodnota disponuje vlastní funkcí neboli cílem, kterého chce dosáhnout, či potřebou, kterou chce naplnit. V tabulce 3 představujeme účel jednotlivých hodnot podle Funkční teorie hodnot.

Tabulka 3: Funkce jednotlivých hodnot podle Funkční teorie hodnot

Hodnoty	Účel hodnot
Existenciální hodnoty	Hlavním účelem je zajistit základní podmínky pro biologické a psychologické přežití jedince.
Realizační hodnoty	Hlavním účelem je budování sebeúcty, osobní a materiální úspěchy a úspěšná sociální interakce.
Normativní hodnoty	Hlavním účelem je zajištění bezpečí a kontroly a naplnění základních potřeb díky zachovávání společenských pravidel a konvenčních norem.
Suprapersonální hodnoty	Hlavním účelem jsou potřeby vyššího řádu (estetika, poznání, sebeaktualizace).
Experimentální hodnoty	Hlavním účelem je naplnění fyziologické potřeby uspokojení, rozmanitosti a potěšení.
Interaktivní hodnoty	Hlavním účelem je usměrňování, navazování a udržování mezilidských vztahů.

Zdroj: podle Gouveia a kolektiv (2014a)

Ve druhé kapitole jsme mimo jiné popsali vývoj zkoumání hodnot a uvedli jsme významné teorie, které se hodnotami zabývají. Dříve než se zaměříme na porovnání hodnot napříč generacemi a dříve, než představíme hodnoty, které jsou významné ve struktuře hodnot u osob starších 65 let, zaměříme se v následující kapitole na práci s internetem s ohledem na seniorské uživatele.

3 VYUŽITÍ INTERNETU U SENIORŮ

Nyní se zaměříme na užívání internetu seniory, proto nejprve představujeme pojmy, které se práce s internetem týkají. Následně se věnujeme pozitivním aspektům, které internet seniorům přináší, a zároveň představujeme překážky, které jim mohou v jeho používání naopak bránit. Uvádíme statistické informace o práci s internetem v České republice a na závěr představujeme výzkum Starci na netu.

3.1 ICT gramotnost, mediální a informační gramotnost a digitální propast

Organizace Educational testing service (ETS) na mezinárodní odborné komisi zabývající se rostoucím významem stávajících i nově vznikajících informačních a komunikačních technologií (ICT) definovala ICT gramotnost jako: „*používání digitálních technologií, komunikačních nástrojů a/nebo sítí k přístupu, správě, integraci, vyhodnocování a vytváření informací za účelem fungování ve znalostní společnosti*“ (International ICT Literacy Panel., 2002, s. 2). ETS vnímá ICT gramotnost jako kontinuum schopností a dovedností a předpokládá, že jí nelze dosáhnout bez kognitivních dovedností jako čtení, počítání, kritické myšlení a řešení problémů, a zároveň bez schopnosti aplikovat technické dovednosti a znalosti. Fraillon a kolektiv (2014) chápou ICT gramotnost jako schopnost pracovat s počítačem a tím se efektivně zapojit ve společnosti. Gramotnost rozdělují na okruh „shromažďování a nakládání“ s informacemi, kam řadí znalost a porozumění používání počítače, získávání informací a jejich vyhodnocování, a nakládání s informacemi. Druhý okruh nazývají „produkce a výměna informací“, kam patří tvorba, přetváření, sdílení a bezpečné využívání informací.

S podporou UNESCO vznikla v roce 2003 Pražská deklarace Směrem k informačně gramotné společnosti. Informační gramotnost je v ní pojímána následovně:

„Informační gramotnost zahrnuje znalost vlastních informačních potřeb, schopnost identifikovat, vyhledat, ohodnotit, uspořádat a efektivně vytvářet, používat a předávat informace, které se vztahují k určitému problému či tématu; je to základní předpoklad pro možnost aktivní účasti v informační společnosti a je součástí

základního lidského práva na celoživotní vzdělávání“ (National Forum on Information Literacy, 2003, s. 1).

Podle Moskevské deklarace týkající se mediální a informační gramotnosti (MIG) přesahuje tato gramotnost kompetence ICT gramotnosti například interpretačními dovednostmi. Část definice zní takto:

„MIG je definována jako kombinace znalostí, postojů, dovedností a postupů potřebných pro přístup, analýzu, hodnocení, používání, vytváření a komunikaci informací a znalostí kreativními, legálními a etickými cestami, které respektují lidská práva. (...) Vědí (gramotní jednotlivci), kdy a jakou informaci potřebují a k čemu, a vědí kde a jak ji získat. Chápu, kdo a proč informaci vytvořil, (...). Zvládají analyzovat informace, zprávy, přesvědčení a hodnoty přenášené prostřednictvím médií a jakýchkoliv producentů obsahu a jsou schopni informaci zhodnotit“ (International Federation of Library Association and Institution, 2012, s. 2).

Využití ICT proniká do domácností, na pracoviště, do státní správy a do společnosti (International ICT Literacy Panel, 2002). Skrze nerovnoměrný přístup k technologiím, médiím a informacím napříč zeměmi i v rámci jednotlivých zemí dochází k výraznému rozdělování společnosti. Někteří jedinci pak postrádají dovednost kritického myšlení spojené s ICT a MIG (International Federation of Library Association and Institution, 2012). Jak shrnuje van Dijk (2006, s. 230) *„v používání počítačů a internetu se stále více odrážejí všechny známé sociální a kulturní rozdíly ve společnosti“*, jako pohlaví, věk, sociální třída, finanční příjem, vzdělání a etnický původ. Nerovnost mezi těmi, kteří mají a kteří nemají přístup k novým formám informačních technologií, je vyjádřena pojmem digitální propast (International ICT Literacy Panel, 2002). První digitální propastí je samotný přístup k internetu, druhou digitální propastí pak způsob a intenzita využívání internetu, kde hrají větší roli digitální gramotnost, digitální dovednosti a digitální začlenění (Abad-Alcalá, 2014), třetí digitální propast se projevuje, pokud využívání internetu nevede k prospěšným výsledkům (Scheerder et al., 2017).

K tomu, aby jedinec využíval ICT, potřebuje být dostatečně motivován, mít k nim fyzický přístup a dovednosti k jejich používání. Používání má také své vlastní determinanty, a to dobu, rozmanitost, šířku používání a to, zda je spíše aktivní (kreativní) či pasivní (van Dijk, 2006). Grycová (2013) ve své rigorózní práci s názvem Digitální propast jako faktor sociálního vyloučení seniorů popisuje, že nejohroženější skupinou digitální, a tím také

sociální exkluze, jsou právě senioři starší 65 let. Pokud se však rozhodnou pro aktivní přístup k postproduktivní životní etapě, exkluze jim nehrozí. Abad-Alcalá zdůrazňuje, že klíčem k překlenutí digitální propasti je „*ukázat, jaký je optimální postup využití technologií k posílení osobní a sociální situace seniorů*“ (2014, s. 6).

3.2 Senioři a internet

Využívání internetu u seniorů, stejně jako v široké veřejnosti, se liší v souvislosti s různými demografickými faktory – nejčastěji podle věku, finančního příjmu a dosaženého vzdělání. Především ti senioři, kteří patří do skupin mladších, bohatších anebo vzdělanějších, uvádějí, že vlastní a používají různé technologie v podobném měřítku jako dospělí mladší 65 let (Anderson & Perrin, 2017). Schopnost používat informační a komunikační technologie je u seniorů považována za základ pro společenskou integraci a aktivní stárnutí. Do práce s ICT se senioři zapojují především proto, aby měli kontakt s novými technologiemi a získali zkušenosti, které pozitivně ovlivňují vnímání své užitečnosti, sebevědomí a schopnosti učit se (González et al., 2012). Využití internetu přináší seniorům pocit propojenosti a naplnění, pozitivní zkušenosti z učení se novému a v neposlední řadě je podle nich užitečným nástrojem (Gatto & Tak, 2008) a prostředkem k tomu, aby zůstali nezávislí i ve stáří (Seifert & Schelling, 2018). Využití internetu souvisí s vyšším well-being seniorů a to díky „*lepším mezilidským interakcím na úrovni jednotlivce, lepšímu přístupu ke zdrojům v rámci komunity a posílení sociálního začlenění na úrovni společnosti*“ (Forsman & Nordmyr, 2017, s. 36). Zapojují se tak do společenského dění, snižuje se u nich riziko izolace a pocit zbytečnosti a frustrace ze změn a rychlého pokroku. Zároveň zvyšují své dovednosti, ať už skrze rozvoj osobního potenciálu, všeobecného rozhledu nebo kognitivních funkcí (Mayerová & Lenhardtová, 2017), pro jejichž rozvoj a udržení může internet v průběhu stáří představovat podstatnou platformu například díky učení se novým kognitivním strategiím, ale také třeba díky online hrám (Firth et al., 2019). A tak zatímco dospívající, u kterých se nervové systémy teprve vyvíjí a procházejí významnými změnami, jsou citlivější k odmítnutí, tlaku vrstevníků a negativnímu hodnocení na sociálních sítích (Crone & Konijn, 2018), u seniorů pozorujeme spíše pozitivní využití sociálních médií k překonání izolace a pozitivní ovlivnění jejich kognitivních funkcí (Firth et al., 2019).

Předešlé zkušenosti a finanční zajištění predikují, nakolik se senioři cítí zdatní v práci s počítačem. Mediátory tohoto vztahu jsou celková životní spokojenost, emoční pohoda a význam, jaký senioři počítači připisují (Spears & Zheng, 2020). Podle Leeho a kolektivu

(2011) prožívají senioři omezení v práci s ICT ve čtyřech dimenzích. Mezi vnitřní faktory řadí intrapersonální a funkční dimenzi, ty odkazují na „*individuální vnímání a schopnost zacházet s novými technologiemi*“, do vnějších faktorů řadí strukturální a interpersonální dimenzi, které „*odkazují na životní podmínky mimo jejich fyzický a duševní stav*“ (Lee et al., 2011, s. 1235). Starší osoby se vyhýbají používání internetu také ze strachu, že budou zneužity jejich informace a ukradena identita (Gatto & Tak, 2008), přičemž právě na seniory jsou nejčastěji cílené podvodné útoky (Creedon et al., 2017). Dalšími faktory jsou frustrace, nedůvěra v bezpečnost, časová náročnost (Gatto & Tak, 2008), nebo negativní postoje k technologiím (Wu et al., 2015), úzkost či stres z používání internetu a nedostatek sebevědomí (Rosenthal, 2008). Obzvláště osoby starší 85 let vnímají práci s internetem jako vysoce náročnou, pokud se s ním mají teprve učit zacházet. Obtíže pracovat s internetem se zvyšují s věkem, naopak klesají s vyšším vzděláním a vyššími příjmy (B. Lee et al., 2011).

Neschopnost využití ICT snižuje samostatnost žití a fungování jedince a plnění jeho každodenních úkolů (Czaja et al., 2006). Nejvýraznějším prediktorem nevyužívání ICT je úzkost z práce s počítačem (computer anxiety) a fluidní inteligence společně se sníženou schopností adaptovat se na rychle se vyvíjející technologie (Charness & Boot, 2009). Mezi další důvody, proč senioři ICT nevyužívají, patří nedostatek informací o možnostech využití ICT, nedostatek financí, strach a obavy z jeho používání, nedostatek pomoci ze strany rodiny, nedostupnost a obtížný zdravotní stav, případně nedostatek času či nezájem o ICT (Pikna et al., 2021).

Ve stáří dochází k přirozenému kognitivnímu a fyzickému úpadku (Wu et al., 2015), ke zhoršení zraku, sluchu, k zpomalení kognitivních procesů, k potížím s pamětí i mírou pozornosti. V práci s ICT dělají senioři více uživatelských chyb, vyžadují více času a větší míru podpory, tím pádem mohou zažívat úzkost a frustraci (Githens, 2007). Podíl na vyšší chybovosti a nižším výkonu mají také změny schopnosti motorické koordinace. I proto je potřeba, aby byly technologie uzpůsobené možnostem a potřebám seniorů (Charness & Boot, 2009), kteří by tak nabyli vyšší autonomie a schopnosti pracovat s informacemi na internetu. Jako řešení nabízí Oñate a kolektiv (2015), aby byl nedostatek ICT vzdělání seniorů překonán start-upy, které by uzpůsobily svoji metodologii potřebám, kapacitám a limitům seniorů. Na Slovensku zase doporučují, aby informovanost seniorů zvyšovali především mladší rodinní příslušníci, což může působit také jako mezigenerační sblížení (Pikna et al., 2021).

Ve Spojeném Království, Španělsku a Francii proběhl výzkum zabývající se připraveností stárnoucí společnosti na možnosti, které internet nabízí. Ve Francii i Spojeném Království disponují staří lidé vyšší mírou ICT znalostí i dovedností, a to také díky tomu, že jsou vnímáni jako tzv. mezera na trhu, do které se vyplatí investovat, a to pro jejich kvantitu, z politického hlediska a také na základě jejich znalostí a zkušeností. Senioři jsou také aktivními aktéry naší společnosti (Oňate et al., 2015) a mají touhu podílet se na jejím životě (González et al., 2012). Pokud tedy chceme seniorům nabízet informace přes internet, je třeba pro ně navrhnout přívětivý operační systém (B. Lee et al., 2011), protože jejich požadavky je třeba naplňovat a počítat s nimi (Oňate et al., 2015).

3.3 Čeští senioři a internet

V tabulce 4 pozorujeme rozdíly ve využití internetu u jednotlivců v České republice napříč věkovými skupinami. Jak vidíme, internet mezi seniory nikdy nevyužilo 24,4 % z věkové skupiny 65-74 let a 53,6 % osob starších 75 let. Avšak zatímco v roce 2010 uvedlo pouze 13,2 % osob starších 65 let, že použili internet alespoň jednou v posledních 3 měsících, v roce 2016 už to bylo 32,5 % a v roce 2022 dokonce 48,2 % (Český statistický úřad, 2022). Vidíme tedy, že využití internetu mezi seniory narostlo za posledních 12 let o 35 procentních bodů. Přesto je zde stále přes 50 % seniorů, kteří internet téměř nebo vůbec nevyužívají.

Tabulka 4: Osoby v ČR používající internet v roce 2022 (v procentech)

Věková skupina	Denně nebo téměř denně	Alespoň jednou v posledních 3 měsících	Alespoň jednou v životě	Nikdy nepoužily
16–24 let	98,8	99,7	99,7	0,3
25–34 let	98,7	99,6	99,8	0,2
35–44 let	96,6	98,9	99,4	0,6
45–54 let	89,7	97,1	98,1	1,9
55–64 let	76,0	87,3	92,7	7,3
65–74 let	45,7	60,8	75,6	24,4
75+	19,8	29,9	46,4	53,6

Zdroj: Český statistický úřad (2022)

Podle českého výzkumu Starci na netu (Kopecký et al., 2018) internet začali senioři nejčastěji používat sami od sebe (40 %), kvůli zaměstnání (28 %), případně kvůli svým dětem (15 %), nebo z jiných důvodů. Nejčastěji užívají internet k psaní a čtení e-mailů (97 %), ke čtení zpráv (96 %), nebo k vyhledávání informací (95 %). V menším měřítku využívají online mapy (67 %) nebo komunikují se známými pomocí chatovacích nástrojů (63 %). Co se týče využívání e-mailů, nejčastěji rozesílají vtipné e-maily například

s kreslenými vtipy (64 %), dále s krásnými obrázky, radami a chytrými doporučeními (oboje nad 50 %). Nejvíce ze všech věkových kategorií také přeposílají e-maily, které varují před nebezpečím týkajícím se migrantů, potravin, zboží, nebo upozornění na podvody (47 %), čímž se podílí na aktivním „rozšiřování spamu, který zahrnuje jak informace pravdivé, tak i nepravdivé (hoaxy, dezinformace, fake news apod.)“ (Kopecký et al., 2018, s. 12).

V této kapitole jsme nastínili téma práce s internetem s ohledem na osoby starší 65 let z globálního i národního měřítka. Kapitola, která bude následovat, propojuje zjištěné poznatky z předchozích třech kapitol s novými výzkumy a je věnována hodnotám a užívání internetu českými seniory.

4 HODNOTY U SENIORŮ

V následující části představujeme obecné poznatky vývoje a proměn hodnot, dále průřezové studie, které porovnávají hodnoty napříč generacemi, a longitudinální studii, která sleduje také intraindividuální vývoj hodnot. Uvádíme hodnoty spojované se stářím, tichou generací a generací baby boomers. Následně věnujeme prostor hodnotám v souvislosti s využitím internetu a na závěr se věnujeme prožívání a změnám hodnot ve společnosti, a především u seniorů, pod vlivem pandemie COVID-19.

4.1 Hodnoty v průběhu života

V závislosti na životních okolnostech, psychosociálním vývoji, biologických, psychických i sociálních změnách souvisejících s věkem se hodnoty v průběhu života mění. Předpokládá se hlavní vliv věku a moderující vliv pohlaví (Gouveia et al., 2015). Obecně tedy můžeme říct, že význam přiřádaný jednotlivým hodnotám se liší v různých fázích života (Vilar et al., 2020), podle jiných výzkumů naopak zůstávají hodnoty více méně stabilní (Schuster et al., 2019) a liší se spíše mezi jednotlivými generacemi (Leijen et al., 2022).

Ve většině případů je v souvislosti s věkem pozorován pokles hodnot otevřenosti vůči změnám a sebeprosazování (Vilar et al., 2020) s odlišnostmi mezi muži a ženami (Gouveia et al., 2015). Dalším obecně předpokládaným rozdílem je, že si mladí chtějí spíše užívat, a že jsou starší jedinci naopak konzervativnější (Leijen et al., 2022). Schwartz (2005, citováno v Gouveia et al., 2015) navrhuje tři systematické zdroje rozdílů v hodnotových prioritách v závislosti na věku, a to na základě životní fáze, fyzického stárnutí a vlivu kohorty. Vliv kohorty nemusí být nutně v rozporu s dalšími dvěma, nýbrž se navzájem ovlivňují.

4.2 Průřezové studie vývoje hodnot v dospělosti

Ve výzkumu porovnávajícím vnímání osobních hodnot před deseti lety a v současnosti uváděly starší osoby, že si oproti minulosti připadají nyní méně otevřené vůči změnám. Ti, kteří předpovídali, jak se jejich hodnoty změní za deset let, uváděli, že pro ně bude důležitější hodnota konzervace a méně důležité posílení ega (Foad et al., 2021). Ve výzkumu

prováděném na občanech 12 zemí Evropy bylo zjištěno, že s věkem nabývá na významnosti hodnota tradice, zatímco stimulace klesá, v obecnější rovině s věkem narůstají konzervativní hodnoty oproti otevřenosti vůči změně. Tato zjištění byla v souladu také s teorií adaptivního stárnutí (Robinson, 2013).

Podle brazilského výzkumu dosahují starší osoby oproti mladším nižšího skóre v experimentálních a realizačních hodnotách a v rysu neuroticismu. Ženy skórují výše v existenciálních, interaktivních a normativních hodnotách, v přívětivosti a neuroticismu, kdežto muži podobně jako mladší dosahují oproti ženám vyššího skóre v experimentálních a realizačních hodnotách (de Holanda Coelho et al., 2021). V jiném výzkumu na brazilské populaci se ukázal vyšší význam experimentálních hodnot v období dospívání, následoval pokles a na přelomu pozdní dospělosti a stáří jejich opětovný nárůst. Suprapersonální hodnoty s věkem rostou u mužů, u žen, které jim celkově přikládají větší význam, se stabilizují již okolo 35. roku. Kolem 35. roku začnou naopak ubývat na významu existenciální hodnoty, kterým se vrátí jejich důležitost u žen okolo 45 let. Starší jedinci, a to především ženy, přikládají větší význam normativním hodnotám, což pravděpodobně odráží zvýšený důraz na konzervativismus a bezpečnost (Gouveia et al., 2015).

Millová a Blatný (2021) se ve svém výzkumu věnovali změnám osobních hodnot u jedinců s různými životními trajektoriemi. Zjistili, že v průběhu mladé dospělosti došlo k snížení hodnot otevřenost vůči změně a posílení ega (zejména úspěch, hédonismus a stimulace), dále také tradice a konformismu, naopak se významně zvýšil význam sebetranscendence (univerzalizmus, benevolence) a bezpečnosti. Trajektorie popsané ve výzkumu se lišily především (ne)prožitím rodinných tranzic (vstup do manželství, rodičovství). Ti s vícero prožitými tranzicemi dosahovali nižší úroveň v osobních hodnotách stimulace a sebeurčení, které jsou spojeny s vlastním nezávislým myšlením a jednáním. Také Schusterová a kolektiv (2019) na základě analýzy 25 empirických studií zaměřených na dospělé populaci odhalila, že významným prediktorem změny hodnot je rozsah (vnímaná intenzita) životních událostí. Obtížné, matoucí, případně ohrožující situace mohou vést k přehodnocení osobních priorit. Částečně zde pozorují také individuální rozdíly v míře změny hodnot. Při změně sociálního kontextu se zdá se, že si lidé spíše volí prostředí odpovídající jejich hodnotám, než že by docházelo k hodnotové socializaci.

4.3 Longitudinální studie vývoje hodnot

V nizozemské longitudinální 12leté studii sledovali výzkumníci (Leijen et al., 2022) vývoj hodnot u osob ve věku 16-84 let (věk na počátku studie), tedy u věkových skupin: tichá generace (nar. 1925-1945), baby boomers (nar. 1946-1964), generace X (1965-1979) a mileniálové (1980-1992). Zjistili, že k největším změnám hodnot dochází u nejmladší generace, nejstabilnější jsou u generace baby boomers, u tiché generace pak opět dochází k poklesu stability. Bližší informace proměn a důležitosti hodnot u jednotlivých generací jsou uvedeny v tabulce 5. Data byla sbírána dotazníkem Rokeach Values Survey (RVS), který díky úpravám umožňuje identifikovat 9 hodnot ze Schwartzova hodnotového rámce (Vauclair et al., 2011).

Tabulka 5: Hodnoty u jednotlivých generací

Hodnota	Výsledky výzkumu
Seburčení	Nejstabilnější hodnota v průběhu času, která je u mileniálů naopak nejméně stabilní. Vyšší skóre u žen a více vzdělaných.
Stimulace	Klesající tendence s vyšším skóre u mužů a méně vzdělaných.
Hédonismus	Výrazně nižší skóre u tiché generace, nevykazuje změny v průběhu času.
Úspěch	Nejdůležitější pro vzdělanější osoby, muže a pro tichou generaci.
Moc	Nejméně stabilní hodnota s klesající tendencí. Koreluje s vyšším vzděláním a mužským pohlavím.
Bezpečnost	Druhá nejzásadnější hodnota, vykazuje stoupající tendenci.
Konformismus	Vyšší skóre u žen a méně vzdělaných, napříč generacemi vycházela podobně, konstantní v čase.
Tradice	Nebyla zařazena.
Benevolence	Nejdůležitější hodnota vůbec, výše skórují ženy a vzdělanější osoby, nižší skóre se objevuje u mileniálů.
Univerzalizmus	Stoupající tendence a současná korelace s vyšším vzděláním a ženským pohlavím.

Zdroj: zpracováno podle Leijen a kolektiv (2022)

Hédonismus, úspěch a konformita vykazovaly v průběhu 12 let nejvyšší stabilitu. K nejvíce změnám došlo u mileniálů. Tichá generace a baby boomers přikládali větší význam univerzalizmu, úspěchu, seburčení a bezpečí a menší význam hédonismu a stimulaci. Stabilita hédonismu uvnitř generace a její proměnlivost napříč generacemi ukazují na význam této hodnoty u jednotlivých generací, nikoli na to, že se význam mění na základě přibývajících věku (Leijen et al., 2022). Toto zjištění podporuje myšlenku, že jsou hodnoty v průběhu života více méně stabilní (Sagiv et al., 2017). Podle Schuster a kolektiv (2019) můžeme mluvit o střední až vysoké stabilitě hodnotových preferencí, ačkoli existují významné interindividuální rozdíly v míře, s jakou dochází ke změnám hodnotových priorit v čase, u většiny lidí v průběhu času hodnotové priority přetrvávají. Hodnotové priority se

však mohou v průběhu života pozvolna měnit jako odraz biologického a psychologického zrání (Milfont et al., 2016).

4.4 Hodnoty u seniorů

V průběhu života dochází k procesu decentralizace od lidských cílů k těm více spirituálním a transcendentním jako je pocit sjednocení a harmonie s kulturou, světem a vesmírem (Penick & Fallshore, 2005). Dochází k posunu od soutěživosti, materialismu, sobectví ke zralým hodnotám spojeným se soudržností a spoluprací (Thalmayer et al., 2019). Podle Gouveia (2013) se lidé s přibývajícím věkem zaměřují spíše na růstové potřeby, protože se díky zkušenostem a výzvám, které museli v životě překonat, stali zralejšími. Gillearn (2021) zdůrazňuje ve stáří význam hodnoty důstojnosti oproti autonomii. Schwartz (2005, citováno v Gouveia et al., 2015) vysvětluje větší význam existenciálních hodnot u starších osob tím, že jim pomáhá zachovat stabilitu a zvládat zhoršující se zdravotní stav. Vyšší hodnoty sebetranscendence, otevřenosti ke změně a konzervace mají na osoby v penzi pozitivní dopad, naopak negativně je ovlivňují nižší skóre otevřenosti ke změně a vyšší v posílení ega (Burr et al., 2011). Větší rozdíly v hodnotách vnímaných v současnosti oproti očekávaným hodnotám v budoucnu mají negativní dopad na prožívání životní spokojenosti (Foad et al., 2021).

Starší osoby, které se již více zaměřují na retrospektivu a reflexi života, vnímáme jako moudřejší pravděpodobně z toho důvodu, že se s věkem zvyšuje také význam suprapersonálních hodnot (Gouveia et al., 2015). Předpokládáme, že tyto hodnoty odrážejí zralost, poznání a schopnost ocenit krásu (Vaillant, 2002), a zároveň představují znalosti, které přicházejí se zralostí a životními zkušenostmi (Gouveia et al., 2015). Starší lidé dávají také větší význam sociálně zaměřeným hodnotám oproti těm s osobními cíli (Vilar et al., 2020), pro starší muže a pro ženy všech věkových kategorií jsou důležitější hodnoty, které se týkají péče o blaho druhých, tradice a stability (sebetranscendence a konzervace) (Milfont et al., 2016), což můžeme dát do souvislosti se snahou o udržení smyslu, který je podstatou úspěšného stárnutí (Penick & Fallshore, 2005). Jako zdroje smyslu se ukázaly být existenciální a suprapersonální hodnoty (Gouveia et al., 2014a), jinde především sociální zájmy (osobní vztahy), které jsou ve stáří ohroženy, ať už ztrátou vztahů, kariéry nebo společenských rolí. Bylo prokázáno, že ženy, které jsou více zaměřené na vztahy, prožívají ve stáří větší míru smysluplnosti (Penick & Fallshore, 2005).

V pracovním prostředí podle Hajdu a Sik (2018) na základě dat z World Values Survey a European Values Study klesá s věkem důležitost zajímavé práce, dobrého platu a dobré pracovní doby, zatímco užitečnost práce nabývá s věkem na důležitosti a jistota zaměstnání je důležitá stabilně. Konkrétně jsou baby boomers považováni za soutěživé a loajální workoholiky, kteří si cení individuální svobody a oddanosti úkolům (Crampton & Hodge, 2007). Tichá generace je zase viděna jako ta, která od vnějšího prostředí a ostatních příliš mnoho nevyžaduje a vyznačuje se skromností (Richert-Kazmierska, 2014). Baby boomers, kteří zastávají vedoucí a vysoké pozice, se vyznačují (nebo v pracovním procesu vyznačovali) tvrdou prací, odporem k autoritám a pocitem, že si zasloužili právo být ve vedení. Jsou loajální, motivují je peníze a přesčas, jako ocenění upřednostňují pochvalu a postavení. Na rozdíl od předchozí generace přijímají změny a zasazují se o dobrou věc (Gibson et al., 2009). Mezi další pracovní charakteristiky generace baby boomers patří disciplinovanost, vytrvalost, závazek, zodpovědnost, ohleduplnost, posuzování rizika, opatrnost v závěrech a další (Richert-Kazmierska, 2014).

4.5 Hodnoty a využití internetu

Samotné šíření internetového připojení napříč 25 evropskými zeměmi nejkonzistentněji predikuje hodnota sebeurčení, domácí používání internetu nejlépe predikuje sebeurčení v kombinaci s hodnotou stimulace (Blekesaune, 2019). V České republice používání internetu pozitivně ovlivňují především hodnoty sebeurčení a úspěch, negativně jej ovlivňují tradice a bezpečnost (Bagchi et al., 2015). V jiném výzkumu, který se zabýval hodnotami vyššího řádu, bylo zjištěno, že na využití internetu má největší vliv otevřenost vůči změnám (pozitivní) a konzervace (negativní) (Choden et al., 2019), což podporuje myšlenku vzájemného konfliktu protilehlých hodnot, kterými otevřenost vůči změnám a konzervace jsou (Schwartz, 2012), a současně podporuje také předchozí zjištění. Také byl u české populace nalezen významný vliv hodnoty posílení ega (Choden et al., 2019), což opět potvrzuje zjištění výše zmíněného. U hodnoty sebetranscendence, která místo soupeření s ostatními dochází naplnění skrze cestu sebepoznání (Cleveland et al., 2011), nebyl v souvislosti s využitím internetu nalezen významný vztah (Choden et al., 2019; Tatarko et al., 2019).

Studii hodnot se zabýval také finský výzkum, a to konkrétně tím, jak hodnoty ovlivňují zapojení se v digitální občansko-vědecké iniciativě, jako je například monitorování životního prostředí v rámci občanské komunity. Bylo zjištěno, že hodnoty

sebetranscendence, bezpečnosti a otevřenosti ke změně ovlivňují účast a používání těchto digitálních iniciativ. Hodnota bezpečnosti je významným faktorem ovlivňujícím jak účast, tak používání. Osoby s vyššími hodnotami bezpečnosti používali nástroje cíleně a kratší dobu, kdežto osoby s vyššími hodnotami otevřenosti vůči změně interagovali vícekrát. V roce 2020, během pandemie COVID-19, dosáhly digitální občansko-vědecké iniciativy vrcholu popularity (Palacin et al., 2021).

4.6 Hodnoty v souvislosti s COVID-19

V období krizí, mezi které řadíme také pandemii koronaviru, narůstá tendence sdílet své emoce, a to především emoce strachu a úzkosti. Šíření těchto emocí skrze sociální sítě může vést „k emoční nákaze vytvářející negativní emoční klima“ (Steinert, 2021, s. 59), které nás činí vnímavějšími vůči ohrožení. Negativní emoční klima může mít dopad na hodnotové struktury jak u jednotlivců, tak ve společnosti. Změny předpokládá zejména směrem k hodnotám zdůrazňujícím bezpečnost a tradici, které mají zpětně vliv na hodnoty otevřenosti vůči změně, protože hodnotový systém je konzistentní a pokud dojde k nárůstu důležitosti jedné hodnoty, sníží se důležitost hodnoty opačné (Sagiv et al., 2017).

Pandemie COVID-19 přinesla období nestability a nejistoty (Donizzetti & Lagacé, 2022) a kvůli zachování sociálního odstupu byli lidé nuceni trávit více času na internetu (Steinert, 2021), který se stal prostředníkem pro komunikaci a využívání zdravotních, finančních a sociálních služeb. Starší, jako nejzranitelnější skupina, však s používáním internetu zažívali obtíže (Spears & Zheng, 2020). I přestože technologie umožňovaly zůstat ve spojení, u starších osob docházelo k ochuzování sociálních kontaktů na základě opatření, která měla chránit společnost, a zároveň ji udržet ekonomicky i společensky aktivní (Donizzetti & Lagacé, 2022). Někteří senioři se však rozhodli pro izolaci sami nebo na základě doporučení (Fabisiak et al., 2020). Dodržovat pandemická opatření byli motivováni především ti, pro které byla opatření v souladu s jejich hodnotami a morální identitou (Schuster, 2021). Ve studii, která se zabývala dopadem koronavirových opatření na starší osoby, byl nalezen pozitivní vztah mezi duševním onemocněním, osamělostí a sociální izolací, a zároveň mezi duševním onemocněním, vnímáním rizika COVID-19 a strachem z COVID-19. Bylo zjištěno, že na duševní onemocnění a prožívanou osamělost má dopad také míra vnímané věkové diskriminace v souvislosti s pandemií COVID-19 (Donizzetti & Lagacé, 2022). Nejčastěji seniorům chyběli jejich nejbližší, setkávání se s lidmi a kontakt s přírodou. Někteří vyjadřovali také strach z návštěv veřejných prostor po pandemii, tento

strach se s věkem překvapivě snižoval (Fabisiak et al., 2020). V litevském výzkumu věnujícímu se prožívané osamělosti u seniorů v zařízeních dlouhodobé péče během koronavirových opatření bylo zjištěno, že opatření měla negativní dopad na duševní pohodu seniorů, kteří se cítili uvězněni, osamělí, znudění a izolovaní. V důsledku nedostatečné technologické podpory a potřebných dovedností seniorů došlo k nárůstu sociální izolace a chronické osamělosti seniorů (Rasnaca et al., 2022).

Touto kapitolou uzavíráme teoretickou část práce, která měla za cíl přiblížit čtenáři zkoumané téma v oblasti stáří (osoby starší 65 let), lidských hodnot a užívání internetu. Na následujících stránkách se věnujeme procesu výzkumu a informacím, které jsme skrze něj zjistili.

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Témata týkající se stáří a seniorů jsou v dnešní době velmi aktuální, a to z důvodu celkového stárnutí populace (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2020). Pro věkové vymezení seniorů, na které se v této studii zaměřujeme, jsme si zvolili hranici 65 let (definovanou mimo jiné také World Health Organization, 2002). Věková skupina 65+ navazuje na ekonomicky aktivní věkovou skupinu od 20 do 64 let (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2020).

Pro stáří je charakteristické přirozené zhoršení kognitivních i fyzických funkcí (Wu et al., 2015), zhoršuje se zrak, sluch, objevují se potíže s pamětí (Githens, 2007), tím pádem období stáří přináší mnoho výzev jako je například snížená adaptace, ztráta nezávislosti a zhoršení zdraví. Tyto projevy pozorujeme především u jedinců starších 80 let (Petrová Kafková, 2016), naopak mladší senioři mohou prožívat období sebenaplnění, nezávislosti i radosti (Sýkorová, 2007) většinou na základě svého životního stylu, stravování, psychosociálních determinantů apod. (Hilton et al., 2009).

To, čím si senioři prochází a čemu čelí, ovlivňuje vnímání jejich vlastního „člověčenství“ a smyslu života (Sýkorová, 2006). Podle manželů Erikson a Erikson (1999) je vývojovým úkolem stáří krize mezi integritou a zoufalstvím a jako ctnost stáří udávají moudrost. Právě starší osoby vnímáme jako moudré a s mnohými znalostmi vycházejícími ze životních zkušeností (Gouveia et al., 2015), jako osoby upřednostňující druhé před sebou samými (Milfont et al., 2016). O současných seniorech můžeme říct, že si prošli řadou významných sociálních změn a vnímají se jako generační most, který do dnešního světa vnáší hodnoty dřívějších generací (Leach et al., 2013). My se zaměřujeme na hodnotový systém českých seniorů. Jednoduše řečeno, zabýváme se uspořádáním (hierarchizací) toho, co senioři považují za důležité, a to s pomocí Schwartzova (2012) pojetí lidských hodnot.

Lidské hodnoty mají své funkce určené potřebami, které vyjadřují, a cíli, kterých se snaží dosáhnout (Gouveia et al., 2014b). Jsou zakořeněné v naší identitě a ovlivňují to, jak se rozhodujeme, jak přemýšlíme, hodnotíme a jednáme (Sagiv et al., 2017). Přestože jsou v průběhu života relativně stabilní (Slimak & Dietz, 2006), pozorujeme jejich postupný vývoj, který odráží biologické a psychologické zrání (Milfont et al., 2016), rozdíly mezi

jednotlivými generacemi (Leijen et al., 2022), zároveň také pozorujeme jejich podobnost napříč kulturami (Schwartz, 2012).

Na hodnotový systém seniorů má vliv nejen samotný věk, ale současně s ním také fyzické stárnutí, životní fáze jedince a věková kohorta, již je součástí (Schwartz, 2005, citováno v Gouveia et al., 2015). Také proto se hodnotovému systému věnujeme jak u všech seniorů dohromady, tak také zvlášť u tiché generace (1925-1945) a u generace baby boomers (1946-1964), abychom porovnali uspořádání hodnot těchto dvou generací mezi sebou. Schwartzova (2017) Revidovaná teorie hodnot rozlišuje kontinuum 19 hodnot složených do 10 základních hodnot, dále uspořádaných do 4 vyšších hodnot. K vyšším hodnotám řadí otevřenost vůči změně, posílení ega, sebetranscendenci a konzervaci. U seniorů se setkáváme s nejsilnějším zastoupením hodnot sebetranscendence a konzervace (Leijen et al., 2022).

Hodnoty konzervace, konkrétně tradice a bezpečnost, negativně souvisí s používáním internetu (Choden et al., 2019), což je další oblast, kterou se v této práci zabýváme. Práce s internetem se odvíjí nejen od hodnot, ale také od vnímané schopnosti s internetem pracovat (B. Lee et al., 2011). Dále souvisí s věkem, pohlavím, sociální třídou, vzděláním, finančními příjmy a samotným přístupem k internetu. Tyto faktory, které se promítají do práce s internetem, shrnuje pojem digital divide (International ICT Literacy Panel, 2002).

Používání internetu přispívá k tomu, aby se senioři cítili nezávislejšími (Seifert & Schelling, 2018), byli integrováni do společnosti (González et al., 2012) a aktivně se v ní zapojovali (Mayerová & Lenhardtová, 2017). Pomáhá také v udržování sociálního kontaktu a kognitivních funkcí (Firth et al., 2019). Až 24,4 % českých seniorů ve věku od 65 do 74 let a 53,6 % seniorů starších 75 let uvádí, že internet nikdy nepoužili (Český statistický úřad, 2022), a jsou tak ohroženi sociální izolací, sociálním vyloučením (Grycová, 2013), ale současně jsou chráněni před internetovými podvody (Creedon et al., 2017), před hoaxy a dezinformačními maily (Kopecký et al., 2018). V této práci se zabýváme tím, zda a jak senioři internet používají, a jak toto používání souvisí s hodnotovým systémem a věkem seniorů.

5.1 Cíle výzkumu

Za hlavní cíle této práce si klademe zmapovat uspořádání systému hodnot u českých seniorů, tedy jedinců starších 65 let. Dále mapujeme jejich způsob a důvody práce s internetem a čas, který mu věnují. K dalším cílům řadíme zjištění struktury hodnot u seniorů, kteří s internetem zacházejí oproti těm, kteří s ním nepracují, a u seniorů, kteří mají profil na sociálních sítích oproti těm, kteří jej nemají. Předpokládáme, že hodnoty, které souvisí s posílením ega a s otevřeností vůči změně, budou u seniorů pracujících s internetem a u těch, jež mají profil na sociálních sítích, dosahovat vyšších skóre. Dále porovnáваме hodnoty a používání internetu mezi generací baby boomers a tichou generací, mezi ženami a muži. Všechny tyto cíle chceme dosáhnout statistickou analýzou dat získaných v dotaznících Portrait Value Questionnaire (Cieciuch & Schwartz, 2012; Hřebíčková, 2018) a v Dotazníku používání internetu pro dospělé (Považanová, Dolejš, Suchá & Kňážek, 2022).

Na základě prostudované odborné literatury jsme dospěli k formulaci těchto hypotéz, týkajících se použití internetu a struktury hodnot u českých seniorů:

- H1: *Čeští seniori skórují výše v hodnotách konzervace oproti otevřenosti vůči změně.*
- H2: *Čeští seniori skórují výše v hodnotách sebetranscendence oproti posílení ega.*
- H3: *Čeští seniori, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě seburčení než seniori, kteří internet nepoužívají.*
- H4: *Čeští seniori, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě stimulace než seniori, kteří internet nepoužívají.*
- H5: *Čeští seniori, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě hédonismu než seniori, kteří internet nepoužívají.*
- H6: *Čeští seniori, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě úspěchu než seniori, kteří internet nepoužívají.*
- H7: *Čeští seniori, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě moci než seniori, kteří internet nepoužívají.*
- H8: *Čeští seniori, kteří používají internet, dosahují průměrně nižšího skóre v hodnotě bezpečnosti než seniori, kteří internet nepoužívají.*
- H9: *Čeští seniori, kteří používají internet, dosahují průměrně nižšího skóre v hodnotě tradice než seniori, kteří internet nepoužívají.*

6 METODOLOGICKÝ RÁMEC A POUŽITÉ METODY

K ověření stanovených hypotéz jsme zvolili kvantitativní formu výzkumu s použitím sebeposuzovacích dotazníků. Náš výzkum má charakter porovnávací studie (Ferjenčík, 2010), pomocí které zjišťujeme rozdíl lidských hodnot (PVQ-RR) u seniorů využívajících internet a těch, kteří s ním nepracují (DPI-D). Současně se jedná také o deskriptivní studii (Ferjenčík, 2010). Oba zmíněné dotazníky jsou blíže popsány v následující části a jsou k nim představeny ukázkové položky.

6.1 Portrait Values Questionnaire (PVQ-RR)

Revidovaný dotazník PVQ-RR (Cieciuch & Schwartz, 2012), který vychází z Rozšířené teorie hodnot (Schwartz et al., 2012), měří lidské hodnoty ve třech úrovních, a to na úrovni 4 vyšších hodnot, 10 základních hodnot a na úrovni újeji vymezených 19 hodnot. Každá z nich obsahuje sadu 3 položek, které jsou nyní díky podrobnější definici jednotlivých 19 hodnot homogennější. Dotazník se skládá z 57 položek, které jsou v původním znění formulované ve třetí osobě jednotného čísla (v souladu s pohlavím respondenta) a předkládají výroky o tom, co je pro tuto osobu důležité. Respondent uvádí, do jaké míry se mu daná osoba podobá, což mu umožňuje sociální srovnávání hodnot osoby s vlastními hodnotami, a současně také projevení hodnot, které jsou svou povahou spíše latentní nežli artikulované (Schwartz, 2017).

V naší studii pracujeme s českým zněním dle Hřebíčkové (2018). V rámci rozsáhlé studie na českých a slovenských adolescentech byl však překlad modifikován, takže jsou tvrzení formulovaná v první osobě jednotného čísla pro ženy i muže dohromady. V původní verzi jsou odpovědi na 6stupňové Likertově škále, my pracujeme pouze se 4 stupni od „rozhodně nesouhlasím“ po „rozhodně souhlasím“ (Považanová, Dolejš, Kňážek, et al., 2022).

PVQ-RR spolehlivě měří všechny čtyři hodnoty vyššího řádu s vnitřní reliabilitou (Cronbachovo alfa) více než 0,80, pro všech 10 základních hodnot s průměrnou vnitřní reliabilitou 0,76 a pro 15 z 19 hodnot s vnitřní reliabilitou více než 0,60 (Schwartz & Cieciuch, 2022). Stručné popisy některých škál a jejich položky shrnuje tabulka 6.

Tabulka 6: Vybrané škály a ukázkové položky dotazníku PVQ-RR

Škála	Popis škály a ukázka položek	α^*
Stimulace	Charakteristickými komponentami této hodnotové škály jsou nadšení, novost a výzva. - <i>Je pro mě důležité stále vyhledávat rozmanité činnosti.</i> - <i>Je pro mě důležité podstupovat rizika, která dělají život vzrušujícím.</i>	0,71
Tradice	Tato škála měří význam udržování a zachovávání kulturních, rodinných nebo náboženských tradic. - <i>Je pro mě důležité ctít tradice a zvyklosti vlastní mé kultuře.</i> - <i>Je pro mě důležité udržovat tradiční hodnoty a způsoby myšlení.</i>	0,85
Hédonismus	Škála hédonismu je zaměřená na význam potěšení a smyslového uspokojení jedince. - <i>Je pro mě důležité dobře se bavit.</i> - <i>Je pro mě důležité užívat si radostí života.</i>	0,72
Úspěch	Tato škála měří to, jak je pro jedince důležitý úspěch určený společenskými měřítky. - <i>Je pro mě důležité být velmi úspěšný/á.</i> - <i>Je pro mě důležité mít v životě ambice.</i>	0,72

*Uvedené hodnoty Cronbachovo alfa jsou měřeny na 6stupňové škále

6.2 Dotazník používání internetu pro dospělé (DPI-D)

Dotazník používání internetu pro dospělé (Považanová, Dolejš, Suchá, et al., 2022) se věnuje vztahu jedince k internetu a sociálním sítím a chování při jejich využívání. Dotazník vznikl na Katedře psychologie Univerzity Palackého v Olomouci na základě rozsáhlé analýzy využívání kyberprostoru. Obdoba dotazníku určená dospívajícím byla součástí rozsáhlé studie věnované českým a slovenským adolescentům (Považanová, Dolejš, Kňážek, et al., 2022). Obsahuje 28 položek s možností výběru jedné odpovědi, vícero odpovědí či s otevřenými odpověďmi. Jedna část mapuje užívání internetu obecně, druhá se zaměřuje přímo na chování na sociálních sítích.

Jako ukázkou uvádíme otázky, které se věnují chování na sociálních sítích. Odpovědi jsou zaznamenávány na 4stupňové Likertově škále od „nikdy“ po „vždy“.

Prezentujete se na svých sociálních sítích takový/á, jaký/á jste?

Urážíte někoho na sociálních sítích?

Necháte se někdy na sociálních sítích vyprovokovat?

Uvádíme 2 příklady z otázek mapujících užívání internetu s možností zvolit vícero odpovědí a 2 otázky, u nichž respondenti vypisují konkrétní počet hodin.

Proč používáte internet? (pro zábavu; k vyhledávání informací; pro komunikaci; ke hraní her; kvůli práci/škole; jiné důvody, vypište jaké)

Kdo nebo co Vás vedlo k založení Vašeho NEJNOVĚJŠÍHO profilu na sociálních sítích? (nemám profil na sociálních sítích; nikdo; kamarádi; rodina; kolegové/spolužáci; popularita dané sociální sítě; zvědavost; jiné, napište co)

Kolik hodin denně průměrně používáte AKTIVNĚ internet během pracovních dnů?

Kolik hodin denně průměrně používáte AKTIVNĚ internet během volných dnů (víkendy, prázdniny, svátky)?

7 SBĚR DAT A VÝZKUMNÝ SOUBOR

Sběr dat probíhal od 15. 8. 2022 do 27. 1. 2023, a to v internetové i papírové podobě v rámci rozsáhlé studie na dospělé populaci z České republiky a Slovenska. Podmínkou pro účast ve studii byl věk 65 let a více, který odpovídá pojmu senior podle OSN (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2020). Testová baterie se skládala z Dotazníku sociodemografických údajů (Považanová, Dolejš & Kňážek, 2022), Škály mapování hodnot pro dospělé (ŠMH - D) (Považanová & Dolejš, 2022), Dotazníku používání internetu pro dospělé (DPI - D) (Považanová, Dolejš, Suchá & Kňážek, 2022), Portrait Value Questionnaire (PVQ - RR) (Cieciuch & Schwartz, 2012; Hřebíčková, 2018), Krátký dotazník poruchy závislosti na internetu (IDS9-SF) (Pontes & Griffiths, 2016; Suchá, Ferklová, Pipová & Dolejš, 2020) a Big Five Inventory (BFI 10) (Rammstedt & John, 2007; Hřebíčková et al., 2016; Považanová & Dolejš, 2020).

Sběr dat v internetové podobě probíhal sdílením odkazu k vyplnění online testové baterie prostřednictvím domény Vypln.to na webových stránkách a sociálních sítích. Dále byl odkaz rozeslán členům seniorských klubů a organizací, které seniory sdružují, a studentům oslovených akademií třetího věku. Ve všech těchto případech se jednalo o příležitostný výběr, který bývá méně reprezentativní, neboť se do vyplnění zapojují především ti, kteří jsou ochotní spolupracovat. Oslovení senioři byli vyzváni odkaz rozeslat mezi své přátele, část dat byla tedy sebrána metodou lavinového výběru (Ferjenčík, 2010). V papírové podobě byla testová baterie vyplňována uživateli 10 domovů pro seniory z celkem 9 krajů ČR. Také domovy pro seniory byly zvoleny příležitostným výběrem, na základě jejich dostupnosti a otevřenosti dotazníky seniorům administrovat. Díky mnoha osloveným institucím, skupinám i jedincům byli do studie zahrnuti senioři ze všech krajů České republiky.

Celkově se do studie zapojilo 234 seniorů. Ke zpracování dat bylo po pročištění využito 227 testových baterií. Tři respondenti byli vyřazeni z důvodu vysokého počtu nezodpovězených otázek napříč dotazníky a další čtyři respondenti kvůli 2 chybějícím položkám u jedné či více škál v dotazníku PVQ-RR.

7.1 Základní soubor

Naším základním souborem jsou všechny osoby, které před vyplněním dotazníkové baterie dovršily 65 let a žijí v České republice. Podle Českého statistického úřadu (2021) ke dni 26. 3. 2021 žilo v ČR celkem 2 148 048 seniorů. Procentuální rozložení obyvatel seniorského věku představuje tabulka 7, na níž navazují tabulky 8 a 9, ve kterých prezentujeme rodinný stav a nejvyšší ukončené vzdělání.

Podle nejnovějších dat bylo ke dni 31. 12. 2021 v České republice obyvatel starších 65 let 2 169 109 (20,6 % z celkového počtu obyvatel), z toho 57,9 % žen. Seniorů starších 85 bylo k uvedenému datu 198 475, z toho 70,0 % žen. Toto procentuální rozložení odpovídá také datům ke dni 26. 3. 2021 (Český statistický úřad, 2021), se kterými v této práci pracujeme, protože nám poskytují další podstatné informace.

V tabulce 7 vidíme procentuální zastoupení pětiletých věkových skupin seniorů v ČR k 26. 3. 2021. Zároveň je zde v každé věkové skupině zobrazeno, z kolika procent jsou tvořeny ženami. Jak vidíme, s narůstajícím věkem výrazně narůstá procentuální zastoupení žen ve věkové skupině.

Tabulka 7: Deskriptivní charakteristiky z hlediska věkových skupin

Obyvatelstvo	Celkem %	Z toho žen %
65–69 let	31,1	53,4
70–74 let	28,8	55,9
75–79 let	19,5	59,4
80–84 let	11,3	63,2
85–89 let	6,3	68,1
90–94 let	2,5	73,3
95 +	0,5	81,5

Zdroj: Český statistický úřad (2021)

Tabulka 8 nám představuje procentuální zastoupení nejvyššího dosaženého vzdělání u českých seniorů. Vidíme, že nejčastěji dosahovali senioři středního vzdělání či vyučení bez maturitní zkoušky, u vysokoškolského vzdělání nejčastěji dosahovali vzdělání druhého stupně (89,1 %). U 4,8 % seniorů nebylo nejvyšší dosažené vzdělání zjištěno.

Tabulka 8: Deskriptivní charakteristiky z hlediska nejvyššího ukončeného vzdělání

Nejvyšší ukončené vzdělání respondentů	%
Základní vč. neukončeného	15,9
Střední vč. vyučení (bez maturity)	39,7
Střední s maturitou a vyšší odborné	28,4
Vysokoškolské	11,2

Zdroj: Český statistický úřad (2021)

V tabulce 9 vidíme, jaké bylo ke zmiňovanému datu procentuální zastoupení uvedených rodinných stavů. Pozorujeme převažující zastoupení sezdaných seniorů, kam jsou zařazeny také osoby v registrovaném partnerství.

Tabulka 9: Deskriptivní charakteristiky z hlediska současného rodinného stavu

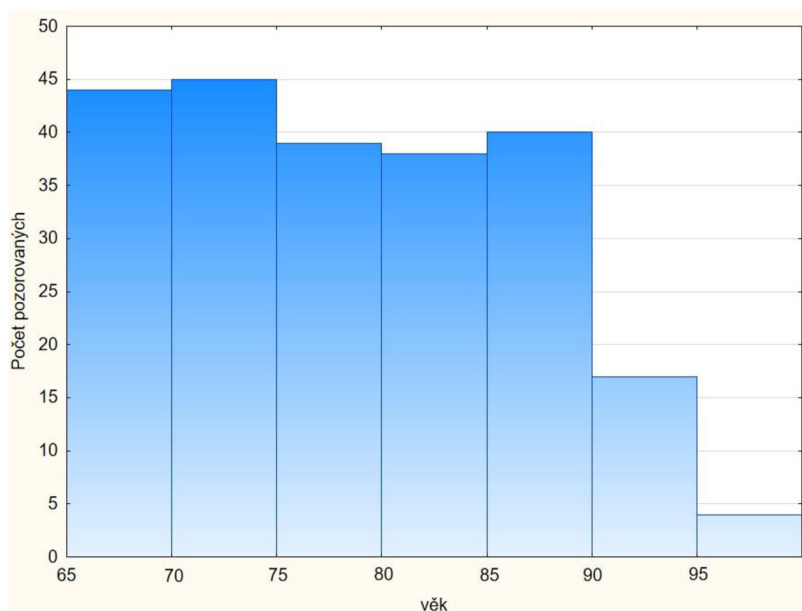
Rodinný stav	%
Svobodní, svobodné	3,3
Ženatí, vdané	53,3
Rozvedení, rozvedené	14,2
Ovdovělí, ovdovělé	28,8

Zdroj: Český statistický úřad (2021)

U 17,4 % mužů a 9,3 % žen ze seniorů daného věku byl jejich hlavní ekonomickou aktivitou zaměstnanecký poměr. Za věřící, ať už hlásící se k určité církvi či nikoli, se označilo 49,6 % seniorů (Český statistický úřad, 2021).

7.2 Výběrový soubor

Uvedli jsme, že se náš výběrový soubor skládá z 227 respondentů, z čehož vyplývá, že čítá 0,01 % z celkové populace českých seniorů. Jeho bližší charakteristiky jsou uvedené v grafu 1 a v tabulkách 10, 11 a 12. V grafu jedna pozorujeme věkové rozložení respondentů. Výrazně méně zastoupenými skupinami jsou senioři od 90 do 94 let a senioři starší 95 let.

Graf 1: Histogram věkového rozložení

V tabulce 10 představujeme deskriptivní charakteristiky výzkumného souboru podle věku. Vidíme, že je zastoupení žen více než 3krát větší oproti zastoupení mužů, a zároveň je věkový průměr u žen vyšší o 3 roky.

Tabulka 10: Deskriptivní charakteristiky souboru mužů a žen z hlediska věku

Skupina	Počet	%	Průměrný věk	Minimum	Maximum	Sm. odch.
Ženy	172	75,8	78,76	65	99	8,15
Muži	55	24,2	75,76	65	98	8,58
Celý soubor	227	100,0	78,03	65	99	8,34

V tabulce 11 ukazujeme nejvyšší dosažené vzdělání respondentů. Aby uvedené hodnoty byly porovnatelné s hodnotami z tabulky 8, vytvořili jsme stejné kategorie a spojili některé položky dohromady. V našem dotazníku jsme se ptali samostatně na neukončené vzdělání, které uvedl pouze jeden respondent, ostatní respondenti uvedli dokončené základní vzdělání. Střední školu s maturitou vystudovalo 89,2 % z respondentů, kteří spadají v tabulce 11 do kategorie „střední s maturitou a vyšší odborné“. Vysokoškolské vzdělání, které jsme v dotazníku rozlišovali do tří stupňů, bylo nejčastěji druhého stupně a to u 88,7 % respondentů. Při porovnání našich hodnot s hodnotami uvedenými v tabulce 8 vidíme u našich respondentů větší míru zastoupení vyšších stupňů ukončeného vzdělání. Zatímco v datech na celkové populaci českých seniorů pozorujeme 39,6 % tehdejších seniorů se vzděláním ukončeným nejméně maturitní zkouškou, v našich datech se jedná o 72,3 %.

Tabulka 11: Deskriptivní charakteristika z hlediska nejvyššího ukončeného vzdělání

Nejvyšší ukončené vzdělání respondentů	%
Základní vč. neukončeného	10,6
Střední vč. vyučení (bez maturity)	17,2
Střední s maturitou a vyšší odborné	41,0
Vysokoškolské	31,3

V tabulce 12 můžeme vidět procentuální zastoupení respondentů podle rodinného stavu, ve kterém se nachází. Opět pozorujeme rozdíly oproti datům na celkové populaci, a to v nárůstu svobodných, rozvedených a ovdovělých seniorů a v poklesu zastoupení sezdaných seniorů, kteří ve zmiňovaných datech dosahovali 53,3 %.

Tabulka 12: Deskriptivní charakteristiky z hlediska současného rodinného stavu

Rodinný stav*	%
Svobodní, svobodné	5,7
Ženatí, vdané	34,4
Rozvedení, rozvedené	16,7
Ovdovělí, ovdovělé	42,7

*V jednom případě uvedena odpověď druh/družka.

Z celkového počtu respondentů pracuje 7,3 % mužů a 1,7 % žen. Dvě respondentky uvedly, že je jejich hlavní ekonomickou aktivitou studium (1,2 %). Předpokládáme, že se jednalo o nepřesné vyplnění. Jedna respondentka položku nevyplnila (0,6 %). Ostatní respondenti uvedli důchod jako hlavní ekonomickou aktivitu. Praktikujícími členy náboženského společenství je 26,0 % seniorů, celkem 31,7 % seniorů se označuje za osoby s náboženskou vírou bez toho, aniž by byli členy náboženského společenství. Zbylých 41,9 % se neoznačuje za osoby s náboženskou vírou, v jednom případě (0,4 %) zůstala položka nevyplněna.

8 ETICKÉ HLEDISKO A OCHRANA SOUKROMÍ

Etické hledisko výzkumu jsme dodrželi dle zásad Ethical principles of psychologists and code of conduct (American Psychological Association, 2017). Respondenti byli informováni o účelech výzkumu, přibližné délce trvání a možnosti odstoupení, které pro respondenty neuneslo žádné následky. Souhlas se zpracováním dat udělili odesláním či odevzdáním vyplněné testové baterie. Zapojení do výzkumu bylo zcela dobrovolné. U online vyplňování mohli respondenti od výzkumu odstoupit neodesláním vyplněného testové baterie. Dobrovolnost byla zachována také u uživatelů domovů pro seniory, kde byly dotazníky vyplňovány formou tužka-papír. Po ukončení besedy, která předcházela samotnému sběru dat, mohli místnost opustit, případně vyplňování nedokončit, nebo testovou baterii neodevzdat. K nevyplnění či odstoupení od výzkumu došlo v 5 případech. Otázky mohli klást osobě, která dotazník administrovala. Data byla sbírána anonymně, bez údajů, podle kterých by mohli být respondenti identifikováni.

Respondenti vyplňující testovou baterii na internetu neobdrželi žádnou odměnu. V případě respondentů z domovů pro seniory můžeme za odměnu považovat možnost účastnit se besedy o Brazílii. Beseda však byla také pro ty, kteří dotazník nevyplňovali, a zároveň nebyla povinná pro ty, kteří se zapojili do studie. Někteří ze seniorů si na naši nabídku ponechali propisky, které k vyplňování obdrželi. S jednou respondentkou jsme si jako poděkování zatančili na její přání polku.

K získaným datům nemají přístup neoprávněné osoby a současně nejsou data využívána k jiným účelům, než bylo účastníkům sděleno. Všichni účastníci zahrnutí do výzkumu byli starší patnácti let, tudíž nebylo nutné získat souhlas zákonného zástupce. Svůj souhlas s účastí potvrdili vyplněním a odevzdáním či odesláním dotazníků.

9 METODY ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZY DAT

Veškerá sesbíraná data byla převedena do programu Microsoft Office Excel, kde byla následně upravena k další práci. Výzkumný soubor, se kterým pracujeme, se skládá z 227 respondentů, 55 mužů (24,2 %) a 172 žen (75,8 %). Z původních 234 jsme 3 vyřadili kvůli vysokému počtu chybějících položek napříč dotazníky. Další 4 respondenti byli vyřazeni z důvodu 2 nezodpovězených položek v rámci jedné či více škál dotazníku PVQ-RR. Každá z 19 škál se skládá ze 3 položek. V několika případech jsme provedli imputaci, tedy vynechané položky jsme nahradili průměrnou hodnotou položek v dané škále. Pokud průměrná hodnota nevycházela na celé číslo, porovnali jsme hodnoty u téže položky s jedinci stejného věku a pohlaví a doplnili je podle jejich průměrné hodnoty.

U respondentů, kde neodpovídal věk s rokem narození, jsme stavěli na předpokladu, že si lidé pamatují především rok, ve kterém se narodili, neboť se v průběhu života nemění. Pokud byl však rok narození nízký natolik (1900 a méně), že by bylo nemožné dožítí tak vysokého věku, upravili jsme rok narození odečtením uvedeného věku od roku 2022, stejně jako v případech, kdy nebyl rok narození uveden vůbec. V jednom případě byla dohledána testová baterie a věk upraven podle ní.

Podle instrukcí k hodnocení a analýze dat dotazníku PVQ-RR jsme nejprve vypočítali průměrnou hodnotu všech 57 položek, tedy individuální průměrné hodnocení, a označili ji MRAT. Dle Schwartzova manuálu (nedat.) jsme položky uspořádali do 19 škál a vypočítali jejich průměrné hodnoty, od kterých jsme odečetli individuální hodnotu MRAT. Tato úprava je důležitá z toho důvodu, že někteří respondenti rozlišují mezi hodnotami ostřeji než jiní, a tímto způsobem zůstávají zachovány individuální rozdíly v rozptylech, které bychom ztratili, pokud bychom hodnoty škál vydělili standartní odchylkou všech položek. Z 19 škál jsme následně vypočítali průměr 10 základních hodnot. Čtyři vyšší hodnoty jsme spočítali součtem průměrů manuálem předepsaných škál.

Současně jsme se rozhodli hledat statistické rozdíly u hypotéz pomocí postupu, který ve své studii využila Považanová a kolektiv (2022). Spočítali jsme skór ve škálách součtem skóru jednotlivých položek, a to jak pro všech 19, tak pro 10 základních i 4 vyšší hodnoty.

U dotazníku DPI-D pro nás bylo důležité zjistit, zda senioři internet používají či nikoli. Protože jsme se na tuto otázku neptali přímo, zodpověděli jsme ji pomocí vícero položek. V první řadě jsme se zaměřili na položky, které se týkaly počtu hodin trávených na internetu, sociálních sítích a hraním počítačových her, a to během pracovních dnů a o víkendech či dnech volna. Na základě odpovědí na tyto otázky jsme si rozřadili respondenty do 2 skupin. Ti, co ve všech možnostech uvedli hodnotu 0, byli zařazeni do skupiny nepoužívající internet. Pokud byla u respondentů alespoň jedna odpověď vyšší než 0, byli respondenti zařazeni do skupiny využívající internet, a to i v případě, že nebyli vyplněny všechny položky. Zbývající 2 odpovědi, u kterých byly tyto položky nevyplněné, jsme zařadili do skupiny používající internet, protože u jiné položky zdůvodnili, proč internet používají. V 6 případech jsme díky dotazníkům administrovaným v papírové podobě dohledali a doplnili chybějící neuvedená data u počtu strávených hodin na internetu a hraním počítačových her. Ve zmíněných 2 případech nebylo možné data dohledat, protože byly dotazníky vyplněny pouze online. U počtu hodin jsme také vymazali hodnoty, které přesahovaly 24 hodin denně.

Dále nás zajímalo, zda senioři mají či nemají založený profil na sociálních sítích. Bylo vícero položek, u kterých mohli respondenti vyplnit, že profil nemají. My jsme vycházeli z položky číslo 6. U chybějících odpovědí jsme se řídili odpověďmi na otázky 20-28, kde byla jednou z možností odpověď „nemám profil na sociální síti“. U položky dotazující se na věk, ve kterém si jedinec založil profil na sociálních sítích, byla vymazána jedna odpověď, která neodpovídala technickému vývoji a existenci sociálních sítí v tehdejší době.

Po všech úpravách jsme soubor s daty převedli do programu Statistica 14.0.0, kde jsme zpracovali deskriptivní i korelační statistiku. Normalitu rozložení škál PVQ-RR jsme si ověřili zobrazením jednotlivých škál pomocí histogramu. Díky vysokému počtu odpovědí a rozložení škál, které téměř či zcela odpovídaly normálnímu rozložení, jsme data zpracovali pomocí statistiky t-test. Zde jsme vytvořili také veškeré uvedené grafy.

Výsledky interpretujeme obvyklým způsobem podle statistické významnosti. Za významné je považujeme na hladině 5 % (signifikantní), 1 % (vysoce signifikantní) a 0,1 % (velmi vysoce signifikantní). To znamená, že pouze v uvedených procentech hrozí riziko nesprávného zamítnutí nulové hypotézy o vztahu zkoumaných proměnných.

10 POPIS A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

V této části se věnujeme popisu a interpretaci výsledků, které jsme získali statistickou analýzou dat. Nejprve se věnujeme deskriptivní části naší studie, přičemž jako první předkládáme zjištěná data z dotazníku DPI-D, neboť je rozsáhlejší, tudíž mu věnujeme větší prostor. Dalším důvodem je, že na prezentaci dat z dotazníku PVQ-RR navážeme porovnáním výsledků lidských hodnot mezi odlišnými skupinami dle pohlaví, věku, profilu na sociálních sítích a používání internetu, které představíme při prezentaci výsledků DPI-D. Tento postup se nám zdá tedy smysluplnější, ačkoli neodpovídá posloupnosti z teoretické části práce. K výzkumným hypotézám se vyjádříme postupně v souvislosti s předloženými výsledky.

10.1 Popis a interpretace výsledků DPI-D

V dotazníku zaměřeném na používání internetu jsme zjišťovali, zda a jakým způsobem respondenti zachází s internetem a se sociálními sítěmi. Postupně představíme data ze všech položek dotazníku. Pokud není uvedeno jinak, jsou veškerá procentuální zastoupení vyjádřena k celkovému výzkumnému souboru.

Žádný z respondentů nevedl, že by měl na mobilu neomezený datový limit. V 89,4 % případů respondenti nevěděli či položku nezodpověděli, v 5,7 % se limit pohyboval do 2 GB (včetně), 4,0 % respondentů uvádělo od 3 GB do 7,5 GB, obě nejvyšší hodnoty 15 GB a 20 GB byly zastoupeny 0,4 %. Z toho vyvozujeme, že pouze jedna desetina respondentů ví, jaký je jejich měsíční datový limit.

V tabulce 13 znázorňujeme počet profilů na sociálních sítích. Můžeme vidět, že téměř tři čtvrtiny respondentů (71,8 % z celkového souboru) profil na sociálních sítích nemají. Také pozorujeme mírnou tendenci u mužů vlastnit více než jeden profil, a zároveň mít vytvořené profily na vícero sociálních sítích než ženy.

Tabulka 13: Procentuální zastoupení počtu využívaných sociálních sítí u mužů a žen ve věku 65+

Počet sociálních sítí	Muži (%)	Ženy (%)
0	72,7	71,5
1	3,6	9,3
2	5,5	4,7
3	5,5	1,7
4	1,8	0,6
Nevyplněné	10,9	12,2

Nejčastěji používají senioři internet k vyhledávání informací (47,1 %), poté ke komunikaci (37,0 %), kvůli práci/škole (19,4 %), pro zábavu (18,1 %). V menší míře se na internetu věnují hraní her (10,1 %). Do kategorie zábavy bychom mohli přidat také odpovědi jako sledování online přenosů či dokumentů (0,9 %), vzdělávání a studia jazyků (0,9 %), vytváření rodokmenů (0,4 %), online nakupování (0,4 %) či úpravu fotek (0,4 %). Nikdo z respondentů nevedl, že by měl na internetu nějaký vzor, nebo že by na internetu přebíral názory svých vzorů či známých.

V tabulce 14 znázorňujeme, na jakých sociálních sítích mají senioři vytvořené profily. Nejčastěji se jedná o Facebook potažmo Messenger a WhatsApp. Procentuální zastoupení u osob, které nemají profil na sociálních sítích, se odlišuje od výše zmíněných hodnot pravděpodobně z toho důvodu, že si některou z nabízených možností sociálních sítí předtím nezařadili do této kategorie.

Tabulka 14: Profily na sociálních sítích a jejich procentuální zastoupení

Sociální síť	%
Nemám profil na sociální síti	70,0
Facebook/Messenger	13,2
Instagram	0,9
YouTube	0,4
WhatsApp	12,8
Viber	0,4
LinkedIn	0,4
Nevyplněné	1,8

Nejčastější věk, ve kterém si respondenti založili první profil na sociálních sítích, byl 60 let (4,4 %), z celkového rozmezí 50-80 roků. Nejnovější profil si senioři zakládají především kvůli své rodině (15,4 %), méně často ze zvědavosti (5,3 %), kvůli svým kamarádům (4,4 %), spolužákům či kolegům (3,1 %), a v některých případech i kvůli

popularitě dané sítě (2,2 %). Dalšími důvody jsou získávání informací a potřeba kontaktů (0,9 %) a práce (0,4 %). Ve 12,3 % případů nemají respondenti na některé ze sociálních sítí přidán své rodinné příslušníky.

V tabulce 15 je zobrazeno, kolik času tráví muži a ženy během pracovních dnů a volna na internetu, sociálních sítích a hraním počítačových her. Poslední zmíněné je mezi seniory zastoupeno výrazně nejméně, avšak pozorujeme, že ženy hrají počítačové hry více než muži, kteří mají naopak tendenci trávit na internetu a na sociálních sítích delší čas. Aktivnímu používání internetu, které může být spojeno také s vykonávanou prací či se vzděláváním např. na univerzitách třetího věku, věnují respondenti nejvíce času. U všech činností spojených s internetem či hraním počítačových her tráví senioři převážně v rozmezí 1 až 2 hodiny denně. Jen nepatrné rozdíly mezi pracovními dny a dny volna jsou pravděpodobně způsobeny tím, že je většina respondentů v důchodu (95,6 %).

Tabulka 15: Procentuální vyjádření počtu aktivně strávených hodin na internetu, na sociálních sítích a hraním počítačových her u mužů a žen

Počet hodin	Internet (%)				Sociální sítě (%)				Počítačové hry (%)			
	Prac. dny		Volno		Prac. dny		Volno		Prac. dny		Volno	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
0	47,3	51,2	49,1	50,6	65,5	71,5	69,1	72,1	94,5	77,9	96,4	77,9
1-2	30,9	32,0	36,4	32,6	25,5	23,3	23,6	22,1	0,0	18,6	0,0	18,0
3-5	9,1	12,8	7,3	14,0	0,0	2,3	0,0	3,5	1,8	0,0	1,8	0,0
6-10	7,3	1,7	3,6	0,6	3,6	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
>10	3,6	0,0	1,8	0,6	0,0	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chybějící	1,8	2,3	1,8	1,7	5,5	2,9	3,6	2,3	3,6	3,5	1,8	4,1

V tabulce 16 uvádíme pro doplnění a pro přehlednost deskriptivní charakteristiky výše zmíněného. Můžeme vidět průměrné hodnoty hodin strávených na internetu, na sociálních sítích a hraním počítačových her všech respondentů dohromady, ale také zvlášť u mužů a žen. Díky vysokému počtu respondentů, kteří s internetem nepracují, klesá průměrná hodnota u hraní her u všech respondentů na necelých 11 minut denně, u sociálních sítích mluvíme přibližně o 24 minutách a u internetu přibližně o 72 minutách.

Tabulka 16: Deskriptivní charakteristiky aktivně strávených hodin na internetu, na sociálních sítích a hraním počítačových her

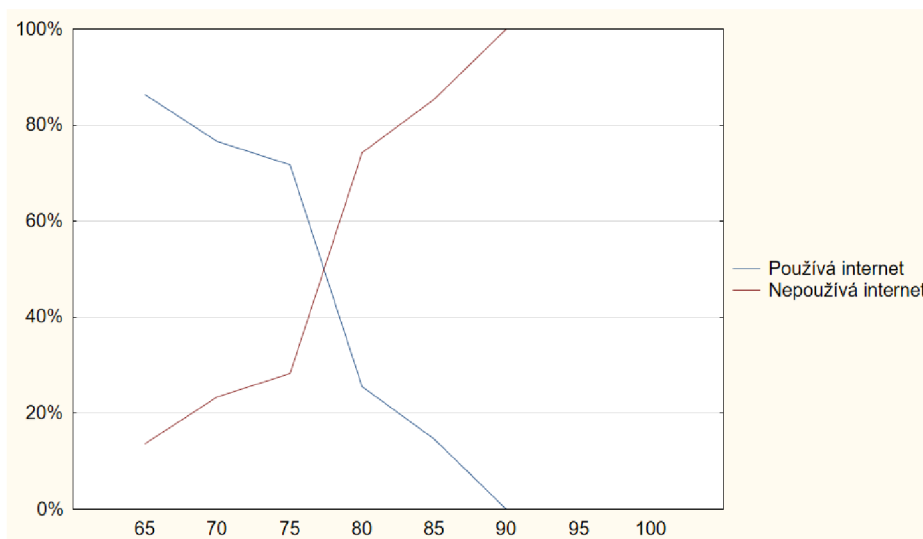
Typ	Muži				Ženy				Dohromady	
	M	Max.	SD	N	M	Max.	SD	N	M	SD
Internet prac. dny	1,74	12,00	2,78	54	1,05	6,00	1,43	168	1,22	1,87
Internet volno	1,21	10,00	1,88	54	1,09	11,00	1,57	169	1,12	1,65
Soc. sítě prac. dny	0,60	8,00	1,60	52	0,30	5,00	0,68	167	0,37	0,98
Soc. sítě volno	0,63	10,00	1,79	53	0,34	5,00	0,78	168	0,41	1,11
PC hry prac. dny	0,06	3,00	0,41	53	0,21	2,00	0,47	166	0,17	0,46
PC hry volno	0,06	3,00	0,41	54	0,22	2,00	0,53	165	0,18	0,50

Video znehodnocující lidskou či zvířecí důstojnost sledují pro zábavu občas 2,2 % a často 0,4 % respondentů. Věci s nevhodným obsahem sdílí občas 5,3 % respondentů, z dotazníku však nedokážeme vyčíst, co respondenti považují za nevhodný obsah. Nikdo však nesdílí obsahy znehodnocující lidskou nebo zvířecí důstojnost ani druhé neuráží. Občas se na sítích nechá vyprovokovat 7,5 % a občas sami sebe zesměšňují 2,6 %. Mít hodně lajků je důležité pro 0,9 % respondentů a mít hodně followerů pro 0,4 %, spíše aktivně přispívajícími jsou na sociálních sítích 3,1 % respondentů. Vidíme, že senioři tráví na internetu celkově spíše méně času, na sociálních sítích jsou převážně příjemci, nemají tendence urážet druhé a není pro ně důležité být populárními.

U respondentů, kteří vyplnili následující položky, pozorujeme jejich vyrovnané rozdělení v oblasti, zda jejich příbuzní a blízcí vědí o tom, co dělají na internetu (46,5 %) či nikoli (53,5 %): Většina z nich se na sociálních sítích prezentuje autenticky (77,7 %), avšak svými příspěvky se snaží druhé pobavit jen zlomek z nich (10,8 %).

V grafu 2 vidíme procentuální zobrazení toho, zda respondenti používají či nepoužívají internet. Respondenty jsme rozdělili do věkových skupin po 5 letech. Pozorujeme, že respondenti starší 80 let, pracují s internetem podstatně méně, od 90 let vůbec. Respondenti, kteří s internetem zacházejí, mají v průměru 72,82 let se směrodatnou odchylkou 5,77 a dosahují nejvýše 89 let, ti respondenti, kteří internet nepoužívají, mají v průměru 83,29 let se směrodatnou odchylkou 7,15 a nejvyšším věkem 99 let. Můžeme zde rozpoznat tzv. digitální propast, která znesnadňuje integraci a angažovanost ve společnosti.

Graf 2: Procentuální zastoupení respondentů používajících a nepoužívajících internet v pětiletých věkových skupinách

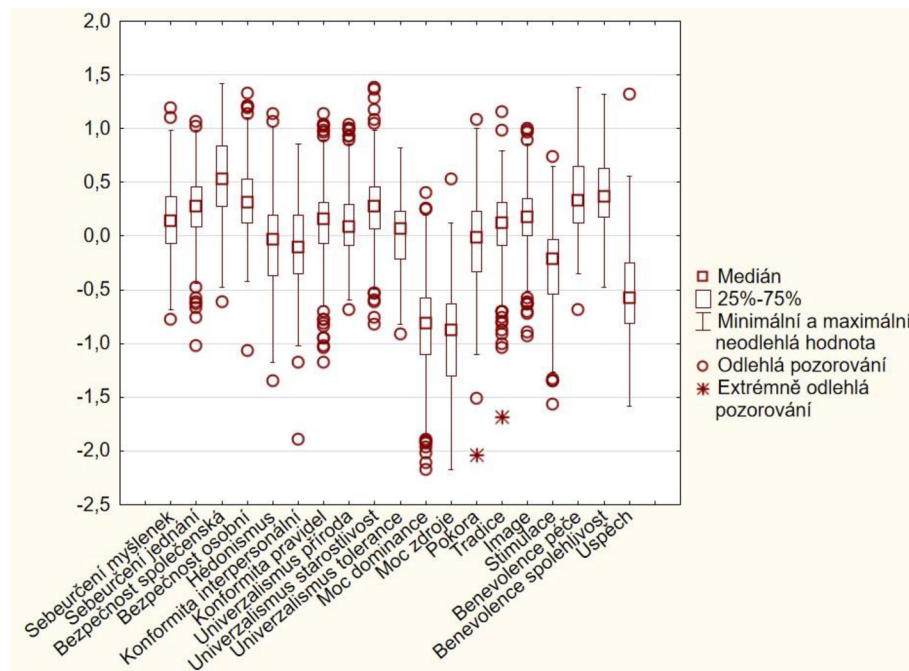

Tímto grafem jsme představili všechna data z dotazníku DPI-D. Uzavíráme tak kapitolu související s používáním internetu, sociálních sítí a hraním digitálních her a přesouváme se k výsledkům analýzy dat lidských hodnot.

10.2 Popis a interpretace výsledků PVQ-RR

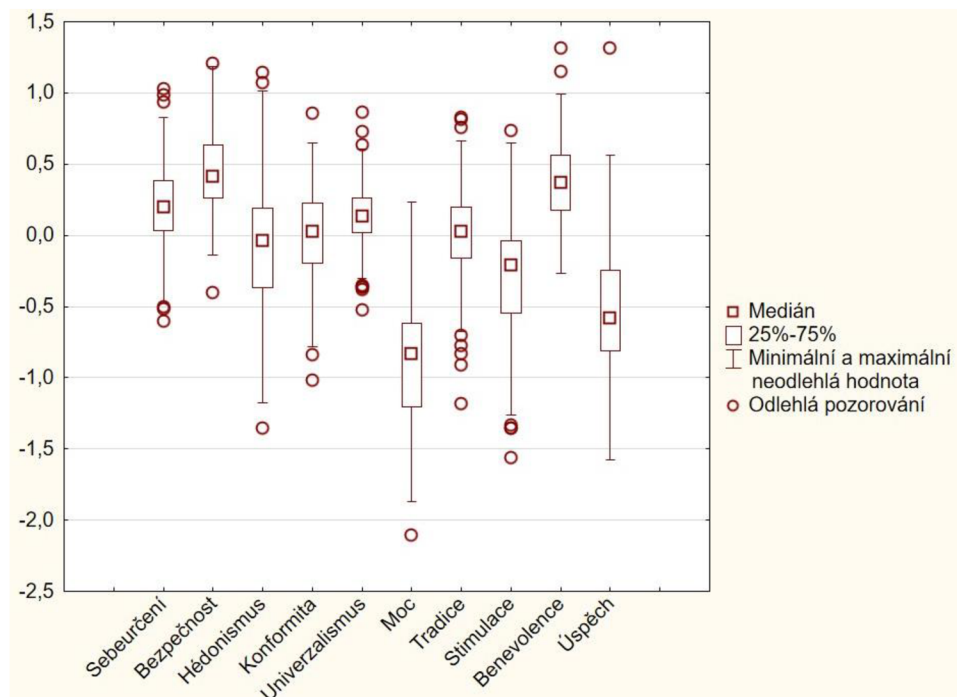
Dotazník PVQ-RR umožňuje analýzu 19 nově definovaných hodnot, 10 základních a 4 vyšších hodnot. V grafu 3 zobrazujeme rozložení 19 nově definovaných hodnot u celkového výzkumného souboru. Odlehle hodnoty nám ukazují rozmanitost odpovědí u většiny škál. Nejvíce se senioři shodují a zároveň je pro ně nejdůležitější hodnota společenské bezpečnosti následovaná benevolencí, ať už ve spojitosti s péčí či se spolehlivostí. Významy hodnot popisujeme blíže u grafu 4. Zde bychom chtěli upozornit na hodnotu image, která se týká zachování si své image na veřejnosti a která není do 10 základních hodnot zařazená. Z grafu 3 vidíme, že je pro většinu respondentů důležité, jak se na ně druzí dívají a také to, aby nebyli ponižováni.

Graf 3: Rozložení 19 nově definovaných hodnot u celkového výzkumného souboru

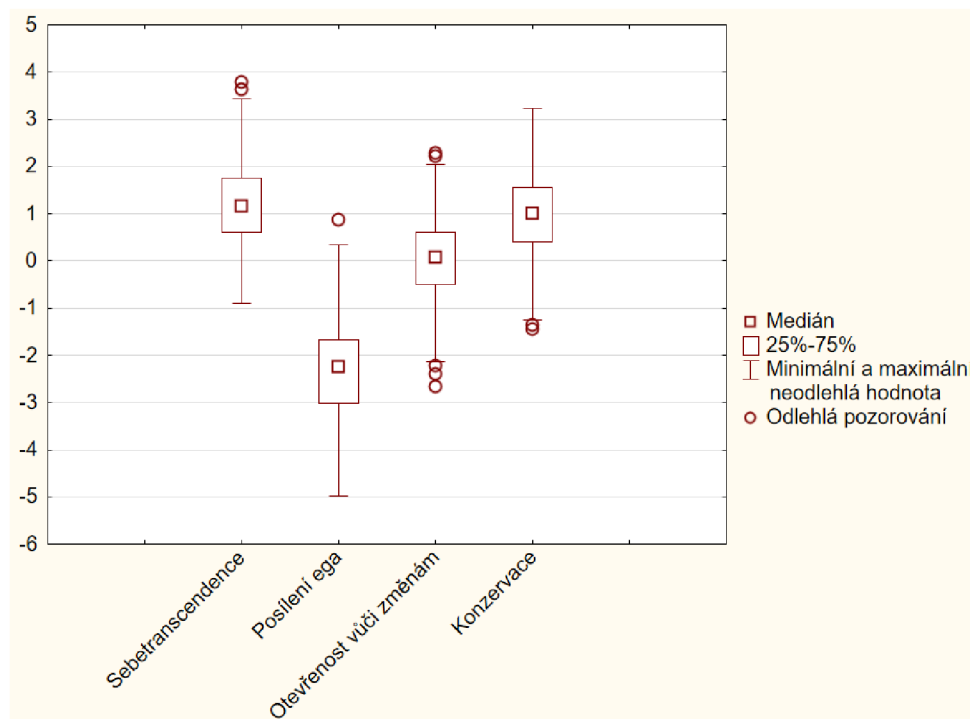
V grafu 4 zobrazujeme rozložení 10 základních hodnot u celkového výzkumného souboru. Pozorujeme, že mezi nejméně zastoupené hodnoty patří moc, stimulace a úspěch, naopak nejsilněji jsou zastoupené hodnoty bezpečnosti a benevolence. To znamená, že pro respondenty není důležité mít kontrolu nad lidmi či zdroji ani hledat výzvy a vzrušení ani dávat najevo svoje společnosti oceňované kompetence. Naopak si váží bezpečí, harmonie a stability ve vztazích i společnosti a starají se o blaho svých blízkých.

Graf 4: Rozložení 10 základních hodnot u celkového výzkumného souboru

Pokud porovnááme rozložení 4 vyšších hodnot v grafu 5, pozorujeme, že jsou k sobě ve výraznější opozici hodnota sebetranscendence a posílení ega, ne v tak výrazné opozici pak otevřenost vůči změnám a konzervace.

Graf 5: Rozložení 4 vyšších hodnot u celkového výzkumného souboru

Na základě statistické analýzy hodnot **konzervace** a **otevřenosti vůči změnám** pomocí Studentova t-testu s výsledky $t(226) = 9,186$, $p = < 0,001$, $d = 0,610$, přijímáme první hypotézu. Stejně tak přijímáme druhou hypotézu porovnáující hodnoty **sebetranscendence** a **posílení ega** s výsledky $t(226) = 30,700$, $p = < 0,001$, $d = 2,038$. Cohenovo delta u první hypotézy nám říká, že přes 73 % měření na škále otevřenosti vůči změnám je vyšších než průměrné měření škály konzervace. V případě druhé hypotézy mluvíme o 98 % ve prospěch sebetranscendence (Magnusson, 2022). Dle Sawilowského (2009) se jedná o obrovský effect size. Na základě statistické analýzy přijímáme následující hypotézy:

- H1: *Čeští senioři skórují výše v hodnotách konzervace oproti otevřenosti vůči změně.*
- H2: *Čeští senioři skórují výše v hodnotách sebetranscendence oproti posílení ega.*

10.3 Popis a interpretace výsledků PVQ-RR s DPI-D

V následující kapitole si zobrazíme 10 základních a 4 vyšší hodnoty ve vztahu k různým proměnným. Pokud není uvedeno jinak, statistická analýza dat byla provedena Studentovým t-testem. V několika případech jsme pomocí Brown-Forsytheho testu zjistili narušení předpokladu stejných rozptylů a analýzu provedli Welchovým t-testem. Pro přehlednost uvádíme výsledky ke všem hodnotám společně v jednotlivých tabulkách (18-21) při testování oboustranné hypotézy. Protože jsou naše hypotézy formulované jednostranně, vyjadřujeme se k nim zvlášť. Tato 2 porovnání nám také umožňují konfrontovat naše předpoklady se zjištěnými výsledky.

V tabulce 18 porovnáváme rozložení hodnot mezi generacemi baby boomers (1946-1964) a tichou generací (1925-1945). Pro tichou generaci je důležitější dodržovat tradice, tedy mít úctu a být oddaní zvykům a myšlenkám tradičních pro danou kulturu či náboženství.

Tabulka 18: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle generace

Hodnota	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Seburčení*	0,27	0,15	2,995	215	0,003	117	110	0,32	0,24	0,396
Bezpečnost	0,51	0,38	3,542	225	< 0,001	117	110	0,28	0,26	0,470
Hédonismus	-0,17	-0,05	-2,020	225	0,045	117	110	0,41	0,47	-0,268
Konformita	-0,04	0,05	-2,237	225	0,026	117	110	0,31	0,30	-0,297
Univerzalizmus	0,15	0,13	0,895	225	0,372	117	110	0,22	0,21	0,119
Moc	-0,92	-0,87	-0,806	225	0,421	117	110	0,43	0,42	-0,107
Tradice*	-0,08	0,09	-4,596	211	< 0,001	117	110	0,32	0,23	-0,607
Stimulace	-0,27	-0,27	0,127	225	0,899	117	110	0,41	0,36	0,017
Benevolence	0,38	0,40	-0,423	225	0,673	117	110	0,27	0,27	-0,056
Úspěch	-0,41	-0,60	3,310	225	0,001	117	110	0,44	0,43	0,440
Sebetranscendence	1,22	1,18	0,388	225	0,699	117	110	0,90	0,87	0,052
Posílení ega	-2,25	-2,35	0,694	225	0,489	117	110	1,09	1,07	0,092
Otevřenost vůči změnám	0,10	-0,01	1,012	225	0,312	117	110	0,85	0,86	0,134
Konzervace	0,96	0,96	-0,014	225	0,989	117	110	0,97	0,87	-0,002

Poznámka: 1 = baby boomers, 2 = tichá generace, *Welchův t-test.

V tabulce 19 představujeme porovnání hodnot u mužů a žen. Zatímco pro ženy představuje větší důležitost konzervace a konformita, tedy snaha nepoškodit či nerozrušit ostatní a dodržovat společenské normy a pravidla, pro muže je důležité vyjádření moci, ať už nad lidmi či zdroji. Důležitost přikládají také úspěchu, téměř 80 % mužů v této hodnotě skóruje výš, než je průměrná hodnota úspěchu u žen (Magnusson, 2022). Za povšimnutí stojí také vyšší skóre u posílení ega, které je syceno právě hodnotami úspěch, moc, ale také hédonismus, u něhož mezi muži a ženami nenacházíme žádný významný statistický rozdíl.

Tabulka 19: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle pohlaví

Hodnota	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Sebeurčení	0,20	0,22	-0,301	225	0,764	55	172	0,27	0,30	-0.047
Bezpečnost	0,41	0,46	-1,235	225	0,218	55	172	0,23	0,29	-0.191
Hédonismus	-0,10	-0,11	0,143	225	0,886	55	172	0,41	0,45	0.022
Konformita	-0,10	0,03	-2,762	225	0,006	55	172	0,29	0,31	-0.428
Univerzalizmus	0,10	0,15	-1,578	225	0,116	55	172	0,22	0,21	-0.244
Moc	-0,76	-0,94	2,851	225	0,005	55	172	0,44	0,42	0.442
Tradice	-0,02	0,01	-0,711	225	0,478	55	172	0,26	0,30	-0.110
Stimulace	-0,29	-0,27	-0,383	225	0,702	55	172	0,39	0,39	-0.059
Benevolence	0,37	0,40	-0,726	225	0,468	55	172	0,28	0,26	-0.113
Úspěch	-0,25	-0,59	5,260	225	< 0,001	55	172	0,46	0,41	0.815
Sebetranscendence	1,04	1,25	-1,585	225	0,114	55	172	0,85	0,89	-0.246
Posílení ega	-1,76	-2,47	4,460	225	< 0,001	55	172	1,09	1,02	0.691
Otevřenost vůči změnám	0,01	0,06	-0,304	225	0,761	55	172	0,79	0,88	-0.047
Konzervace	0,68	1,05	-2,616	225	0,010	55	172	0,9	0,91	-0.405

Poznámka: 1 = muži, 2 = ženy.

Tabulka 20 porovnává hodnoty mezi skupinami podle toho, zda respondenti mají či nemají profil na sociálních sítích. Statisticky významné rozdíly nacházíme u hodnot bezpečnost a úspěch, které jsou důležitější pro osoby mající profil na sociálních sítích. Hédonismus je naopak významnější pro ty, kteří profil nemají, přestože by se dalo očekávat, že i sociální sítě mohou být místem, kde jedinci hledají potěšení, či prostředkem, jak se zabavit. Také bezpečnost bychom očekávali vyšší spíše u osob nemajících profil na sociálních sítích, například i kvůli ochraně svého soukromí.

Tabulka 20: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle profilu na sociálních sítích

Hodnota	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Sebeurčení*	0,25	0,20	1,067	85	0,289	59	168	0,34	0,27	0.170
Bezpečnost	0,52	0,42	2,529	225	0,012	59	168	0,26	0,28	0.383
Hédonismus	-0,25	-0,06	-2,926	225	0,004	59	168	0,38	0,45	-0.443
Konformita	-0,05	0,02	-1,499	225	0,135	59	168	0,34	0,30	-0.227
Univerzalizmus	0,17	0,13	1,113	225	0,267	59	168	0,17	0,22	0.168
Moc	-0,96	-0,88	-1,263	225	0,208	59	168	0,43	0,43	-0.191
Tradice*	-0,03	0,02	-0,990	85	0,325	59	168	0,34	0,27	-0.158
Stimulace	-0,34	-0,25	-1,631	225	0,104	59	168	0,45	0,36	-0.247
Benevolence	0,41	0,38	0,602	225	0,548	59	168	0,27	0,27	0.091
Úspěch	-0,35	-0,56	3,133	225	0,002	59	168	0,46	0,43	0.474
Sebetranscendence	1,31	1,16	1,173	225	0,242	59	168	0,77	0,92	0.178
Posílení ega	-2,27	-2,31	0,264	225	0,792	59	168	1,13	1,06	0.040
Otevřenost vůči změnám	-0,09	0,09	-1,415	225	0,158	59	168	0,96	0,81	-0.214
Konzervace	1,06	0,93	0,95	225	0,343	59	168	0,97	0,90	0.144

Poznámka: 1 = mající profil, 2 = nemající profil, *Welchův t-test.

Následující tabulkou se vracíme ke zbytku hypotéz, které se týkají hodnot v souvislosti s tím, zda jedinci používají či nepoužívají internet. V tabulce 21 si můžeme povšimnout, že kromě hodnoty posílení ega jsou všechny výsledky statisticky významné, tudíž můžeme předpokládat, že existuje rozdíl v hodnotovém systému u osob používajících internet oproti těm, kteří jej nepoužívají. Jak jsme zmiňovali, naše hypotézy jsou jednostranně formulované, proto prezentujeme jejich výsledky a vyjadřujeme se k nim samostatně pod tabulkou.

Tabulka 21: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle používání internetu

Hodnota	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Sebeurčení*	0,28	0,15	3,507	208	< 0,001	114	113	0,32	0,24	0,465
Bezpečnost*	0,54	0,35	5,629	212	< 0,001	114	113	0,29	0,22	0,747
Hédonismus	-0,29	0,08	-6,794	225	< 0,001	114	113	0,39	0,41	-0,902
Konformita	-0,04	0,04	-2,102	225	0,037	114	113	0,33	0,28	-0,279
Univerzalizmus	0,18	0,10	2,630	225	0,009	114	113	0,22	0,20	0,349
Moc	-0,97	-0,82	-2,716	225	0,007	114	113	0,41	0,44	-0,361
Tradice*	-0,06	0,06	-3,244	190	0,001	114	113	0,35	0,22	-0,430
Stimulace*	-0,33	-0,21	-2,483	211	0,014	114	113	0,43	0,33	-0,329
Benevolence*	0,43	0,35	2,131	223	0,034	114	113	0,28	0,25	0,283
Úspěch	-0,38	-0,63	4,438	225	< 0,001	114	113	0,43	0,42	0,589
Sebetranscendence*	1,38	1,01	3,233	218	< 0,001	114	113	0,94	0,78	0,429
Posílení ega	-2,33	-2,27	-0,371	225	0,711	114	113	1,07	1,09	-0,049
Otevřenost vůči změnám	-0,07	0,16	-2,000	225	0,047	114	113	0,88	0,82	-0,266
Konzervace	1,08	0,84	1,980	225	0,049	114	113	0,97	0,85	0,263

Poznámka: 1 = používají internet, 2 = nepoužívají internet, *Welchův t-test.

Ačkoli v tabulce 21 pozorujeme statisticky významné hodnoty ve všech předpokládaných vztazích, statisticky významné rozdíly pro naše hypotézy jsme našli u hodnoty **sebeurčení** $t(208) = 3,507$, $p = < 0,001$, $d = 0,465$, **úspěchu** $t(225) = 4,438$, $p = < 0,001$, $d = 0,589$ a **tradice** $t(190) = -3,244$, $p = < 0,001$, $d = -0,136$. Přičemž míra účinku říká, že u hodnoty sebeurčení existuje 63,0% pravděpodobnost, že náhodně vybraný respondent používající internet bude skórovat výše než náhodně vybraný respondent, který internet nepoužívá. U úspěchu mluvíme o 66,2% pravděpodobnosti a u tradice o 53,9% pravděpodobnosti, že tomu bude naopak (Magnusson, 2022). Na základě těchto výsledků přijímáme hypotézy:

- H3: *Čeští senioři, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě sebeurčení než senioři, kteří internet nepoužívají.*

- H6: *Čeští senioři, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě **úspěchu** než senioři, kteří internet nepoužívají.*
- H9: *Čeští senioři, kteří používají internet, dosahují průměrně nižšího skóre v hodnotě **tradice** než senioři, kteří internet nepoužívají.*

Dále jsme zkoumali vztah mezi používáním internetu a hodnotami **stimulace** $t(211) = -2,483$, $p = 0,993$, $d = -0,329$, **hédonismu** $t(225) = -6,794$, $p = 1,000$, $d = -0,902$, **moci** $t(225) = -2,716$, $p = 0,996$, $d = -0,361$ a **bezpečnosti** $t(212) = 5,629$, $p = 1,000$, $d = 0,747$. Následující hypotézy nelze na základě zjištěných výsledků přijmout:

- H4: *Čeští senioři, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě **stimulace** než senioři, kteří internet nepoužívají.*
- H5: *Čeští senioři, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě **hédonismu** než senioři, kteří internet nepoužívají.*
- H7: *Čeští senioři, kteří používají internet, dosahují průměrně vyššího skóre v hodnotě **moci** než senioři, kteří internet nepoužívají.*
- H8: *Čeští senioři, kteří používají internet, dosahují průměrně nižšího skóre v hodnotě **bezpečnost** než senioři, kteří internet nepoužívají.*

Pokud se však podíváme zpět do tabulky 21, zjistíme, že také hodnoty stimulace, hédonismu, moci a bezpečnosti se u respondentů používajících a nepoužívajících internet statisticky velmi významně liší, avšak opačným směrem, než jsme původně předpokládali. V případě hédonismu dokonce 81,9 % osob nepoužívajících internet skóruje výše, než je průměrná hodnota jedince, který internet používá (Magnusson, 2022). Výsledky také ukazují, že jsou jedinci pracující s internetem konzervativnější a méně otevřenější vůči změnám a dosahují vyšších hodnot u benevolence a univerzalizmu. Ti, kteří s internetem nepracují, kladou naopak větší důraz na konformitu.

Hypotézy jsme ověřovali také pomocí součtu položkových skóre v jednotlivých škálách podle vzoru Považanové a kolektivu (2022). Tentokrát jsme statisticky významné rozdíly našli u hodnoty **seburčení** $t(213) = 5,311$, $p = < 0,001$, $d = 0,705$ a u hodnoty **úspěchu** $t(225) = 6,036$, $p = < 0,001$, $d = 0,801$. Jak vidíme, u obou hodnot se významně zvýšila míra účinku. U hodnoty **tradice** jsme nenalezli významné statistické rozdíly $t(225) = 0,282$, $p = 0,611$, $d = 0,037$, stejně tak ani v případě **hédonismu** $t(225) = -3812$ $p = 1,000$, $d = -0,506$, **moci** $t(225) = -0,255$ $p = 0,600$, $d = -0,034$, **stimulace** $t(225) = 0,218$ $p = 0,414$, $d = 0,029$ a **bezpečnosti** $t(225) = 7,154$, $p = 1,000$, $d = 0,950$.

Ačkoli by bylo zajímavé zjistit vztah mezi lidskými hodnotami a sdílením nevhodných obsahů na internetu, urážením druhých či dalších položek DPI-D, nemáme pro tuto analýzu dostatek dat, jak jsme viděli v kapitole věnované výsledkům DPI-D. Výsledky, které jsme v těchto třech kapitolách představili, jsou diskutovány a porovnávány s dosavadními zjištěními v následující kapitole.

DISKUZE

Cílem této kapitoly je představit a porovnat hlavní výsledky studie s dosavadními zjištěními ve výzkumech s obdobným zaměřením. Postupně se vyjadřujeme ke všem tématům, kterými jsme se v předchozí kapitole zabývali. Zamýšlíme se také nad možnými limity celé práce a současně představujeme doporučení pro následující výzkumy.

Jedním z cílů studie bylo zjistit u českých seniorů rozložení 10 základních hodnot a zastoupení 4 vyšších hodnot (dle Schwartz, 2012), tedy sebetranscendence oproti posílení ega a otevřenosti vůči změně oproti konzervaci. Předpokládali jsme, že senioři pracující s internetem a ti, kteří mají profil na sociálních sítích, budou dosahovat vyšších skóre v hodnotách souvisejících s posílením ega o otevřeností vůči změně. Zaměřili jsme se především na hodnoty sebeurčení, stimulace, hédonismu, úspěchu a moci. Naopak u hodnot bezpečnosti a tradice jsme předpokládali vyšší skóre u jedinců, kteří internet nepoužívají, a tedy nemají účty ani na sociálních sítích. Také jsme porovnávali hodnoty mezi ženami a muži a mezi generací baby boomers (1946-1964) a tichou generací (1925-1945). Dále jsme mapovali způsob a důvody práce s internetem a čas, který mu senioři věnují.

U rozložení 10 základních hodnot jsme zjistili, že všichni respondenti skórují výše především v hodnotách bezpečnosti a benevolence neboli obětavosti pro druhé a snaze být spolehlivým a důvěryhodným. Naopak malý význam přiřkládají úspěchu, stimulaci, dominanci či moci skrze přístup ke zdrojům. Naše výsledky jsou v souladu s dosavadními zjištěními a s vývojem hodnot v průběhu života. Význam bezpečnosti s věkem narůstá (Leijen et al., 2022), zatímco benevolence je obecně nejdůležitější lidskou hodnotou (Schwartz, 2012). Domníváme se, že důvod, proč v naší studii vychází jako vyšší hodnota bezpečnost, může mít spojitost s válkou na Ukrajině, ale také s pandemií COVID-19, které oboje narušily pocit bezpečí a tím zvýšily důležitost této hodnoty (Sagiv et al., 2017). Podobná zjištění jako u Leijena a kolektivu (2022) nacházíme v našich výsledcích také u hodnot univerzalizmus, sebeurčení, hédonismus a konformita. Rozložení hodnot u seniorů se naopak liší především u hodnoty stimulace, která je pro naše respondenty důležitější než moc a úspěch, zatímco v uvedené studii je hodnotou s nejmenším významem vůbec. Může se však také jednat o kulturní rozdíl. Z našich výsledků čteme, že čeští senioři neusilují o společenské postavení ani prestiž a není pro ně prioritou ani nadvláda nad ostatními nebo

moc vycházející z přístupu ke zdrojům. Nemají potřebu dosahovat společenského úspěchu, spíše vyhledávají nové podněty a rádi si užívají života.

Jak jsme očekávali, respondenti jsou konzervativnější a méně otevření vůči změnám, zároveň je pro ně také důležitější sebetranscendence oproti posílení ega neboli překračování vlastních zájmů ve prospěch druhých, oproti prosazování sebe samých. Naše výsledky jsou v souladu s předpoklady, že jsou zmíněné dvojice hodnot ve vzájemném konfliktu (tedy čím více jsou respondenti konzervativní, tím méně jsou otevření vůči změně) (Sagiv et al., 2017; Schwartz, 2012), a také v tom, že jsou konzervace a sebetranscendence charakteristickými hodnotami pro starší osoby (Gouveia et al., 2015; Milfont et al., 2016; Robinson, 2013; Vilar et al., 2020). V průběhu života totiž dochází k decentralizaci hodnot od lidských k cílů k více transcendentním (Penick & Fallshore, 2005), k naplňování růstových potřeb (Gouveia, 2013) a k posunu od soutěživosti a materialismu k větší spolupráci a soudržnosti (Thalmayer et al., 2019). Jak sebetranscendence, tak konzervace pomáhají naplnění sociálních zájmů a regulují to, jak se jedinec sociálně vztahuje k ostatním a jak je ovlivňuje (Schwartz, 2012). Na základě našich zjištění a v souladu s předchozími zjištěními můžeme konstatovat, že jsou čeští senioři zaměřeni více na okolí než na sebe samé, je pro ně důležité přijetí, tolerance a zájem o druhé. Současně také zachovávají tradiční názory a zvyky, dodržují pravidla a očekávání, vyhledávají bezpečí a jistotu.

Potvrdila se také naše očekávání ohledně vztahu mezi používáním internetu a hodnotami sebeurčení, úspěchu a tradice. Předpokládali jsme, že sebeurčení i úspěch, které souvisí se samostatností, nezávislostí a s prokazováním svých kompetencí, které vedou ke společenskému uznání, budou důležitější pro osoby pracující s internetem, kdežto u tradice, která je charakteristická podřízením se náboženským a kulturním zvykům a představám, tomu bude naopak. Právě hodnota sebeurčení je nejkonzistentnějším prediktorem používání internetu (Blekesaune, 2019), pro českou populaci pak především v kombinaci s úspěchem, naopak zacházení s internetem negativně ovlivňuje hodnota tradice (Bagchi et al., 2015).

Negativní souvislost s používáním internetu byla nalezena také u bezpečnosti (Bagchi et al., 2015), které si v našem případě více cenili jedinci používající internet. Opět můžeme uvažovat o vlivu současné situace války na Ukrajině a pandemie COVID-19, u které se jedinci s vyšším skóre v hodnotě bezpečnosti zapojovali do digitálních iniciativ (Palacin et al., 2021) a které mohly být vnímány jako významné životní události vedoucí ke změnám v hodnotovém systému (Schuster, 2021). Ukázalo se také, že respondenti zacházející s internetem kladou menší důraz na hodnoty hédonismus a moc, u kterých však byla v jiném

výzkumu na české populaci nalezena pozitivní souvislost s používáním internetu (Choden et al., 2019), a na hodnotu stimulace, která používání internetu predikuje (Blekesaune, 2019).

Vyšší míru sebeurčení, bezpečnosti a úspěchu mají v naší studii také jedinci vlastníci profil na sociálních sítích. Vyhledávání potěšení a zábavy však upřednostňují ti, kteří sociální sítě nemají. U hodnoty hédonismu se tak můžeme zamýšlet nad tím, že jsou tito jedinci naučení vyhledávat radost jiným způsobem, ať už například sledováním televize, prací na zahrádce, čtením, luštěním či péčí o vnoučata, a tak nemusí být hédonismus v souvislosti ani s používáním internetu ani s profilem na sociálních sítích. K zamyšlení nad tím, zda pro seniory znamená zábava, moc a stimulace to stejné jako pro mladší generace, nás vede také komentář jednoho z respondentů, a to že „*odpovědi seniorů mají jinou váhu než juniorů*“. V několika případech, kdy byla testová baterie vyplňována s respondenty osobně, na položky týkající se hédonismu (např. „*Je pro mě důležité dobře se bavit.*“ a „*Je pro mě důležité užívat si radosti života.*“) odpovídali: „*No samozřejmě*“. Ve všech případech se zároveň jednalo o jedince, kteří internet nepoužívají.

Ačkoli nejsou pro seniory moc, úspěch ani celkové posílení ega důležité, větší význam mu přiřkládají muži než ženy. Ty naopak vidí větší význam v konformitě a konzervaci, což obojí odpovídá předchozím zjištěním (de Holanda Coelho et al., 2021; Gouveia et al., 2015). Jak poukazuje Schwartz (2005, citováno v Gouveia et al., 2015) hodnotové priority se liší také v závislosti na věku, a to na základě životní fáze, fyzického stárnutí a vlivu kohorty. Přestože u úspěchu předpokládáme propad jeho důležitosti v průběhu života (Vilar et al., 2020), výzkum porovnávající hodnoty mezi generacemi poukazuje naopak na to, že u tiché generace narůstá na významu jak úspěch, tak bezpečnost (Leijen et al., 2022). Podle naší studie si generace baby boomers více cení autonomie a samostatnosti, bezpečí i úspěchu, kdežto tichá generace oproti nim spíše tradic, konformity, zábavy a potěšení.

Digitální propast, tedy propast mezi těmi, co mají přístup k internetu a používají jej, oproti těm, kteří jej nemají či nepoužívají, nacházíme okolo 80. roku života, což přibližně odpovídá rozhraní generací baby boomers a tiché generace, jejímž nejmladším členům bylo v době sběru dat 77 let. Výsledky korespondují s národními statistickými údaji, podle kterých v posledních 3 měsících a více nepoužilo internet 70,1 % seniorů starších 75 let, což je téměř dvojnásobek oproti seniorům ve věku 65-74 let (Český statistický úřad, 2022). Předpokládáme, že s vyšším věkem stoupá zastoupení jedinců, kteří s internetem

nezacházejí, tím pádem očekáváme mezi osobami staršími a mladšími 80 let ještě větší propast, než je uvedena ve statistických datech.

V našem souboru používá internet 50,2 % respondentů a jejich nejčastějšími důvody jsou vyhledávání informací a komunikace, stejně jako tomu bylo ve výzkumu Starci na netu (Kopecký et al., 2018), dalšími důvody jsou práce či škola (například univerzity třetího věku) a zábava. Čeští senioři tráví na internetu v průměru okolo 72 minut za den, na sociálních sítích okolo 23 minut denně a hraním počítačových her okolo 10 minut denně. Zatímco muži tráví na sociálních sítích obecně více času, ženy daleko více hrají počítačové hry. Na sociálních sítích jsou senioři převážně pasivními příjemci, příspěvky na svém profilu sdílí minimálně, stejně tak sdílí minimálně věci s nevhodným obsahem. Nepouštějí si videa znehodnocující lidskou či zvířecí důstojnost, většina seniorů se na sociálních sítích nenechává vyprovokovat. Nemají na internetu žádné vzory ani od nich tedy nepřebírají názory. Nejčastěji si zakládají profil kvůli své rodině, kamarádům či ze zvědavosti, přičemž nejčastěji mají profil na Facebooku potažmo Messengeru a WhatsAppu. Sociální síť používá necelá třetina respondentů s obdobným zastoupením u žen i u mužů. Ti mají tendenci mít založené profily na vícero sociálních sítích.

Na našich výsledcích sledujeme trendy korespondující s dosavadními zjištěními. Předpokládáme, že vyšší význam přikládáný bezpečnosti souvisí se současným děním, přičemž obdobné výsledky pozorujeme také na dvanáctiletém výzkumu z Nizozemí (Leijen et al., 2022). Za přínosy studie považujeme zjištění, že si senioři vytvářejí profil nejčastěji na Facebooku/Messengeru a WhatsAppu, čímž můžeme analogicky vyvodit potřebu větší informovanosti či vzdělávání, které by byly přizpůsobené seniorům a věnovaly se tomu, jak tyto sítě používat a jak se na nich chránit. Jako další přínos vnímáme zjištění, že u seniorů nehrozí riziko závislosti na internetu, ale spíše rizika spojená s ICT/mediální negramotností případně s tím, že internet nepoužívají vůbec, což se týká až poloviny z nich. Do budoucna navrhujeme prozkoumat důvody, kvůli kterým senioři s internetem nepracují, případně eliminovat překážky, které jim v tom brání. Zároveň vnímáme jako důležité zajistit, aby nebyli ve společnosti znevýhodněni ti, kteří s internetem zacházet neumějí či nechťejí.

Za další zajímavé zjištění pokládáme to, že senioři nemají na internetu žádné vzory. Může se jednat o nepřítomnost takového vzoru, který by upoutal pozornost seniorů, případně se zaměřil přímo na ně jako na cílovou skupinu. Vnímáme zde příležitost, jak poutavým a neformálním způsobem přinášet seniorům témata, která se týkají přímo jich, případně jim mohou pomoci zvyšovat jejich ICT/mediální gramotnost apod. Do budoucna doporučujeme

věnovat se tomu, zda by měli senioři zájem o vzor na internetu ve smyslu influencera, který by se jim věnoval, případně čím by je takový jedinec oslovil a jaký by měl dle nich být. Zároveň si uvědomujeme přítomnost programů pro seniory v rádiu či televizi, což může být pro mnohé seniory dostačující.

Na základě našich zjištění doporučujeme při práci se seniory zajistit takové prostředí, ve kterém se budou cítit bezpečně, přičemž považujeme za důležité zjistit, co pro ně (psychické či fyzické) bezpečí znamená. Zároveň vidíme, že je pro ně důležité být spolehlivými, důvěryhodnými a pečovat o druhé. Tyto potřeby mohou být naplňovány v rámci jejich vlastních rodin a podporou rodinných či přátelských vztahů, anebo skrze programy, které jim umožní cítit se potřebnými pro druhé jiným způsobem. Je pro ně důležité vytvářet si vlastní názory, být autonomními a určovat si sami, čemu se budou věnovat, což může být zajištěno například samostatným výběrem aktivit, kterých se účastní. Také vyjadřují touhu po spravedlnosti a toleranci ve společnosti, významná je pro ně také péče o přírodu. Dále vidíme, že mají potřebu dodržovat společenská pravidla a normy a cítit tradice. Zde je prostor hovořit o tradicích, které dodržovali ve svém dětství, dále například o tom, co považují za společenská pravidla, případně jak se z jejich úhlu pohledu v průběhu jejich života proměnila a jak se proměnil i jejich pohled na ně. Pro seniory je také důležité bavit se a radovat se ze života, tato potřeba může být opět zajištěna mnoha způsoby například tím, že se mohou věnovat tomu, co jim přináší radost, nebo technikami, které podporují vděčnost a vnímání radosti v životě. Méně zajímavé je pro ně vyhledávání výzev a nových podnětů, dosahování společensky uznávaných úspěchů a držení moci či kontroly nad lidmi a materiálními či sociálními zdroji.

Za jeden z limitů naší práce považujeme nereprezentativnost výzkumného souboru, která jednak mohla ovlivnit zjištěná data, a zároveň nám znemožňuje aplikovat výsledky na celkovou populaci českých seniorů, přestože byla data sebrána ve všech krajích České republiky. Nereprezentativnost spočívá jednak v souboru s vysokým zastoupením žen oproti mužům, současně také v metodách sběru dat pomocí příležitostného výběru a metodou lavinového výběru, díky čemuž se do studie zapojují především ti jedinci, kteří jsou ochotní spolupracovat.

Jako další limity vnímáme časovou náročnost dotazníků. V některých případech vyjadřovali respondenti při osobní administraci svou frustraci z délky testové baterie, což mohlo vést k jejímu ledabylému vyplnění. Pro nás však bylo důležité komplexní zachycení zkoumané problematiky. Dalším limitem byly položky, jež byly pro seniory nesrozumitelné

případně zavádějící a dehonestující. Nepochopeným slovem bývalo „image“ a pojem „sociální sítě“, do kterých si často nezařazovali také WhatsApp. Dále uvádí jeden z respondentů: *„Otázky týkající se víry jsou zavádějící – nevěřím v Boha, přesto ctím zásady, které věřící považují za "Boží", pro mě je to normální slušnost. Otázky poněkud dehonestují nevěřící“*. Jiné položky byly vnímány jako nepřiléhavé vzhledem k síle či zdraví, obdobnou reakci vidíme také v jednom z komentářů: *„Některé otázky jsou neadekvátní vzhledem k věkové skupině, kterou zkoumáte. Např: "Mám cíl něčeho v životě dosáhnout"”*. Předpokládáme však, že i mezi seniory se najdou tací, kteří mají v životě cíle a ambice. Pro jiné respondenty nebylo zřejmé, na které období života se zaměřujeme: *„Někdy jsem byla na pochybách, zda se odpovědi týkají současné doby nebo celého dospělého života.“*

Při osobní administraci se stávalo, že respondenti nechápali význam opakování podobných položek, patrně se jednalo o položky ze stejných škál, a to v dotaznících PVQ-RR a ŠMH-D. Odvolávali se na to, že když už jednou uvedli, že je to pro ně důležité, tak nevědí, proč to mají uvádět znovu. Další komplikací byly otázky týkající se toho, co na internetu respondenti dělají, a zda o tom vědí jejich blízcí. Nebyla zde možnost odpovědi v případě, že internet nepoužívají, tím pádem mohlo dojít ke zkreslení výsledků. Také otázky ohledně sociálních sítí byly problematické, neboť jsou jako sociální sítě chápány také WhatsApp a Messenger, které senioři používají především ke komunikaci, nikoli k přidávání tzv. stories. Pak zůstává otázkou, zda odpovědi, že se nikdy neprezentují autenticky, neuráží druhé apod., spočívají v tom, že nesdílí takové příspěvky, nebo zda nesdílí vůbec nic.

Ve zpětných vazbách respondenti upozorňovali také na nejednoznačnost, obtížnost a nemožnost odpovědět pravdivě kvůli striktním formulacím některých otázek, které tak znemožňovaly variabilitu odpovědí. Jiní upozorňovali na různorodost používání internetu v rámci jednotlivých dní dle aktuální potřeby. Jeden respondent poukázal na to, že se dotazník DPI-D zaměřuje spíše na jeho nadužívání, ale nereflektuje pracovní používání internetu. Jiní by byli rádi obeznámeni s výsledky, a další respondent by rád viděl, jak se naše zjištění odrazí ve společnosti, protože dle jeho slov *„za 32 let od "sametu" bylo dotazníků více, ale společnost se moc neposunula“*. Jiného respondenta vedlo k zamyšlení už samotné vyplňování dotazníků: *„Zajímavé zrcadlo v otázkách... kdyby tak všichni lidé na světě dodržovali pravidla žiti a bytí...bylo, méně starostí a více radosti ...“*. Na závěr uvádíme komentář popisující, jak může takové zacházení s internetem u českého seniora vypadat: *„Počítač není mojí silnou stránkou, tak nevím, jestli Vás moje odpovědi uspokojí.*

Přečtu si některé zprávy, hledám recepty, když mně nebaví televize, zahraji si karty, a také používám email“.

Do budoucna doporučujeme zkoumat hodnoty případně jakoukoli jinou oblast u seniorů především pomocí rozhovorů, do kterých se často proměnila osobní administrace dotazníkové baterie. Senioři si přáli vyprávět své zkušenosti a svůj pohled. V případě práce s dotazníky doporučujeme kratší testovou baterii a formulaci otázek takovým způsobem, aby byly srozumitelné, uchopitelné a adekvátní pro tuto specifickou věkovou skupinu. Konkrétně u dotazníku PVQ-RR navrhujeme použít položky v původním českém znění bez modifikace do první osoby jednotného čísla. Předpokládáme, že tím umožníme respondentům vyjádřit své hodnoty co nejpřesněji, a předejdeme tak situacím, že by byli rádi například spolehlivými a pečovali o druhé, ale není to vzhledem k jejich zdravotnímu stavu spojenému s věkem možné, tím pádem to nepovažují za tak důležité, protože to nemohou naplnit. Dotazník DPI-D navrhujeme upravit do podoby zkoumající používání, nikoli nadužívání internetu, které se u této věkové kategorie objevuje velmi zřídka či téměř vůbec.

11 ZÁVĚR

Zjistili jsme, že nejvíce si čeští senioři váží bezpečnosti, ať už osobní či společenské, a obětavosti pro druhé (benevolence). Následuje autonomie a nezávislost (sebeurčení), ochrana přírody, spravedlnost vůči všem lidem a všeobecné přijetí (univerzalismus). Uprostřed nacházíme hodnoty týkající se dodržování pravidel, předpisů a snahy nerozrušovat druhé (konformita), touhou bavit se (hédonismus) a dodržování tradic kulturních či náboženských. Nejméně důležité jsou pro ně vyhledávání nových podnětů, vzrušení a výzvy (stimulace), úspěch a moc, ať ve formě dominance nad lidmi či moc spojená s přístupem ke zdrojům. V rámci vyšších hodnot pozorujeme významnější vliv sebetranscendence oproti posílení ega, a konzervace oproti otevřenosti vůči změně, přičemž první zmíněná je nejdůležitější hodnotou vůbec.

Ukázalo se, že pro seniory pracující s internetem jsou významnější hodnoty sebeurčení, úspěch a bezpečnost, pro ty, kteří s ním nezacházejí naopak tradice, hédonismus, moc a stimulace. Rozdíly oproti předpokládaným výsledkům vyvozujeme jednak z možné změny hodnot v důsledku války na Ukrajině a pandemie COVID-19, uvažujeme také o vlivu nereprezentativního souboru a odlišnému vnímání různých pojmů v položkách oproti jiným generacím. Předpokládáme, že například vyhledávání nových podnětů nesouvisí s užíváním drog nebo rizikovým chováním, ale se stimulací přiměřenou věku respondentů. Hodnoty sebeurčení a úspěch jsou důležitější také pro jedince s profilem na sociálních sítích. Pro muže je významnější sebeprosazení (posílení ega) spojené s mocí a úspěchem, pro ženy zase konformita a konzervace. Generace baby boomers (1946-1964) více oceňuje samostatnost (sebeurčení), bezpečí a úspěch, tichá generace (1925-1945) naopak upřednostňuje konformitu, zábavu a potěšení a dodržování tradic.

Digitální propast se u současných českých seniorů nachází okolo 80. roku života, což může souviset také s generačním předělem. Polovina z našich respondentů internet používá, a to nejčastěji k vyhledávání informací, komunikaci, případně kvůli práci/škole, nebo pro zábavu. Zatímco hraním počítačových her tráví v průměru okolo 10 minut denně, na internetu tráví přibližně 72 minut a sociálním sítím, na kterých jsou především příjemci, věnují 23 minut denně. Počítačové hry hrají především ženy, více času však tráví na internetu muži, kteří mají oproti ženám založený profil na vícero sociálních sítích. Senioři si

nezakládají na počtu sledujících ani na tom, kolik dostávají „lajků“, na internetu nemají žádné vzory. Převážně nešíří ani nesledují věci znehodnocující důstojnost. Nejčastěji si profil zakládají na Facebooku/Messengeru a WhatsAppu, a to především kvůli své rodině.

12 SOUHRN

V této práci jsme se věnovali tématům týkajících hodnotového systému a zacházení s internetem u seniorů v naší společnosti. Vývojovými úkoly seniorů je strážit smysl a zachovávat kolektivní dědictví lidstva (Vaillant, 2003), dosáhnout integrity, čímž se vyvarují pocitu zoufalství a nabydou tak moudrosti (Erikson & Erikson, 1999). Stáří dělíme na třetí a čtvrtý věk (Laslett, 1989), přičemž období raného důchodu (třetí věk) bývá bez výraznějších zdravotních obtíží, a současně obdobím nezávislosti, sebenaplnění a radosti (Sýkorová, 2007), kdežto čtvrtý věk začínající kolem 80 roku života je charakteristický objevujícími se patologiemi (Petrová Kafková & Sedláková, 2017). Stárnutí, se kterým se každý vyrovnává jiným způsobem (Ribeiro et al., 2017), je přirozený a nenávratný proces, který může probíhat úspěšně, obvykle či patologicky (Dziechciaż & Filip, 2014), dochází k proměnám schopností, zdraví, ke změně aktivit (Petrová Kafková & Sedláková, 2017) a k hromadění ztrát (Ribeiro et al., 2017). U starších osob se snižuje schopnost adaptace, oslabují paměťové schopnosti a dochází také ke změnám v intelektové oblasti. Psychické zdraví je ohroženo také ztrátou sociálních rolí a pocitu osamělosti (Dziechciaż & Filip, 2014). V dnešní době jsou významnými koncepty úspěšné (Rowe & Kahn, 1987) a zdravé stárnutí (World Health Organization, 2020), které upozorňují na důležitost životního stylu, psychosociálních determinantů, rozvoje a udržení funkční schopnosti a dalších aspektů, které podporují well-being ve vyšším věku.

Podle Schwartz (2012) jsou hodnoty na emoce napojená přesvědčení fungující jako standardy, podle kterých se rozhodujeme, jsou uspořádány do systému, ze kterého vznikají postoje a univerzální motivace k jednání. Na kontinuu vzájemně propojených motivací vytvářejících kruhovou strukturu rozděluje 10 základních a 4 vyšší hodnoty, které jsou univerzální napříč kulturami (Schwartz, 1994) a mezi jejichž uspořádáním pozorujeme u většiny lidí jisté podobnosti (Schwartz & Bardi, 2001). Hodnoty mezi sebou mohou být v souladu či konfliktu (Schwartz et al., 2017), záleží, zda se orientují na dosažení osobních či sociálních zájmů a zda jsou založené na úzkosti, nebo zda jí jsou zbavené (Schwartz et al., 2012). Charakterizují člověka i jeho referenční skupiny (Sagiv et al., 2017), řídí chování, které pomáhá dosažení cílů, a jsou kognitivním vyjádřením potřeb, které se snaží naplnit (Gouveia et al., 2014b). Hodnoty jsou do velké míry převzaty a internalizovány ze společnosti (Rokeach, 2008) a jsou osvojovány od dětství skrze každodenní setkávání se

s nimi, ať už v podobě norem, očekávání, zvyků (Döring et al., 2015), v médiích (Maio, 2016), v rodině, ve škole apod. (Sagiv et al., 2017).

ICT gramotnost je schopnost pracovat s počítačem, která umožňuje lidem efektivně se zapojit do společnosti. Týká se nejen shromažďování informací a nakládání s nimi, ale také jejich produkce a výměny (Fraillon et al., 2014). Využití ICT proniká do různých sfér společnosti. Nerovnost mezi těmi, kteří mají a nemají přístup k informačním technologiím, nazýváme pojmem digitální propast (International ICT Literacy Panel, 2002). U seniorů jsou to především mladší, vzdělanější či bohatší jedinci, kteří s internetem umí zacházet (Anderson & Perrin, 2017). Používání internetu jim přináší pocit propojenosti a nezávislosti (Seifert & Schelling, 2018), učí se tak novému a mají možnost zapojit se do společenského dění (Mayerová & Lenhardtová, 2017). Sociální média nejen že pomáhají k překonání izolace, mají také pozitivní dopad na kognitivní funkce seniorů (Firth et al., 2019). Někteří seniori však upřednostňují s internetem nepracovat, ať už z úzkosti, nebo například kvůli snížené funkci adaptovat se na rychle se vyvíjející technologie (Charness & Boot, 2009). Podle Českého statistického úřadu (2022) je v České republice přes 50 % osob starších 75 let, kteří internet nikdy v životě nepoužili.

Hodnoty se v průběhu života proměňují v souvislosti se životními okolnostmi a změnami spojenými s věkem (Gouveia et al., 2015), liší se mezi generacemi (Leijen et al., 2022) i mezi muži a ženami (Gouveia et al., 2015). Některé hodnoty nabírají na významu v průběhu života, jiné na něm průběžně ztrácí (Robinson, 2013) či se proměňují ve vlnách v různých fázích života (Gouveia et al., 2015). U starších osob pozorujeme především vyšší míru růstových potřeb (Gouveia, 2013) a s nimi spojené hodnoty jako důstojnost (Gilleard, 2021), sebetranscendence, otevřenost ke změně a konzervace, které mají pozitivní dopad na jejich prožívání (Burr et al., 2011), pomáhají jim zvládat zhoršující se zdravotní stav (Schwartz, 2005, citováno v Gouveia et al., 2015) a vnášejí do života smysl (Gouveia et al., 2014b). Sebeurčení je hodnota predikující rozšíření internetu, jeho používání pak predikuje v kombinaci se stimulací (Blekesaune, 2019). U české populace se jedná především o vliv sebeurčení a úspěchu (Bagchi et al., 2015).

V našem výzkumu jsme pracovali s 227 respondenty ze všech krajů České republiky, kteří byli získáni nepravděpodobnostní metodou sběru dat, a to pomocí příležitostného výběru a metodou lavinového výběru (Ferjenčík, 2010). Oslovovali jsme jak jednotlivce, tak seniory z akademií třetího věku, z domovů pro seniory a z různých seniorských spolků. Data jsme sbírali pomocí dotazníků Portrait Values Questionnaire (PVQ-RR) (Cieciuch &

Schwartz, 2012) a Dotazníku používání internetu pro dospělé (DPI-D) (Považanová, Dolejš, Suchá, et al., 2022). Respondenti dotazníkovou baterii vyplnili pomocí online platformy, nebo metodou tužka papír. Veškerá sesbíraná data byla převedena do programu Microsoft Office Excel, kde byla následně upravena k analýze a tvorbě grafů v programu Statistica 14.0.0.

Na základě analýzy dat jsme zjistili, že si čeští senioři váží především bezpečnosti a benevolence, po kterých následují sebeurčení a univerzalizmus. Středně důležité jsou pro ně konformita, hédonismus a dodržování tradic. Nejmenší hodnotu přikládají stimulaci, úspěchu a moci. V rámci vyšších hodnot je nejpodstatnější sebetranscendence, která je v opozici vůči posílení ega, druhou nejvýznamnější hodnotou je konzervace, která stojí proti otevřenosti vůči změně.

Internet používají především senioři, pro které je důležitější sebeurčení, úspěch a bezpečnost, kdežto senioři nepoužívající internet kladou větší důraz na tradice, hédonismus, moc a stimulaci. Sebeurčení a úspěch jsou významnější také pro osoby s profilem na sociálních sítích. Pro muže je významnější posílení ega, moc a úspěch, pro ženy konformita a konzervace. Generace baby boomers (1946-1964) více oceňuje samostatnost (sebeurčení), bezpečí a úspěch, tichá generace (1925-1945) upřednostňuje konformitu, zábavu a potěšení a dodržování tradic.

V současnosti pozorujeme digitální propast na rozhraní 80. roku života, což je také rozhraní dvou generací současných seniorů. Z našich respondentů jich internet používá 50,2 % a to nejčastěji kvůli vyhledávání informací, komunikaci, práci či škole, nebo zábavě, čímž tráví v průměru okolo 72 minut denně. Hraní počítačových her věnují okolo 10 minut a sociálním sítím, na kterých spíše sledují, než přispívají, kolem 23 minut denně. Zatímco počítačové hry hrají především ženy, muži tráví více času na internetu a sociálních sítích, kde mají také vyšší počet profilů. Nejčastěji najdeme profily českých seniorů na Facebooku/Messengeru a WhatsAppu, které používají především kvůli komunikaci se členy své rodiny. Není pro ně důležitý počet „followerů“ ani „lajků“. Převážně nešíří ani nesledují věci znehodnocující lidskou ani zvířecí důstojnost a nemají na internetu ani žádné vzory.

LITERATURA

- Abad-Alcalá, L. (2014). Media literacy for older people facing the digital divide: The e-inclusion programmes design. *Comunicar*, 21(42), 173–180. <https://doi.org/10.3916/C42-2014-17>
- Agahi, N., Ahacic, K., & Parker, M. G. (2006). Continuity of Leisure Participation From Middle Age to Old Age. *The Journals of Gerontology: Series B*, 61(6), S340–S346. <https://doi.org/10.1093/geronb/61.6.S340>
- Airey, L., Lain, D., Jandrić, J., & Loretto, W. (2021). A selfish generation? ‘Baby boomers’, values, and the provision of childcare for grandchildren. *The Sociological Review*, 69(4), 812–829. <https://doi.org/10.1177/0038026120916104>
- Ajzen, I. (2001). *Nature and operation of attitudes*. 52(1), 27–58. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.27>
- American Psychological Association. (2017). *Ethical principles of psychologists and code of conduct (2002, amended effective June 1, 2010, and January 1, 2017)*. American Psychological Association. www.apa.org/ethics/code/index.html
- Anderson, M., & Perrin, A. (2017). Technology use among seniors. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/internet/2017/05/17/technology-use-among-seniors/>
- Bagchi, K. K., Udo, G. J., Kirs, P. J., & Choden, K. (2015). Internet use and human values: Analyses of developing and developed countries. *Computers in Human Behavior*, 50, 76–90. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.055>
- Baltes, P. B. (1987). Theoretical Propositions of Life-Span Developmental Psychology: On the Dynamics Between Growth and Decline. *Developmental Psychology*, 23(5), 611–626. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.23.5.611>

- Baltes, P. B., & Smith, J. (2003). New Frontiers in the Future of Aging: From Successful Aging of the Young Old to the Dilemmas of the Fourth Age. *Gerontology*, *49*, 123–135. <https://doi.org/10.1159/000067946>
- Barja, G. (2019). Towards a unified mechanistic theory of aging. *Experimental Gerontology*, *124*(110627), 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.exger.2019.05.016>
- Berzonsky, M. D., Cieciuch, J., Duriez, B., & Soenens, B. (2011). The how and what of identity formation: Associations between identity styles and value orientations. *Personality and Individual Differences*, *50*(2), 295–299. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.10.007>
- Blatný, M. (Ed.). (2016). *Psychologie celoživotního vývoje*. Karolinum.
- Blekesaune, M. (2019). Can ‘Openness-to-change’ and ‘Conservation’ Values Predict the Diffusion of the Internet into European Homes? *Comparative Sociology*, *18*(5–6), 735–756. <https://doi.org/10.1163/15691330-12341516>
- Burr, A., Santo, J. B., & Pushkar, D. (2011). Affective Well-Being in Retirement: The Influence of Values, Money, and Health Across Three Years. *Journal of Happiness Studies*, *12*(1), 17–40. <https://doi.org/10.1007/s10902-009-9173-2>
- Cakirpaloglu, P. (2009). *Psychologie hodnot* (2. doplněné a přepracované). Univerzita Palackého.
- Cieciuch, J., Davidov, E., & Algesheimer, R. (2016). The Stability and Change of Value Structure and Priorities in Childhood: A Longitudinal Study: Values in Childhood. *Social Development*, *25*(3), 503–527. <https://doi.org/10.1111/sode.12147>
- Cieciuch, J., & Schwartz, S. H. (2012). *Portrait Value Questionnaire (PVQ - RR)*.
- Cleveland, M., Erdoğan, S., Arıkan, G., & Poyraz, T. (2011). Cosmopolitanism, individual-level values and cultural-level values: A cross-cultural study. *Journal of Business Research*, *64*(9), 934–943. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.11.015>

- Creedon, M. A., Gutman, G. M., & Long, R. C. (2017). Internet fraud and scams: A growing form on elder financial exploitation. *Innovation in Aging, 1*(suppl_1), 1301–1301. <https://doi.org/10.1093/geroni/igx004.4760>
- Crone, E. A., & Konijn, E. A. (2018). Media use and brain development during adolescence. *Nature Communications, 9*(1), 1–10. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-03126-x>
- Český statistický úřad. (2021). *Vlastní výběr VDB*. Vlastní výběr VDB. <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#k=5&w=>
- Český statistický úřad. (2022). *2. Používání internetu jednotlivci*. 2. Používání internetu jednotlivci. <https://www.czso.cz/csu/czso/2-pouzivani-internetu-jednotlivci-qstqqa4xi2>
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-Determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development, and Health. *Canadian Psychology, 49*(3), 182–185. <https://doi.org/10.1037/a0012801>
- de Holanda Coelho, G. L., Hanel, P. H. P., Monteiro, R. P., Vilar, R., & Gouveia, V. V. (2021). The Dark Side of Human Values: How Values are Related to Bright and Dark Personality Traits. *The Spanish Journal of Psychology, 24*, 1–13. <https://doi.org/10.1017/SJP.2020.58>
- Donizzetti, A. R., & Lagacé, M. (2022). COVID-19 and the Elderly's Mental Illness: The Role of Risk Perception, Social Isolation, Loneliness and Ageism. *International journal of environmental research and public health, 19*(8). <https://doi.org/10.3390/ijerph19084513>
- Döring, A. K., Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Groenen, P. J. F., Glatzel, V., Janowicz, N., Nyagolova, M., Scheefer, E. R., Bilsky, W., Harasimczuk, J., Allritz, M., & Milfont, T. I. (2015). Cross-cultural evidence of value structures and priorities in childhood. *British Journal of Psychology, 106*(4), 675–699. <https://doi.org/10.1111/bjop.12116>

- Dvořák, M. (2018, leden 25). *Právní definice seniora stále chybí*. Senioři České republiky, z.s. <https://senioricr.cz/pravni-definice-seniora-dosud-chybi/>
- Dziechciaż, M., & Filip, R. (2014). Biological psychological and social determinants of old age: Bio-psycho-social aspects of human aging. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, 21(4), 835–838. <https://doi.org/10.5604/12321966.1129943>
- Erikson, E. H., & Erikson, J. M. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený. Doplňené vydání o devátém stupni od Joan M. Eriksonové*. Lidové Noviny.
- Fabisiak, B., Jankowska, A., & Kłos, R. (2020). Attitudes of Polish Seniors toward the Use of Public Space during the First Wave of the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(23), 1–17. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238885>
- Featherstone, M., & Hepworth, M. (2007). Images of Aging. In J. E. Birren (Ed.), *Encyclopedia of gerontology* (2. vyd., s. 735–742). Elsevier.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu, jak zkoumat lidskou duši* (2. vyd.). Portál.
- Fingerman, K. L., Pillemer, K. A., Silverstein, M., & Suito, J. J. (2012). The Baby Boomers' Intergenerational Relationships. *The Gerontologist*, 52(2), 199–209. <https://doi.org/10.1093/geront/gnr139>
- Firth, J., Torous, J., Stubbs, B., Firth, J. A., Steiner, G. Z., Smith, L., Alvarez-Jimenez, M., Gleeson, J., Vancampfort, D., Armitage, C. J., & Sarris, J. (2019). The “online brain”: How the Internet may be changing our cognition. *World Psychiatry*, 18(2), 119–129. <https://doi.org/10.1002/wps.20617>

- Fischer, R., & Boer, D. (2015). Motivational Basis of Personality Traits: A Meta-Analysis of Value-Personality Correlations: Motivational Basis of Personality. *Journal of Personality*, 83(5), 491–510. <https://doi.org/10.1111/jopy.12125>
- Foad, C. M. G., Maio, G. G. R., & Hanel, P. H. P. (2021). Perceptions of values over time and why they matter. *Journal of Personality*, 89(4), 689–705. <https://doi.org/10.1111/jopy.12608>
- Forsman, A. K., & Nordmyr, J. (2017). Psychosocial Links Between Internet Use and Mental Health in Later Life: A Systematic Review of Quantitative and Qualitative Evidence. *Journal of Applied Gerontology*, 36(12), 1471–1518. <https://doi.org/10.1177/0733464815595509>
- Fraillon, J., Ainley, J., Schulz, W., Friedman, T., & Gebhardt, E. (2014). *Preparing for life in a digital age: The IEA International Computer and Information Literacy Study international report*. Springer Nature.
- Frankl, V. E. (2021). *Léčba smyslem: Základy a aplikace logoterapie*. Portál.
- Gatto, S. L., & Tak, S. H. (2008). Computer, Internet, and E-mail Use Among Older Adults: Benefits and Barriers. *Educational Gerontology*, 34(9), 800–811. <https://doi.org/10.1080/03601270802243697>
- Gibson, J. W., Greenwood, R. A., & Edward F. Murphy, J. (2009). Generational Differences In The Workplace: Personal Values, Behaviors, And Popular Beliefs. *Journal of Diversity Management (JDM)*, 4(3), 1–8. <https://doi.org/10.19030/jdm.v4i3.4959>
- Gilleard, C. (2021). Values across Ages. *Hastings Center Report*, 51(5), 58–59. <https://doi.org/10.1002/hast.1290>
- Githens, R. P. (2007). Understanding interpersonal interaction in an online professional development course. *Human Resource Development Quarterly*, 18(2), 253–274. <https://doi.org/10.1002/hrdq.1202>

- González, A., Ramírez, M. P., & Viadel, V. (2012). Attitudes of the Elderly Toward Information and Communications Technologies. *Educational Gerontology, 38*(9), 585–594. <https://doi.org/10.1080/03601277.2011.595314>
- Gouveia, V. V. (2003). A natureza motivacional dos valores humanos: Evidências acerca de uma nova tipologia. *Estudos de Psicologia (Natal), 8*(3), 431–443. <https://doi.org/10.1590/S1413-294X2003000300010>
- Gouveia, V. V. (2013). *Functional theory of human values: Fundaments, applications and perspectives*. Casa do Psicólogo.
- Gouveia, V. V., Milfont, T. L., & Guerra, V. M. (2014a). Functional theory of human values: Testing its content and structure hypotheses. *Personality and Individual Differences, 60*, 41–47. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.12.012>
- Gouveia, V. V., Milfont, T. L., & Guerra, V. M. (2014b). The functional theory of human values: From intentional overlook to first acknowledgement—A reply to Schwartz (2014). *Personality and Individual Differences, 68*, 250–253. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.03.025>
- Gouveia, V. V., Vione, K. C., Milfont, T. L., & Fischer, R. (2015). Patterns of Value Change During the Life Span: Some Evidence From a Functional Approach to Values. *Personality and Social Psychology Bulletin, 41*(9), 1276–1290. <https://doi.org/10.1177/0146167215594189>
- Grouzet, F. M. E., Kasser, T., Ahuvia, A., Dols, J. M. F., Kim, Y., Lau, S., Ryan, R. M., Saunders, S., Schmuck, P., & Sheldon, K. M. (2005). The structure of goal contents across 15 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology, 89*(5), 800–816. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.5.800>
- Grycová, E. (2013). *Digitální propast jako faktor sociálního vyloučení seniorů* [Rigorozní práce, Univerzita Palackého v Olomouci].

- https://theses.cz/id/2gyha7/Digitalni_propast_jako_faktor_socialniho_vylouzeni_senior.pdf
- Hajdu, G., & Sik, E. (2018). Age, Period, and Cohort Differences in Work Centrality and Work Values. *Societies*, 8(1), 1–33. <https://doi.org/10.3390/soc8010011>
- Hamm, J. M., Wrosch, C., Barlow, M. A., & Kunzmann, U. (2021). A tale of two emotions: The diverging salience and health consequences of calmness and excitement in old age. *Psychology and Aging*, 36(5), 626–641. <https://doi.org/10.1037/pag0000512>
- Haškovcová, H. (2010). *Fenomén stáří* (2. vyd.). Havlíček Brain Teams.
- Hilton, J. M., Kopera-Frye, K., & Krave, A. (2009). Successful Aging From the Perspective of Family Caregivers. *The Family Journal*, 17(1), 39–50.
- Holmerová, I., Jurašková, B., & Zikmundová, K. (2007). *Vybrané kapitoly z gerontologie* (3. vyd.). EV public relations. <http://www.geriatrie.cz/dokumenty/VybrKapZGerontologie.pdf>
- Charness, N., & Boot, W. R. (2009). Aging and Information Technology Use: Potential and Barriers. *Current Directions in Psychological Science*, 18(5), 253–258. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01647.x>
- Choden, K., Bagchi, K. K., Udo, G. J., & Kirs, P. J. (2019). The influence of individual values on internet use: A multinational study. *International Journal of Information Management*, 46, 198–209. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2018.12.010>
- International Federation of Library Association and Institution. (2012). *Moscow Declaration on Media and Information Literacy—IFLA*. UNESCO. <https://www.ifla.org/publications/moscow-declaration-on-media-and-information-literacy/>
- International ICT Literacy Panel. (2002). *Digital transformation: A framework for ICT literacy*. Educational Testing Service.

- Kopecký, K., Szotkowski, R., Kožíšek, M., & Kasáčková, J. (2018). *Starci na netu (výzkumná zpráva)*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Lange, J., & Grossman, S. (2010). *Gerontological Nursing: Competencies for Care* (K. Mauk, Ed.). Jones & Bartlett Learning.
- Laslett, P. (1989). *A fresh map of life: The emergence of the third age*. Weidenfeld and Nicolson.
- Leach, R., Phillipson, C., Biggs, S., & Money, A. (2013). Baby boomers, consumption and social change: The bridging generation? *International Review of Sociology*, *23*(1), 104–122. <https://doi.org/10.1080/03906701.2013.771053>
- Lee, B., Chen, Y., & Hewitt, L. (2011). Age differences in constraints encountered by seniors in their use of computers and the internet. *Computers in Human Behavior*, *27*(3), 1231–1237. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.01.003>
- Lee, J. A., Ye, S., Sneddon, J. N., Collins, P. R., & Daniel, E. (2017). Does the intra-individual structure of values exist in young children? *Personality and Individual Differences*, *110*, 125–130. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.01.038>
- Leijen, I., van Herk, H., & Bardi, A. (2022). Individual and generational value change in an adult population, a 12-year longitudinal panel study. *Scientific Reports*, *12*(1), 1–12. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-22862-1>
- MacCormack, J. K., Henry, T. R., Davis, B. M., Oosterwijk, S., & Lindquist, K. A. (2021). Aging bodies, aging emotions: Interoceptive differences in emotion representations and self-reports across adulthood. *Emotion*, *21*(2), 227–246. <https://doi.org/10.1037/emo0000699>
- Magnusson, K. (2022). *Interpreting Cohen's d effect size: An interactive visualization* [Version 2.6.0]. R Psychologist. <https://rpsychologist.com/cohend/>

- Maio, G. R. (2016). *The Psychology of Human Values*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315622545>
- Marquet, M., Chasteen, A. L., Plaks, J. E., & Balasubramaniam, L. (2019). Understanding the mechanisms underlying the effects of negative age stereotypes and perceived age discrimination on older adults' well-being. *Aging & Mental Health*, 23(12), 1666–1673. <https://doi.org/10.1080/13607863.2018.1514487>
- Mayerová, K., & Lenhardtová, M. (2017). Senior a IKT v andragogickom kontexte. In B. Balogová (Ed.), *Šance a limity seniorov v súčasnej modernej komunikácii (negatíva a pozitíva IKT v živote seniora)*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2003). *Personality in Adulthood: A Five-factor Theory Perspective*. Guilford Press.
- Milfont, T. L., Milojev, P., & Sibley, C. G. (2016). Values Stability and Change in Adulthood: A 3-Year Longitudinal Study of Rank-Order Stability and Mean-Level Differences. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(5), 572–588.
<https://doi.org/10.1177/0146167216639245>
- Millová, K., & Blatný, M. (2021). Stabilita a Změna Osobních Hodnot U Lidí S Různými Trajektoriemi Životní Dráhy: Longitudinální Studie: Stability and change of personal values among people with different trajectories of life course: Longitudinal study. *Ceskoslovenska Psychologie*, 65(6), 520–536.
<https://doi.org/10.51561/cspsych.65.6.520>
- Müller De Morais, M. (2019). Preparation for Old Age as Part of the Adaptation to Old Age. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 9(2), 215–219.
- National Forum on Information Literacy. (2003). *The Prague Declaration „Towards an Information Literate Society”*. UNESCO.

- Neugarten, B. L. (1974). Age groups in American society and the rise of the young-old. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 415(1), 187–198. <https://doi.org/10.1177/000271627441500114>
- Oñate, C. G., Peyró, C. F., & Lorenzo, F. C. (2015). Use, Consumption and Knowledge of New Technologies by Elderly People in France, United Kingdom and Spain. *Comunicar. Media Education Research Journal*, 23(2). <https://doi.org/10.3916/C45-2015-02>
- Palacin, V., Ferrario, M. A., Hsieh, G., Knutas, A., Wolff, A., & Porras, J. (2021). Human values and digital citizen science interactions. *International Journal of Human-Computer Studies*, 149, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2021.102605>
- Parks-Leduc, L., Feldman, G., & Bardi, A. (2015). Personality Traits and Personal Values: A Meta-Analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 19(1), 3–29. <https://doi.org/10.1177/1088868314538548>
- Pavlova, M. K., Rados, S., Rothermund, K., & Silbereisen, R. K. (2022). Age, Individual Resources, and Perceived Expectations for Active Aging: General and Domain-Specific Effects. *International Journal of Aging & Human Development*, 0(0), 1–22. <https://doi.org/10.1177/00914150221112294>
- Penick, J. M., & Fallshore, M. (2005). Purpose and Meaning in Highly Active Seniors. *Adultspan Journal*, 4(1), 19–35. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0029.2005.tb00115.x>
- Petrová Kafková, M. (2016). The „Real“ Old Age and the Transition between the Third and Fourth Age. *Sociologia*, 48(6), 622–640.
- Petrová Kafková, M. (2022). Active Ageing Index as a Tool for Country Assessment and Comparison: The Case of the Czech Republic and Slovakia. *Sociologia*, 54(2), 168–185. <https://doi.org/10.31577/sociologia.2022.54.2.7>

- Petrová Kafková, M., & Sedláková, T. (2017). Čtvrtý věk jako specifické pole pro vyjádření aktérství. *Sociologický Časopis*, 53(5), 719–735.
- Phelan, E. A., Anderson, L. A., Lacroix, A. Z., & Larson, E. B. (2004). Older Adults' Views of "Successful Aging"—How Do They Compare with Researchers' Definitions? *Journal of the American Geriatrics Society*, 52(2), 211–216. <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2004.52056.x>
- Pikna, J., Nagy, D., Morávková, S., & Candrák, M. (2021). Využívání informačno-komunikačních technologií v seniorskom veku: The Use of Information and Communication Technologies by Seniors. *Czech & Slovak Social Work / Sociální Práce / Sociálna Práca*, 21(6), 41–60.
- Považanová, B., Dolejš, M., Kňážek, G., & Banárová, K. (2022). *Hodnoty českých a slovenských adolescentov pod vplyvom kyberpriestoru*.
- Považanová, B., Dolejš, M., Suchá, J., & Kňážek, G. (2022). *Dotazník používání internetu pro dospělé (DPI-D)*.
- Rasnaca, L., Niklass, M., Rezgale-Straidoma, E., & Lina, D. (2022). Loneliness of seniors in long-term care institutions and COVID-19 restrictions. *SHS Web of Conferences*, 131, 01007. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202213101007>
- Rezende Freitas, E., Gonçalves Barbosa, A. J., Scoralick-Lempke, N., Cordeiro Magalhães, N., Corrêa Vaz, A. F., Nogueira Daret, C., Souza Peres, F., & Fonseca Carvalho, M. (2013). Tarefas de Desenvolvimento e História de Vida de Idosos: Análise da Perspectiva de Havighurst: Developmental Tasks and Life History of the Elderly: Analysis of Havighurst's Theory. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 26(4), 809–819. <https://doi.org/10.1590/S0102-79722013000400022>
- Ribeiro, M. dos S., Borges, M. da S., Araújo, T. C. C. F. de, & Souza, M. C. dos S. (2017). Coping strategies used by the elderly regarding aging and death: An integrative

- review. *Revista Brasileira de Geriatria e Gerontologia*, 20(6), 869–877.
<https://doi.org/10.1590/1981-22562017020.170083>
- Richert-Kaźmierska, A. (2014). Employees 55+—Valuable resource in SMEs. *Social Sciences*, 85(3), 49–57. <https://doi.org/10.5755/j01.ss.85.3.8413>
- Robinson, O. C. (2013). Values and adult age: Findings from two cohorts of the European Social Survey. *European Journal of Ageing*, 10(1), 11–23.
<https://doi.org/10.1007/s10433-012-0247-3>
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H., & Knafo, A. (2002). The Big Five Personality Factors and Personal Values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 789–801.
<https://doi.org/10.1177/0146167202289008>
- Rokeach, M. (2008). *Understanding Human Values*. Simon and Schuster.
- Rosenthal, R. L. (2008). Older Computer-Literate Women: Their Motivations, Obstacles, and Paths to Success. *Educational Gerontology*, 34(7), 610–626.
<https://doi.org/10.1080/03601270801949427>
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1987). Human Aging: Usual and Successful. *Science*, 237(4811), 143–149. <https://doi.org/10.1126/science.3299702>
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The gerontologist*, 37(4), 433–440.
- Rudnicka, E., Napierała, P., Podfigurna, A., Męczekalski, B., Smolarczyk, R., & Grymowicz, M. (2020). The World Health Organization (WHO) approach to healthy ageing. *Maturitas*, 139, 6–11. <https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2020.05.018>
- Sagiv, L., Roccas, S., Ciecuch, J., & Schwartz, S. H. (2017). Personal values in human life. *Nature Human Behaviour*, 1(9), 630–639. <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0185-3>
- Sawilowsky, S. S. (2009). New Effect Size Rules of Thumb. *Journal Of Modern Applied Statistical Methods*, 8(2), 597–599. <https://doi.org/10.22237/jmasm/1257035100>

- Seifert, A., & Schelling, H. R. (2018). Seniors Online: Attitudes Toward the Internet and Coping With Everyday Life. *Journal of Applied Gerontology*, 37(1), 99–109. <https://doi.org/10.1177/0733464816669805>
- Scheerder, A., van Deursen, A., & van Dijk, J. (2017). Determinants of Internet skills, uses and outcomes. A systematic review of the second- and third-level digital divide. *Telematics and Informatics*, 34(8), 1607–1624. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.07.007>
- Schönpflug, U. (2001). Intergenerational Transmission of Values: The Role of Transmission Belts. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 174–185. <https://doi.org/10.1177/0022022101032002005>
- Schuster, C. (2021). Following Health Measures in the Pandemic: A Matter of Values? *Frontiers in Psychology*, 12(731799), 1–17. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.731799>
- Schuster, C., Pinkowski, L., & Fischer, D. (2019). Intra-individual value change in adulthood: A systematic literature review of longitudinal studies assessing Schwartz's value orientations. *Zeitschrift für Psychologie*, 227(1), 42–52. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000355>
- Schwartz, S. H. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19–45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x>
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Schwartz, S. H. (2017). The Refined Theory of Basic Values. In S. Roccas & L. Sagiv (Ed.), *Values and Behavior* (s. 51–72). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-56352-7_3

- Schwartz, S. H. (nedat). *Scoring and Analysis Instructions*.
- Schwartz, S. H., & Bardi, A. (2001). Value Hierarchies Across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(3), 268–290. <https://doi.org/10.1177/0022022101032003002>
- Schwartz, S. H., & Cieciuch, J. (2022). Measuring the Refined Theory of Individual Values in 49 Cultural Groups: Psychometrics of the Revised Portrait Value Questionnaire. *Assessment*, 29(5), 1005–1019. <https://doi.org/10.1177/1073191121998760>
- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., & Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 663–688. <https://doi.org/10.1037/a0029393>
- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Torres, C., Dirilen-Gumus, O., & Butenko, T. (2017). Value tradeoffs propel and inhibit behavior: Validating the 19 refined values in four countries: Value tradeoffs and behavior. *European Journal of Social Psychology*, 47(3), 241–258. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2228>
- Schwartz, S. H., & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 1010–1028. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.6.1010>
- Silva, P. G. N. da, Medeiros, E. D., Gonçalves, M. P., & Gouveia, V. V. (2022). Teoria Funcionalista dos Valores Humanos: Testando as hipóteses de conteúdo e estrutura no contexto pernambucano. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 38(38546), 1–9. <https://doi.org/10.1590/0102.3772e38546>
- Slimak, M. W., & Dietz, T. (2006). Personal Values, Beliefs, and Ecological Risk Perception. *Risk Analysis*, 26(6), 1689–1705. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2006.00832.x>

- Spears, J., & Zheng, R. (2020). Older adults' self-efficacy in computer use and the factors that impact their self-efficacy: A path analysis. *Educational Gerontology, 46*(12), 757–767. <https://doi.org/10.1080/03601277.2020.1815976>
- Sperazza, L. J., & Banerjee, P. (2010). Baby Boomers and Seniors: Understanding Their Leisure Values Enhances Programs. *Activities, Adaptation & Aging, 34*(3), 196–215. <https://doi.org/10.1080/01924788.2010.501484>
- Steinert, S. (2021). Corona and value change. The role of social media and emotional contagion. *Ethics and Information Technology, 23*(S1), 59–68. <https://doi.org/10.1007/s10676-020-09545-z>
- Steves, C. J., Spector, T. D., & Jackson, S. H. (2012). Ageing, genes, environment and epigenetics: What twin studies tell us now, and in the future. *Age and Ageing, 41*(5), 581–586. <https://doi.org/10.1093/ageing/afs097>
- Strawbridge, W. J., Wallhagen, M. I., & Cohen, R. D. (2002). Successful Aging and Well-Being: Self-Rated Compared With Rowe and Kahn. *The Gerontologist, 42*(6), 727–733. <https://doi.org/10.1093/geront/42.6.727>
- Sýkorová, D. (2006). Senioři v České republice. Mýty a jejich dekonstrukce. *Sociologia, 38*(2), 151–164.
- Sýkorová, D. (2007). *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Sociologické nakladatelství.
- Tatarko, A. N., Mironova, A. A., & Maklasova, E. V. (2019). Individual values and Internet use: Comparison of Russia and European countries. *Социальная психология и общество, 10*(4), 77–95. <https://doi.org/10.17759/sps.2019100406>
- Thalmayer, A. G., Saucier, G., Srivastava, S., Flournoy, J. C., & Costello, C. K. (2019). Ethics-relevant values in adulthood: Longitudinal findings from the life and time study. *Journal of Personality, 87*(6), 1119–1135. <https://doi.org/10.1111/jopy.12462>

- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2020). *World Population Ageing 2019: Highlights*. (ST/ESA/SER.A/430).
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Karolinum.
- Vaillant, G. E. (2003). Mental Health. *American Journal of Psychiatry*, *160*, 1373–1384.
- van Boekel, L. C., Cloin, J. C. M., & Luijkx, K. G. (2021). Community-Dwelling and Recently Widowed Older Adults: Effects of Spousal Loss on Psychological Well-Being, Perceived Quality of Life, and Health-Care Costs. *The International Journal of Aging and Human Development*, *92*(1), 65–82. <https://doi.org/10.1177/0091415019871204>
- van Dijk, J. A. G. M. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, *34*(4–5), 221–235. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2006.05.004>
- Vauclair, C.-M., Hanke, K., Fischer, R., & Fontaine, J. (2011). The Structure of Human Values at the Culture Level: A Meta-Analytical Replication of Schwartz's Value Orientations Using the Rokeach Value Survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *42*(2), 186–205. <https://doi.org/10.1177/0022022110396864>
- Verplanken, B. (1, 2). (2006). Beyond frequency: Habit as mental construct. *British Journal of Social Psychology*, *45*(3), 639–656. <https://doi.org/10.1348/014466605X49122>
- Vidovičová, L., Galčanová, L., & Petrová Kafková, M. (2015). Význam a obsah prarodičovské role u mladých českých seniorů a seniorek. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, *51*(5), 761–782. <https://doi.org/10.13060/00380288.2015.51.5.213>
- Vidovičová, L., & Rabušic, L. (2003). *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu: Zpráva z empirického výzkumu*. VÚPSV.

- Vilar, R., Liu, J. H., & Gouveia, V. V. (2020). Age and gender differences in human values: A 20-nation study. *Psychology and Aging, 35*(3), 345–356. <https://doi.org/10.1037/pag0000448>
- Walker, A. (2002). A strategy for active ageing. *International Social Security Review, 55*(1), 121–139. <https://doi.org/10.1111/1468-246X.00118>
- Weber, C., Quintus, M., Egloff, B., Luong, G., Riediger, M., & Wrzus, C. (2020). Same old, same old? Age differences in the diversity of daily life. *Psychology and Aging, 35*(3), 434–448. <https://doi.org/10.1037/pag0000407>
- Williams, A., Yläne, V., Wadleigh, P. M., & Chen, C.-H. (2010). Portrayals of older adults in UK magazine advertisements: Relevance of target audience. *Communications, 35*(1), 1–27. <https://doi.org/10.1515/comm.2010.001>
- World Health Organization,. (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>
- World Health Organization. (2017, květen 1). *10 facts on ageing and health*. World Health Organization. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/10-facts-on-ageing-and-health>
- World Health Organization. (2020). *Decade of healthy ageing: Baseline report*.
- Wu, Y.-H., Ware, C., Damnée, S., Kerhervé, H., & Rigaud, A.-S. (2015). Bridging the digital divide in older adults: A study from an initiative to inform older adults about new technologies. *Clinical Interventions in Aging, 10*, 193–201. <https://doi.org/10.2147/CIA.S72399>
- Yalzin Baysal, H., Aktas, B., & Bakan, A. B. (2020). An investigation of the relationship between ageing in place and successful ageing in elderly individuals. *Psychogeriatrics, 20*(4), 473–479. <https://doi.org/10.1111/psyg.12534>

Yemiscigil, A., Powdthavee, N., & Whillans, A. V. (2021). The Effects of Retirement on Sense of Purpose in Life: Crisis or Opportunity? *Psychological Science*, 32(11), 1856–1864. <https://doi.org/10.1177/09567976211024248>

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. Abstrakt v českém jazyce
2. Abstrakt v anglickém jazyce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Hodnotový systém a využití internetu u českých seniorů

Autor práce: Bc. Dorotea Meisnerová

Vedoucí práce: PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.

Počet stran a znaků: 101, 156 766

Počet titulů použité literatury: 147

Abstrakt: Práce je zaměřena na lidské hodnoty, používání internetu a jejich vzájemnou souvislost u českých seniorů. Data byla získána pomocí kvantitativního výzkumu založeném na dotaznících Portrait Value Questionnaire (PVQ-RR) a Dotazníku používání internetu pro dospělé (DPI-D). Výzkumu se zúčastnilo 227 seniorů (z toho 75,8 % ženy) ze všech krajů České republiky ve věku 65-99 let. Pozorujeme vyšší význam hodnot sebetranscendence oproti posílení ega a konzervace oproti otevřenosti vůči změně. Nejdůležitějšími hodnotami jsou bezpečí a benevolence, nejméně důležitými úspěch a moc. Sledujeme vyšší důležitost sebeurčení, úspěchu, bezpečnosti a nižší význam tradice u seniorů zacházejících s internetem. Vyšší míra sebeurčení a úspěchu byla naměřena také u seniorů s profilem na sociálních sítích. Pro muže je významnější posílení ega, moc a úspěch, pro ženy konformita a konzervace. Generace baby boomers (1946-1964) častěji oceňuje sebeurčení, bezpečí a úspěch, tichá generace (1925-1945) upřednostňuje konformitu, hédonismus a dodržování tradic. Polovina seniorů internet vůbec nepoužívá, digitální propast pozorujeme okolo 80. roku věku. Nejčastěji mají senioři profil na Facebooku/Messengeru a WhatsAppu, které používají hlavně kvůli komunikaci se členy své rodiny. Počítačové hry hrají především ženy, zatímco muži tráví více času na internetu a sociálních sítích. Čeští senioři nemají na internetu žádné vzory, nešíří ani nesledují věci znehodnocující důstojnost.

Klíčová slova: senioři, lidské hodnoty, internet, sociální sítě, stáří

ABSTRACT OF THE THESIS

Title: Value system and Internet use among Czech seniors

Author: Bc. Dorotea Meisnerová

Supervisor: PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.

Number of pages and characters: 101, 156 766

Number of references: 147

Abstract: We focus on human values, Internet use and their interrelation among Czech seniors. The data were obtained via quantitative research based on the Portrait Value Questionnaire (PVQ-RR) and the Dotazník používání internetu pro dospělé (DPI-D). In total, 227 seniors (75.8% women) from all regions of the Czech Republic aged 65-99 years participated in the research. We observe a higher importance of the values of self-transcendence versus self-enhancement and conservation versus openness to change. The most important values are security and benevolence, the least important are achievement and power. There is a higher importance of self-direction, achievement, security, and a lower importance of tradition among seniors using the Internet. We also observe higher levels of self-direction and achievement among seniors with social media profiles. For men, self-enhancement, power and achievement are more important, for women conformity and conservation. The baby boomers (1946-1964) value self-determination, security and achievement more; the silent generation (1925-1945) prefers conformity, hedonism and adherence to tradition. Half of seniors do not use the Internet at all, and the digital divide is located around age 80. Most often seniors set up a profile on Facebook/Messenger and WhatsApp, which they use mainly to communicate with their family members. Computer games are mainly played by women, while men spend more time on the Internet and social networks. Czech seniors do not have any role models on the Internet, they do not spread or watch things that degrade dignity.

Keywords: seniors, human values, internet, social networks, older people